

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 9

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2021

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 10 від 18 травня 2021 року)*

Редакційна колегія: Олександра Януль, Анастасія Заруцька,
Владислава Велешко.

Рецензенти:

Рудько С. О., кандидат історичних наук, доцент, завідувач
кафедри країнознавства Національного університету «Острозька
академія»;

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор кафедри
країнознавства Національного університету «Острозька академія».

С 88 Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і
міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національ-
ного університету «Острозька академія», 2021. Вип. 9.
160 с.

DOI 10.25264/18.05.2021

Збірник студентських наукових праць містить результа-
ти досліджень з країнознавства та міжнародного туризму,
що розкривають проблеми європейської інтеграції, відно-
син його членів з Україною, динаміки розвитку міжнарод-
ного туризму як одного з глобалізаційних процесів сучас-
ного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2021

ЗМІСТ

Анастасія Хмарина ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ ЄС	5
Владислава Велешко ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	16
Евеліна Лукіна МІГРАЦІЙНА КРИЗА ЄС: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ	28
Віктор Лазарчук СТАТУС ГІБРАЛТАРУ В КОНТЕКСТІ BREXIT	39
Вікторія Гордійчук ЯПОНІЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ ЧИ НЕРЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА	47
Ігор Вознюк КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ДЕРЖАВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ	57
Нікіта Беляєв КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН З КИТАЙСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ	66
Анастасія Мартинюк РОЛЬ ЖІНОК У МИРОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ООН	79
Марія Трачук ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ІСПАНІЇ	86
Євгенія Шелевер ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ОСТРІВНІЙ ГРЕЦІЇ	97
Владислав Мойсеєць ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ	106
Олена Контаріс ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІНЛЯНДІЇ	112

Аліна Вознюк РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО ЯК ЦЕНТР МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ	123
Олена Герасимчук СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕНЬ ЯВИЩ ТЕМНОГО ТУРИЗМУ ТА ТАНАТОТУРИЗМУ	135
Олександр Марчук ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ В ЯПОНІЇ	142
Яна Ющук ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ У ТУРЕЧЧИНІ	151

Анастасія Хмарина

Національний університет «Острозька академія»

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ ЄС

У статті розгляну проблему пандемії COVID-19 у Європі, яка до сьогодні не зникає. Проаналізовано наслідки для країн, які найбільше постраждали внаслідок пандемії. Досліджено реакцію урядів держав-членів Європейського Союзу на цю ситуацію та заходи для її вирішення. Проаналізовано зовнішню політику держав ЄС в період і після пандемії COVID-19.

Ключові слова: COVID-19, Європейський Союз, зовнішня політика, пандемія.

Anastasiia Khmaryna

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE FOREIGN POLICY OF THE EU STATES

This article reveals the problem of COVID-19 in Europe, which is unsolved till today. It was studied the circumstances for countries, which suffered the most from pandemic. This article researches the reaction of European government to this problem. It was analyses the politics of European countries during and after COVID-19.

Key words: COVID-19, European Union, foreign policy, pandemic

Пандемія COVID-19 в ЄС у даний час є одним з найважливіших питань, яке потребує вирішення. Особливо у період, коли спостерігається наплив нової хвилі пандемії. Неспроможність урядів держав Європейського Союзу зупинити та запобігти пандемії наводить на думку, що політика ЄС в період коронавірусу не є ефективною. Нездатність вирішення проблем, які виникають внаслідок поширення цього вірусу, а також розбіжності щодо цього питання між країнами-членами Євросоюзу є підставою для проведення наукових досліджень впливу пандемії COVID-19 на зовнішню політику держав-членів Європейського Союзу. Все більше дослідни-

ків займаються з'ясуванням причин цього явища та встановленням його впливу на зовнішню політику держав-членів ЄС, а також пошуком шляхів вирішення цієї проблеми.

Метою дослідження є аналіз впливу пандемії COVID-19 на зовнішню політику держав-членів Європейського Союзу. Об'єктом дослідження є зовнішня політика країн ЄС. Предметом дослідження є вплив коронавірусу на зовнішню політику держав-членів ЄС.

Пандемія COVID-19 поставила під питання базові принципи функціонування ЄС: свободу пересування у рамках Шенгенської зони. Поставилося питання про здатність інституцій Євросоюзу своєчасно надавати допомогу чи принаймні координувати дії держав-членів у кризових ситуаціях. Пандемія коронавірусу, яка розпочалась на початку 2020 року, внесла свої корективи в зовнішньополітичні плани не тільки держав Євросоюзу, а й усього світу. Вона показала, що навіть провідні держави світу не були готові до такого виклику як в політичному, так і в економічному плані.

Пандемія поставила під сумнів здатність країн Європейського Союзу швидко, злагоджено та дієво відреагувати на ситуацію. Незлагодженість заходів, які були прийняті 27 національними урядами задля уповільнення темпів поширення вірусу і графіків їх впровадження, свідчить про нездатність ЄС контролювати дану ситуацію. Якщо брати до уваги країни ЄС, то серед них найбільше постраждали внаслідок пандемії Іспанія, Італія та Франція.

Італія була першою країною, яка постраждала від пандемії COVID-19 сильно змінив зовнішньополітичні прерогативи Італії: на перший план вийшла боротьба з коронавірусом та впровадження заходів для його стримання. Так в Італії було закрито кордони та будь-яке авіасполучення, починаючи з березня, також на території країни було впроваджено карантин. У квітні прем'єр-міністр країни Джузеппе Конте оголосив на пресконференції, що такі заходи буде продовжено до 3 червня [8]. Якщо говорити про вплив пандемії на стосунки з іншими державами, то варто наголосити на тому, що в період пандемії консульства та дипломатичні представництва інших країн в Італії припиняли свою роботу. Так, з лютого місяця, українське консульство в Мілані припинило свою роботу: прийом громадян, а також видачу документів на невизначений термін до особливого розпорядження за виключенням лише першочергових послуг. Таке рішення було ухвалене згідно з розпорядженням президента Ломбардії Аттіліо Фонтана і міністра охорони здоров'я Італії Роберто Сперанца [10].

У період COVID-19 Італії було надано фінансову допомогу від Сполучених Штатів. Президент США Дональд Трамп дав розпорядження своїй адміністрації надати Італії допомогу в боротьбі з поширенням коронавірусної інфекції: медичні товари, гуманітарні вантажі, створення польових госпіталів [17]. Китай, своєю чергою, направив до Риму 50 тонн захисного медичного обладнання для боротьби з пандемією, а також 2 млн хірургічних масок [9].

Після зняття карантинних обмежень в Італії ситуація не прийшла в норму. Викликана пандемією криза завдала тяжкого удару по економіці країни. Економіка Італії знаходиться на такому рівні, на якому була до введення єврозони. Також, внаслідок COVID-19, погіршились стосунки Італії з Європейським Союзом. Довіра до ЄС серед італійців у квітні впала до 27% у порівнянні з 42% у січні. Це свідчить про те, що Італія може навіть захотіти вийти з ЄС. Хоча вихід Італії з ЄС не стоїть на порядку денному та Єврокомісія прогнозує скорочення ВВП Італії на 9,5% у 2020 році й збільшення зовнішнього боргу до 160%, а це означає, що Італія опиниться у ще більшій залежності від партнерів по єврозоні. Це не дуже радує, бо це зробить економічну політику Італії майже повністю залежною від Євросоюзу. Якщо говорити про стосунки між Італією та Україною, то Україна надала допомогу цій країні. Було відряджено лікарів та медсестер до Італії, а також доставлено багато гуманітарної допомоги – це створило нову платформу для продовження дипломатичної співпраці [6].

Якщо говорити про зовнішньополітичні плани Італії на цей час, то це – перемогти коронавірус та вберегти економіку, а вже потім розвивати міжнародні відносини у нових реаліях, які створила пандемія. Хоча Італія посилює політичні заходи щодо мігрантів і також італійський уряд планує розвивати стосунки з країнами, які мають схоже бачення питання міграції, глобалізації і консерватизму [23].

Наступною країною, яка сильно постраждала від коронавірусу, була Іспанія. Це країна, яка на початку пандемії випередила Китай за втратами від коронавірусу та наздогнала Італію.

Запізніла реакція уряду Іспанії на ситуацію в країні мала негативні наслідки як і для економіки, так і для стосунків з іншими державами, бо вжиті урядом Іспанії заходи зачіпали також інтереси іноземних громадян: режим надзвичайного стану передбачав призупинення прийому в більшості адміністративних установах – тисячі іммігрантів мали великі труднощі з отриманням або поновленням своїх документів, також було тимчасово зупинено видачу паспортних документів та ідентифікаційних карток іноземцям. Тоб-

то страждали від запізнених дій уряду громадяни інших держав [18].

Економічна ситуація була не краща. Економіка Іспанії різко скоротилася в першому кварталі року через коронавірусні обмеження, ВВП впав на 5,2% в період з січня по березень. Така ситуація робила Іспанію фінансово залежною від інших країн [5]. Так, в березні, уряд Іспанії звернувся до держав-членів НАТО з проханням надати допомогу в боротьбі з COVID-19. 23 березня 2020 року міністерство оборони Іспанії звернулось до НАТО з проханням допомогти у подоланні кризи, викликаній поширенням пандемії. Іспанія попросила альянс надати комплекти захисного одягу, респіратори та медичні маски в рамках міжнародних угод про допомогу альянсу, також уряд держави попросив надати півмільйона тестів на швидке виявлення коронавірусу, 5000 захисних медичних шоломів,

120 000 гумових рукавичок та 500 пристроїв для вентиляції легенів, збройні сили Іспанії попросили своїх міжнародних партнерів відреагувати на погіршення ситуації в країні [7]. Такі прохання говорять про повну неготовність країни приймати виклик, який виник внаслідок пандемії, а також вказують на те, що Іспанія не змогла самостійно запобігти масовому поширенню коронавірусу в країні.

Третьою країною, яка сильно постраждала внаслідок пандемії COVID-19 стала Франція. І це вказує на те, що світ не стикався з такою загрозою дуже давно, адже медицина у Франції вважається однією з найкращих у світі. Близько 99% французів мають обов'язкове медичне страхування, яке покриває 75% всіх витрат [14]. Заходи, які вжила Франція з метою запобігти поширенню коронавірусу, були такі ж, як і в інших державах: закриття кордонів, скасування авіасполучень, але ці заходи, як і в інших країнах, не були ефективними.

З 17 березня 2020 року у Франції почали діяти обмеження на вільне пересування громадян. Хоча ізоляційні заходи дозволили уникнути найгіршого розвитку подій, а саме понад 60 тисяч смертей станом до кінця квітня, проте мали нищівний вплив на економіку країни. Ще одним аспектом, який значно погіршував ситуацію в країні, була відсутність тестів на коронавірус, тому ніхто не міг назвати точну кількість загиблих від COVID-19, адже тестів бракувало.

Що стосується впливу пандемії на населення Франції, то окрім масової паніки мільйони мешканців держави опинилися в ситуації часткового безробіття [12].

Зовнішньополітичні орієнтири Франції зазнали впливу, бо більшу увагу почали приділяти сфері охорони здоров'я та захисту громадян. Також Франція мала на меті допомогти африканським країнам, що розвиваються і надати їм допомогу у боротьбі з коронавірусом [21].

Перша хвиля коронавірусу показала, що навіть провідні країни Європи не були готові до такого складного виклику. Найбільше від пандемії постраждала економіка держав, адже всі заходи, які були спрямовані на стримування вірусу, напряду стосувались економічної діяльності кожної країни. В Організації з економічного співробітництва та розвитку заявили, що світові знадобиться багато зусиль та років, щоб оговтатися від пандемії. Вже на початку поширення вірусу економічні наслідки були більшими, ніж просто фінансова криза.

Зміни на фондових ринках мають вплив і на те, як у світі рухаються інвестиції, а що найголовніше, на пенсійні та інші заощадження у багатьох країнах світу. Це підтверджує той факт, що з початком поширення COVID-19 головні індекси провідних фондових бірж світу в Японії, Британії та США сильно впали [11].

Щодо країн ЄС, то віцепрезидент Європейського центробанку Луїс де Гіндос сказав: «Світова економіка входить у рецесію, і європейська разом із нею – проте у більш глибоку. Країнам сврозони доведеться збільшити витрати на безпрецедентну суму: трильйон, півтора трильйона євро» [16].

Однією з галузей економік країн світу, яка зазнала найбільше шкоди від пандемії є туризм. Разом із тисячами скасованих рейсів і відпусток, туристична галузь зазнала величезних втрат, адже уряди по всьому світу запровадили заборони на подорожі з метою стримання поширення вірусу. Так, Євросоюз заклав свої кордони, а США зупинили авіасполучення з Європою [11].

Якщо говорити про вплив коронавірусу на економіку країн ЄС в цілому, то, наприклад, у Франції ВВП впав на 8%. У квітні міністр фінансів Франції Брюно ле Мер повідомив, що криза, яку викликала пандемія, може призвести до найсильнішого падіння економіки країни ще з часів Другої світової війни. З моменту введення карантину у Франції економічна активність впала на 35%. Наслідки економічної кризи полягають у зупинці цілих галузей, таких як туризм. Чимало малих та середніх підприємств не пережили кризу, попри податкові канікули та допомогу держави [20].

Щодо Іспанії, то економіка країни з початком карантинних обмежень впала на 5,2 %. Іспанська економіка не стикалась з настільки

серйозним спадом ще з часів Великої депресії 1930-х років. Такому різкому падінню сприяло декілька чинників: скорочення споживання домашніх господарств на 7,5%, скорочення бізнес-інвестицій на 3,5% і падіння на ринку житла на 9,6% [5].

Якщо говорити про німецьку економіку, то Німеччина з початку пандемії втрачала по 35 млрд в тиждень, а це означає також погіршення стану життя жителів країни [19].

Коронавірус завдав удару в найважливішу частину економіки ЄС – в єдиний ринок. Для стримання вірусу було закрито не тільки зовнішні, а й внутрішні кордони. Щоб не допустити ще більшого поширення загрози епідемії, ЄС закрити зовнішні кордони, стимулював закупівлю та вивіз медичного обладнання й засобів захисту, вклав 150 млн євро в розробку вакцини та лікування [16].

Не тільки економічна сфера зазнає значного впливу і змін. Підлаштовуватись під виклики пандемії має також і політика країн ЄС. Хоча на початку політики держав ЄС, у яких було зафіксовано перші спалахи пандемії, не приділяли значних політичних зусиль для покращення ситуації.

Наприклад, італійські політики ігнорували небезпеку пандемії. Як наслідок, швидкість поширення хвороби в Італії змусила запровадити найсуворіші в ЄС заходи карантину та ізоляції.

На початку карантину Італія звернулася до ЄС з проханням проявити гнучкість щодо її зобов'язань, а також надати допомогу італійським громадянам та підприємствам. Проте відповідь ЄС виявилася повільною та несвоєчасною. Внаслідок цього італійські політики почали критикувати членство Італії, засновниці Європейських спільнот та ЄС. Це значно поширювало дипломатичні стосунки Італії та ЄС, а коли у березні Європейський Центробанк відмовився піти на поступки Італії та знизити відсоткові ставки, то президент Італії Серджо Матарелла виступив із критикою політики ЄС щодо Італії, вимагаючи від Брюсселя змінити свої дії не заради Італії, а заради інтересів Європи. ЄС змінив свою позицію щодо допомоги державам-членам лише коли коронавірус поширився на Іспанію, Францію та Німеччину.

Якщо говорити про політику Німеччини, то карантинна політика німецького уряду передбачала заборону на проведення масових заходів, закриття навчальних закладів усіх рівнів, обмеження, закриття кордонів з усією Шенгенською зоною з 17 березня, а надалі і загальне закриття кордонів. у своєму зверненні канцлер Ангела Меркель наголосила на серйозній небезпеці вірусу, що потребує

мобілізації зусиль та ймовірно призведе до змін у звичайному укладі німецького життя.

Високий рівень розвитку системи охорони здоров'я, а також наявність відповідних матеріальних та фінансових ресурсів дали можливість Німеччині в короткі терміни підготувати свою систему до спротиву коронавірусу. І, як наслідок, Німеччина стала міжнародним донором допомоги та активним гравцем на фронті боротьби з епідемією.

Щодо Франції, то президент Еммануель Макрон оголосив пандемії війну і закликав громадян мобілізуватися. Разом з іншими європейськими країнами Франція оголосила карантин. Громадянам країни було дозволено покидати дім тільки, щоб купити харчів, відвідати лікаря чи дістатися на роботу. Крім того, під час гострої фази пандемії було призупинено усі поточні реформи й перенесено другий тур муніципальних виборів [2]. Політика Франції зазнала значних змін, адже пандемія не тільки похитнула політичну позицію президента Макрона у Франції, а й зумовила наростання націоналістичних тенденцій. Яскраво проглядалась конкурентність з іншими країнами за базові медичні товари в умовах надзвичайної нестачі ліків та устаткування. Хоча Франція й отримувала допомогу від Німеччини, Люксембургу, Швейцарії та Австрії, проте декілька європейських країн закрили кордони з Францією: Німеччина, Швейцарія, Чехія. Франція була тією країною, яка закликала до солідарності ЄС і яка планувала створення спільного бюджету для боротьби з пандемією та підтримки економіки держав ЄС [1].

Хоча Францію та Німеччину критикували за повільну реакцію на пандемію, ці країни відносно спокійно реагували на карантин, ввівши необхідні обмеження задля боротьби з поширенням інфекції.

Іспанія та Італія балансували й продовжують перебувати на межі політичної кризи. В Іспанії уряд не зміг вчасно та ефективно зреагувати на пандемію, яка насувалася, і захистити від неї своїх громадян.

В Іспанії було сформовано слабкий уряд меншості, а прем'єр-міністр Педро Санчез не хотів ризикувати своїм слабким утриманням влади, щоб ввести жорсткі карантинні заходи тоді, коли вірус ще не завдав країні сильної шкоди. Тож на початку березня в Іспанії усе ще відбувалися футбольні матчі, на які збиралися тисячі людей. А 8 березня в країні не заборонили провести мітинг за права жінок, у якому взяли участь 120 тисяч людей.

Через легковажність та байдужість влади, серйозність захворювання не усвідомлювали й громадяни, які продовжували жити зви-

чайним життям тоді, коли потрібно було не допустити поширення. Як результат, вірус заповонив Іспанію дуже швидко. Система охорони здоров'я, яка довгий час вважалася однією з найефективніших і найякісніших у світі, не змогла впоратися з напливом інфікованих на COVID-19 пацієнтів.

Проте Іспанія розробила стратегію, яка охоплює 5 пунктів:

- посилення демократії та прав людини;
- посилення регіональної інтеграції;
- переглянути та удосконалити економічні орієнтири;
- розробка плану дій у боротьбі з глобальним потеплінням;
- покращення новітніх технологій [22].

Якщо говорити про дії Угорщини, то уряд на чолі з прем'єр-міністром Віктором Орбаном отримав карт-бланш. Парламент надав йому необмежені повноваження керувати надзвичайною ситуацією, яку запровадили через коронавірус. При цьому – повноваження були надані на невизначений термін.

В Угорщині уся влада зосереджена в руках тільки одного державного інституту – уряду. Тож угорська демократія опинилася в дуже хиткому становищі. Особливо, враховуючи, що введена надзвичайна ситуація передбачає тюремні строки за порушення епідеміологічних заходів і розповсюдження неправдивої інформації.

Проте не всі країни зреагували не надто ефективно. Бельгія – це приклад згуртованості. З травня 2019 року у Бельгії не могли сформувати новий уряд. Але спалах пандемії підштовхнув політичні сили до об'єднання – за короткий проміжок часу було створено тимчасовий уряд, головна мета якого – подолати кризу, спричинену вірусом.

Тимчасовий уряд в Бельгії отримав особливу владу: ухвалення необхідних для протидії пандемії законів без необхідності проходження повного законодавчого процесу і схвалення парламенту [2].

Якщо проаналізувати політику цих держав, то можна зрозуміти, що загальноєвропейська відповідь на пандемію мала обмежений характер. Це залежало насамперед від того, що світ ще не стикався з такими масштабними викликами. Проте саме це і змусило держави ЄС шукати шляхи подолання цієї проблеми, а також заохочувало до співпраці у сфері боротьби з пандемією.

Коронавірус спричинив кризу європейських інституцій. Так, як пандемія тимчасово зупинила свободу пересування в межах Шенгенської зони, а також посиленням євроскептичних настроїв в суспільстві. Критичним питанням для ЄС залишився пошук механізмів подолання кризи у світі, що спричинив COVID-19. Конференції та

переговори не принесли результат, бідні держави ЄС постраждають найбільше, тоді як заможні держави будуть змушені зосередитись на подоланні наслідків в себе вдома. Окремі держави такі, як Іспанія закликають до нового плану Маршала для Європи, апелюючи до США, які самі страждають від епідемії.

Ще одним негативним пунктом впливу пандемії є дискредитація Ради Безпеки Європи, адже країни-члени не змогли вжити ефективних заходів для подолання кризи, спричиненої коронавірусом.

Також пандемія загрожувало посиленням ролі Китаю у Європі. Гуманітарна діяльність, яку проводить мільярдер Джек Ма в Європі, вражає. Мільйони масок, респіраторів, медикаментів були направлені повсюдно, що вже отримало неформальну назву «дипломатія Alibaba». І як наслідок – Італія першою формалізувала у березні 2020 р. приєднання до ініціативи «Один пояс – один шлях». Щодо економічної складової, то саме в умовах пандемії світ відчуває свою залежність від виробництв, які саме розміщені в Китаї, і це надає Піднебесній тактичну перевагу в переговорах [3].

Держави Євросоюзу проводять спільну політику, з метою подолання кризи COVID-19. На цей час, в усіх країнах ЄС триває пошук моделі для оптимізації витрат на охорону здоров'я, яка б не погіршила доступ до медицини та її якість.

Державам рекомендується приділяти більше уваги діяльності мешканців з метою запобігання факторам ризику серед населення: курінню, надмірному споживанню алкоголю або шкідливої їжі.

ЄС звертає увагу політиків усіх держав-членів на ці тенденції та рекомендує вживати відповідні заходи для їх виконання. Крім того, для поліпшення таких зусиль в Євросоюзі відбуваються обміни досвідом між державами-членами, під керівництвом Європейської Комісії.

Наприклад, коли Кіпр почав впроваджувати нову національну систему охорони здоров'я та проводити реформу державних лікарень, чиновники вивчали на практиці досвід декількох інших держав-членів, які мали подібні процеси реформ.

Як вже було зазначено, найбільшого впливу на політику ЄС пандемія завдала у сфері охорони здоров'я. За звичайних обставин держави-члени Союзу навряд чи наважились би на глибшу інтеграцію систем охорони здоров'я, адже перехід потребує суттєвих ресурсів. Втім, COVID-19 виявив слабкість держав-членів у реагуванні на такі загрози та брак координації між ними у сфері охорони здоров'я [13].

Як ми знаємо, зараз йде чергова хвиля пандемії. Тому, важливо уникнути помилок, яких припустилися при запровадженні жорстких обмежувальних заходів навесні. Адже запроваджені весною жорсткі обмежувальні заходи завдали сильного удару по економіці більшості країн ЄС. Так, ВВП Єврозони у другому кварталі 2020 року скоротився на 12,1% у порівнянні з першим кварталом 2020 року.

З метою подолання наслідків кризи Євросоюз та національні уряди ухвалили програми на сотні мільярдів євро [4]. Досить значну увагу займає питання глобального потепління, яке під час пандемії має дуже велику роль. Країни Європейського Союзу занепокоєні цим питанням і шукають шляхи розв'язання цього питання.

На цей час вірус повернувся і зараз йде нова хвиля коронавірусу, а тому, і локдаунів, які негативно впливають на економічну ситуацію в країнах. Локдауни, оголошені в Європі в останні дні для стримування поширення COVID-19, спричиняють хвилю зниження прогнозів економічного зростання. Економісти очікують на скорочення економіки Єврозони на 2,3% в четвертому кварталі цього року. Активність в деяких галузях ще не повернулася до докризового рівня, тому цього разу спад буде не таким сильним, як в другому кварталі.

За даними Європейського центру профілактики та контролю захворювань, число людей з COVID-19 в Європі, продовжує швидко рости. Проте попри зростання числа випадків, нові заходи не такі суворі, як ті, що були введені навесні. Компанії краще підготовлені до спаду і економісти очікують, що новий економічний спад буде більш м'яким, ніж під час першого локдауну [15].

Отже, криза, спричинена пандемією COVID-19, є однією з найбільш у світі. Навіть майже через рік ця проблема ще не вирішена. Країни Європи ще не встигли відійти від політичних, соціальних та економічних наслідків першої хвилі вірусу, як вже йде друга. Держави Євросоюзу зараз, як ніколи мають бути згуртованими та координувати спільну політику у боротьбі з пандемією. Також потрібно шукати нові підходи у боротьбі з пандемією, адже, як можна прослідкувати, теперішні підходи не є ефективними. Світ ще не стикався з такою загрозою, тому необхідно швидко шукати шляхи подолання цієї кризи, адже від цього страждають усі.

Джерела та література:

1. Аналітична записка. Пандемія COVID-19 в ЄС. 2020. URL : <http://prismua.org/>.

2. Вірус і політика: Як пандемія коронавірусу впливає на політичні процеси? 2020. URL : <https://parlament.org.ua/>.
3. Вплив пандемії COVID-19 на міжнародні відносини: ключові тенденції. 2020. URL : <http://www.polukr.net/>.
4. Друга хвиля пандемії: в ЄС прагнуть запобігти негативному впливу на економіку. 2020. URL : <https://www.dw.com/>.
5. Економіка Іспанії впала на рекордні 5,2% через коронавірус. 2020. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/>.
6. Життя після катастрофи: як пандемія змінила політичні настрої італійців. 2020. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/>.
7. Іспанія попросила у НАТО допомоги для боротьби з коронавірусом. 2020. URL : <https://www.ukrinform.ua/>.
8. Італія продовжила карантин до 3 травня. 2020. URL : <https://www.slovoidilo.ua/>.
9. Китай поставив до ЄС 50 тонн захисного обладнання для боротьби з коронавірусом. 2020 URL : <https://www.ukrinform.ua/>.
10. Консульство України в Мілані припиняє роботу через спалах коронавірусу. 2020. URL : <https://www.radiosvoboda.org/>.
11. Коронавірус в цифрах: як змінилася світова економіка. 2020. URL : <https://www.bbc.com/>.
12. Коронавірус, що розколов Францію: як країна виходить із режиму ізоляції. 2020. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/>.
13. Маріанна Фахурдінова. Коронавірус і єдність в ЄС: як пандемія вплине на інтеграцію Союзу. 2020. URL : <http://neweurope.org.ua/>.
14. Медицина у Франції. 2017. URL : <https://migranty.com/>.
15. Нові локдауни в Європі скоротять економіку до кінця року. 2020. URL : <https://mind.ua/news/>.
16. Олексій Калмиков. Коронакриза в Європі буде гірше світової. 2020. URL : <https://www.bbc.com/>.
17. Трамп розпорядився надати допомогу Італії в боротьбі з Covid-19. 2020. URL : <https://ua.interfax.com.ua/>.
18. Ціна запізнення: як Іспанія намагається зупинити спалах коронавірусу. 2020. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/>.
19. Локдаун в Німеччині из-за коронавируса: выдержит ли карантин экономика. 2020. URL : <https://www.dw.com/>.
20. Ярослав Винокуров. Экономика Франции может упасть сильнее всего со времен Второй мировой из-за коронавируса – министр финансов. 2020. URL : <https://hromadske.ua/>.
21. Covid-19 the Clarifier: The Impact of the Virus on France's Foreign Policy. 2020. URL : <https://www.institutmontaigne.org/>.
22. Spain's foreign policy at the time of the COVID-19. 2020. URL : <https://atalayar.com/>.
23. The impact of COVID-19 on the Italian far right: The rise of Brothers of Italy. 2020. URL : <https://www.brookings.edu/>.

Владислава Велешко

Національний університет «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В статті досліджуються проблеми, що належать до порядку денного політики ЄС, зокрема це питання щодо перспективи розвитку та проблеми, які існують у Союзі (розширення ЄС, боротьба з тероризмом, економічна криза, Brexit). У статті розглядаються головні аспекти реформування Європейського Союзу, його мета та принципи діяльності на сучасному етапі. На сьогодні ЄС перебуває в процесі глибоких трансформаційних перетворень, тому важливо з'ясувати їхню сутність та можливі наслідки, як для Союзу в цілому, так і окремо для країн-членів.

Ключові слова: Європейський Союз, економічна криза, Brexit.

Vladyslava Veleshko

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

The article explores the issues on the EU's policy agenda, in particular the development prospects and the problems that exist in the Community (EU enlargement, fight against terrorism, economic crisis, Brexit). The article considers the main aspects of reforming the European Union, its purpose and principles of activity at the present stage. Today, the EU is undergoing a profound transformation process, so it is important to find out their essence and possible consequences, both for the EU as a whole and for each member-state individually.

Key words: European Union, economic crisis, Brexit.

В сучасних умовах, Європейський Союз посідає чільне місце, тому що він має неповторну політико-правову природу, яка впливає на порядок формування та діяльності органів ЄС, зумовлює особливості ухвалення ними рішень, що відрізняються залежно від сфери співробітництва. Таким чином, ЄС – вагомий компонент на між-

народній арені, який відіграє ключову роль у багатьох світових, політичних, економічних та соціальних питаннях. Особливої актуальності на сьогодні набуває питання щодо проблем та перспектив ЄС. Дослідженнями цієї теми займається багато різних науковців та істориків, зокрема І. В. Артьомов, В. В. Копійка та Т. Ю. Веремчук. Проте ЄС не стоїть на місці, а розвивається, тому інформація щодо його політики постійно змінюється та стає застарілою. Це значить, що ця тема є актуальною для дослідження та потребує нових фактів.

Європейський Союз є багатонаціональною корпорацією, адже містить в собі риси, як міжнародної організації, так і держави, хоча формально ні тим, ні іншим не є. ЄС – це об'єднання демократичних європейських країн, що спільно працюють задля миру та процвітання. Країни ЄС створили власні органи, якими делегували частину своїх повноважень у прийнятті рішень. Трьома основними інституціями ЄС є Європейський Парламент, що представляє інтереси громадян ЄС і безпосередньо ними обирається, Рада Європейського Союзу, що представляє окремі країни ЄС та Європейська Комісія, що виражає інтереси ЄС в цілому. Цей інституційний трикутник виробляє політику та закони, які діють на території ЄС [8]. Маючи велику сферу співробітництва, Союз має певні проблеми, які вимагають раціональних рішень та перспективи для подальшого функціонування.

Варто почати з того, що на європейському континенті набирає значних обертів поширення мігрантів, причинами цьому слугують:

- утворена на Європейському континенті багаторічна політика у сфері міграції свідчить про те, що уряди європейських держав використали свій потенціал і недооцінили можливість виникнення масової кількості біженців на свої території. Це зумовило зниження контролю на кордонах в багатьох країнах і, в результаті, наплив великої кількості іноземців, які скористалися внутрішнім непорозумінням всередині Європейського Союзу;

- відсутність кордонів між країнами Євросоюзу дали поштовх до масової міграції всередині цієї організаційної структури, тому що нелегальні мігранти, які проникли до однієї із європейських країн, безпроблемно потрапляють до іншої. Це свідчить про неготовність сучасного високорозвинутого суспільства, сформувані єдине політичне коло зі спільними соціально-економічними цілями, яке буде ефективно протистояти зовнішнім проблемам;

- загальна територія прикордонних зон, яку необхідно боронити від впливу нелегалів, значно перевищує можливості європейських країн. Так, народи, нації та держави-члени ЄС мають 11 тис. км

зовнішніх сухопутних кордонів та більш ніж 65 тис. км – водних. Міграційні скупчення висвітлюють гарячі точки Європейського Союзу: держави, що межують з центральною та східною частиною Середземного моря (Італія, острів Мальта, Греція, Кіпр), держави Південного Сходу Європи (Болгарія, Румунія) та Центральної Європи [1];

– існування в Європі принципу «сам за себе» характеризується тим, що в багатьох випадках країни, які є найбільш відкритими до проникнення нелегалів змушені самостійно врегульовувати дане питання, а загальноєвропейське керівництво звертає увагу лише тоді, коли міграція набуває глобального масштабу.

Європейський Союз сьогодні зіткнувся з проблемою нечувано го припливу мігрантів з африканських країн та держав Близького Сходу. Міграційні напрями останніх років почали завдавати величезного клопоту урядам держав Євросоюзу та стали підставою занепокоєнь всередині європейського суспільства. Слід зауважити, що протягом багатьох років ситуація щодо нелегальних мігрантів у Європі виникала не природнім шляхом. Європейським роботодавцям було зручно приймати на роботу людей з країн Сходу, які не мають змоги офіційно отримати роботу. Цим мігрантам давали значно меншу зарплатню у порівнянні з місцевими жителями тієї чи іншої європейської держави. До того ж нелегали мали й мають менше прав, вони не можуть поскаржитися на несумлінного працедавця і змушені перебувати «в тіні» [9]. Такий стан справ по інерції переноситься і на сьогоднішні реалії. Проте в теперішніх умовах геополітична ситуація на європейському континенті змінилася і те, що було припустимим ще досить недавно, на сучасному етапі може бути загрозою для спокою та добробуту населення і навіть для політичних систем окремих країн та Євросоюзу загалом.

Отже, нелегальна міграція провокує справжні та реальні загрози практично з будь-якого аспекту безпеки для суспільства. Зокрема, мова йде про зміни у територіальній структурі країни, куди ідуть нелегали, зміни у демографічній структурі населення, соціальні проблеми, які можуть спричинити соціальний вибух, що може перетворитися у серйозні розбіжності та конфлікти в європейських державах.

Ці та інші негативні умови спричинили різке загострення загальної міграційної ситуації в Європі. Нелегали-мусульмани долучилися до змін у релігійній, етнічній та національній сферах європейського суспільства, а їхні конфесії стають кожний раз сильнішими і поступово починають витіснити зі своїх місць звичай та ціннос-

ті, традиційні для православних, католицьких та протестантських європейських країн. Мир та спокійне життя європейських жителів щораз частіше порушують радикальні прояви послідовників ісламізму, що може в близькому майбутньому стати серйозною проблемою для безпеки та цілісності цілого Євросоюзу [12].

Одним із напрямів вирішення даної ситуації є потреба збільшення контролю на кордонах країн ЄС та їх захисту для того, щоб запобігти проникненню нелегалів на територію європейських держав. Це дасть змогу не лише зменшити кількість біженців до Європи, але й забезпечити керовану легальну імміграцію в інтересах економічного розвитку європейського суспільства. Слід зауважити, що керівництвом країн-членів було здійснено певні кроки у напрямі вироблення спільної міграційної політики та запобігання нелегальній міграції шляхом встановлення загальних правових рамок в області імміграційної політики на основі висновків самітів у Тампері (1999) та Севільї (2002). Головною темою самітів була боротьба проти нелегальної імміграції [11].

У 2004 р. було засновано Європейське агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішньому кордоні, основні функції якого полягають у:

- координації спільних дій на зовнішньому кордоні;
- навчанні персоналу;
- аналізі ризиків та прогнозуванні міграційної ситуації;

Щодо найсучасніших заходів у міграційній сфері, прийнятих на рівні Євросоюзу, то було досягнуто згоди щодо посилення контролю на зовнішніх кордонах Союзу. У цьому напрямі було запропоновано посилити перевірки та паспортний контроль на кордонах для громадян країн-членів Європейського Союзу та вдосконалити процес збору відбитків пальців у незаконних мігрантів, посилити кордони командами швидкого реагування й прикордонними поліцейськими, надати додаткові повноваження Європейському агентству з управління оперативним співробітництвом на зовнішньому кордоні. Поряд із цим, варто зазначити, що європейські лідери останнім часом активізували свої зусилля в боротьбі з нелегальною міграцією, адже події останнього року-двох дали поштовх до потреби розробки нагальних заходів протидії цьому явищу.

Щоб утримати ситуацію під контролем, прихильники європейських держав та керівництво Євросоюзу провели численні конференції, позачергові засідання та саміти, зробили рішучі заяви та застереження, здійснили перегляд національних бюджетів та виділили додаткове фінансування на те, щоб зменшити міграційні

загрози. Загалом, варто зазначити, що на рівні Євросоюзу робилися цілком адекватні спроби протидіяти нелегальній міграції та врегулювати міграційні потоки, проте їх стрімкий наплив у сучасних реаліях вимагає щораз жорсткіших заходів для того, щоб розв'язати цю проблему та вберегти Європейський Союз від розпаду внаслідок безпрецедентних міграційних хвиль.

Насамкінець варто додати, що тільки спільні сили європейських держав зможуть дати очікуваний результат, адже заходи протидії нелегальній міграції на рівні окремих держав є не достатньо ефективними. Європейським лідерам слід згуртуватися і пам'ятати, що боротьба з масовим перетином кордонів біженцями має бути загальноєвропейським пріоритетним завданням. Нелегальна міграція сьогодні є проблемою глобального масштабу, яка серйозно впливає на подальший розвиток Європейського Союзу. Таким чином, Євросоюзу необхідно виробити спільну зовнішню політику протидії нелегальній міграції та посилити лінію захисту кордонів європейських держав.

Економічна криза, збільшення рівня безробіття та пандемія теж негативно впливають на роботу ЄС і створюють ряд масштабних проблем. На сучасному етапі, економіка Євросоюзу, яка орієнтується на експорт перебуває під загрозою зниження глобального попиту та стала однією з головних жертв торгового протистояння США і Китаю. Кожна з чотирьох провідних економік Європи – Німеччини, Франції, Італії та Іспанії – має свою специфіку і різну швидкість руху, але в цілому саме ці країни задають нинішній спадний темп економіки Євросоюзу [4].

Наприклад, італійська економіка продовжує демонструвати одні з найгірших економічних показників в ЄС, які не змінюються в позитивному напрямі: консенсус-прогноз зростання італійського ВВП становить 0,4% у 2020 році. Так само як і Німеччина, Італія залежить від експорту і ніяк не може вибратися з пастки високого рівня боргів. Іспанська економіка – четверта за розміром в ЄС – може вирости у 2020 році завдяки активним діям уряду щодо стимулювання зростання доходів і внутрішнього споживання [1]. Однак сталість такого зростання є сумнівною на тлі загальної слабкості економіки євросони, а також відсутності стабільного уряду.

Збільшення захворюваності COVID-19 стало всесвітньою загрозою, яка вимагає стрімкого пошуку протидії. Для країн Європейського союзу ця криза є загрозливою у багатьох аспектах. По-перше, це неминучий спад у системі охорони здоров'я, що має потенціал спровокувати соціально-економічну кризу. По-друге,

пандемія ставить під загрозу основні принципи функціонування ЄС, зокрема свободу пересування у рамках Шенгенської зони чи солідарність у відповідь на спільні загрози. По-третє, виникає сумнів щодо здатності інституцій ЄС вчасно надавати допомогу чи принаймні координувати відповіді держав-членів у кризових ситуаціях. По-четверте, шукаючи шляхи вирішення та протидії державами-учасницями ЄС індивідуально загострюються внутрішньо-політичні суперечки чиновників та відкриваються можливості для інших геополітичних учасників.

Загальноєвропейська відповідь на пандемію на цей час має обмежений характер, тому що наявна компетенція є недостатньою (охорона здоров'я залишається національною прерогативою), частково через динаміку ситуації, якій важко протистояти бюрократичним інституціям ЄС [5]. Проте органи Союзу залучають достатню велику кількість ініціатив з метою послаблення результатів вірусу економічними інструментами. Зокрема це втілюється у збереженні цілісності єдиного ринку ЄС, наданні підтримки громадянам та підприємствам ЄС та визначенні заходів оперативного реагування для підтримки стабільності та солідарності держав-учасниць.

Становище навколо COVID-19 показало, що в кризових ситуаціях в ЄС відбулось застосування національних підходів. Природно, що від держав як головних носіїв політичної правомірності очікуються спеціальні заходи для реагування на безпрецедентні загрози, які становить дана пандемія, в той час, як Брюсселю не надані такі можливості. Однак на початковому етапі можна було спостерігати відсутність солідарності: держави закривали кордони, забороняли експорт медичного приладдя всупереч підписаним домовленостям, наввипередки намагалися імпортувати необхідне з зовнішніх ринків. У світлі економічного зниження майбутнє ЄС вкотре виглядає хаотичним та незгуртованим, а наявні лінії поділу на європейському континенті почали поглиблюватися.

Ще однією проблемою у Євросоюзі є питання тероризму та боротьби з ним. Ця дилема швидко набрала наукового, політичного та мас-медійного обговорення світової спільноти на початку XXI ст. Важливою датою, яка спровокувала різке переосмислення загрози, яка походить від тероризму, стало знищення у США Світового торговельного центру та частини Пентагону 11 вересня 2001 р., в результаті чого загинуло близько 3000 осіб. У Європейському Союзі, значна частина держав, які одночасно є членами НАТО, теж зреагували на терористичні акти в Америці. Рада ЄС 13 червня 2002 р. прийняла рішення щодо боротьби з тероризмом. Значна

увага цьому питанню була приділена і в Стратегії європейської безпеки, що була прийнята 12 грудня 2003 р., де тероризм визначався першим із п'яти ключових загроз [12].

В Європі спостерігається збільшення випадків екстремізму. Тероризм стає частиною повсякденного життя на європейському континенті. Доказами цьому можуть послужити – жорстокі акти в січні та листопаді 2015 р. у Парижі, в березні 2016 р. у Брюсселі тощо. Тривалий період керівники Євросоюзу не надавали вагомої уваги цьому небезпечному явищу. У Стратегії європейської безпеки (2003 р.) наводяться очевидні факти: тероризм ставить під загрозу життя людей, намагається підірвати відкритість і толерантність суспільства, може застосовувати необмежене насильство, набув глобального масштабу, що може спричинити значні жертви.

В документі також підкреслюється, що Європа перетворилася водночас на мішень та базу тероризму. Останнє підтверджується знаходженням логістичної підтримки екстремістів в Італії, Німеччині, Іспанії, Бельгії, інших країнах. Після подій в США деякі політики в ЄС почали говорити про необхідність створення в Союзі механізму реагування на кризу на зразок статті 5 Договору про НАТО. Однак у загальному вигляді він був задекларований лише у 2009 р. (ст. 222 Лісабонського договору), де зазначалося, що Європейський Союз та його учасники повинні діяти разом в дусі солідарності, коли держава-член є об'єктом терористичного нападу або жертвою природної чи техногенної катастрофи [3].

Проте зовнішня безпекова сфера ЄС швидко змінюється. Це зумовлено не лише масштабом проблем, а й зміною їхньої природи. Поступово повертається загроза зовнішньої агресії. Хоч члени ЄС, як і раніше, не очікують ризику неминучого нападу з боку іншої держави, але збільшення використання елементів «гібридної війни» в конфліктах, наприклад таких як в Україні доводить, що треті країни можуть мобілізувати не національні сили, аби розпочати дестабілізаційні дії в рамках Євросоюзу. Особливо актуальними ці загрози являються для країн Балтики.

Варто додати, що екстремістські організації Ісламської держави Іраку і Леванту (ІДІЛ) здійснюють атаки в Європі з метою досягнення своїх терористичних забаганок. Події в Сирії та Україні показують, що вони вимагають від країн-членів ЄС обдуманого, обгрунтованого та спільного застосування комбінацій дипломатичного тиску, фінансових інвестицій та військової підтримки. На сучасному етапі, значна частина європейських держав почали всередині країн використовувати кошти, що раніше спрямовувалися назовні.

Зокрема це інвестиції для розвитку інших країн, які зараз використовуються для біженців та військово-морські й суто військові можливості, що посилюють контроль кордонів.

Сьогодні, терористична загроза змушує чиновників ЄС у короткостроковій перспективі реформувати Шенгенський кодекс про кордони з веденням обов'язкової систематичної перевірки громадян ЄС на відповідність бази даних. Додатково, представники третіх країн також повинні систематично перевірятися при виїзді з Шенгенської зони, а також через базу даних вкрадених чи загублених документів Інтерполом [1].

У лютому 2016 р. Комісія прийняла План дій щодо боротьби з фінансуванням тероризму. Передбачені в ньому заходи спрямовані на розв'язання питання боротьби з відмиванням грошей та незаконним рухом готівки, шляхом заморожування і конфіскації активів, а також через удосконалення механізмів виявлення та відстеження потоків фінансування терористів. Ці заходи є дієвим інструментом, спрямованим на запобігання використанню терористами коштів та здатності ними маніпулювати [5]. Ефективна конфіскація припиняє джерела поповнення діяльності терористичних організацій на тривалу перспективу та позбавляє злочинців прибутку від їхніх незаконно отриманих коштів.

Однак для того, щоб ці механізми справді розпочали свою роботу, необхідно прикласти багато старань та часу, зокрема – дійти до спільного, єдиного знаменника щодо національного законодавства країн-членів ЄС у цій сфері. Також слід додати розбіжності у розумінні важливості завдань стосовно боротьби з тероризмом не тільки на рівні держав, але й серед політичних сил всередині країн.

Таким чином, що стосується посилення регіональної безпеки ЄС, органічною складовою якої є системна боротьба з тероризмом, свідчить про значну зміну підходів до цього важливого питання. Значною мірою цьому посприяла нова хвиля терористичних актів в Європі, міграційна криза, гібридна війна Росії проти України на Донбасі та ще ряд інших чинників. Проте практичне здійснення нових законодавчих актів, координація зусиль відомств та структур безпеки має значні недоліки. Можливість появи нових терористичних актів постійно зростає, а це свідчить про недосконалість роботи ЄС у сфері безпекової політики.

Великих занепокоєнь у внутрішній структурі Європейського Союзу набула проблема Brexit. Вихід Великої Британії з ЄС відзначився довготривалим та складним процесом. Оскільки більшість населення були «за» вихід з Союзу, 25 січня 2020 року було підписано

угоду про умови виходу Великої Британії з ЄС. І з 31 січня Велика Британія перестала бути членом Європейського Союзу. В першу чергу, вихід Британії відзначився в політичній сфері. Як третя найбільш густонаселена держава ЄС, де проживає понад 12% населення, Великобританія була впливовим гравцем в Європейському парламенті та Раді Європейського союзу. Його відсутність впливає на ідеологічний баланс всередині інститутів ЄС. У Раді під час членства Великобританії було два блоки, кожен з яких міг сформулювати блокувальну меншість проти іншого: протекціоністський блок переважно південних держав і ліберальний блок переважно північних країн. Як член останнього, відсутність Великобританії послабить ліберальний блок, оскільки Великобританія була значним і затятим прихильником економічно ліберальної Європи, більших торгових угод з третіми країнами та подальшого розширення ЄС. Послаблюючи ліберальний блок, це також посилить індивідуальні позиції Німеччини в Раді за рахунок втрати ключової з противаг [10].

Великобританія була ключовим активом ЄС в галузі закордонних справ і оборони, з огляду на те, що Великобританія була (разом з Францією) однією з двох основних військових держав ЄС і володіла значним розвідувальним потенціалом, м'якою силою і великою дипломатичною мережею. Без Великобританії зовнішня політика ЄС може бути менш впливовою на міжнародній арені й, зокрема, у відносинах з США, адже саме Великобританія слугувала своєрідним містком між Сполученими Штатами та Європейським Союзом. Якщо говорити про наслідки Brexit для країн ЄС, то більше за інших країн у цій ситуації страждає Польща. Згідно з даними, східноєвропейська держава є найбільшим постачальником трудових мігрантів Великобританії – наразі на території Сполученого Королівства проживає понад 1 млн поляків.

Також, до 2017 року в Великобританії протягом багатьох років розмішувалося Європейське агентство з лікарських засобів і Європейське банківське управління. Оскільки агентства ЄС не можуть знаходитися за межами Союзу, Рада була змушена розпочати процес визначення нових міст, в яких будуть розміщені агентства, а це досить сильно впливає на бюджет Союзу [3]. Таким чином, резервний центр обробки даних для забезпечення безпеки супутникової навігаційної системи Galileo був переміщений з Великобританії до Іспанії. Ще однією проблемою після Brexit постала мовна проблема, тому що частина членів вважає «якщо у нас немає Британії, то і не повинно бути англійської мови», інша частина вважає, що роль

англійської мови має зберегтися. Зараз мовні правила регулюються, такими положеннями: Стаття 55 Договору про Європейський Союз; Статті 20 і 24 Договору про функціонування Європейського Союзу, які встановлюють права громадян подавати петиції до Європейського Парламенту та звертатися в інститути будь-якою мовою Договору та отримувати відповідь тією ж мовою.

Brexit спричинив не тільки соціальні та економічні зміни, а й політичні та інституційні зрушення у всьому Євросоюзі та окремо у країнах-учасниках.

Попри значні проблеми, Європейський Союз продовжує функціонувати та розвиватися. ЄС прагне збільшувати кількість своїх членів і його межі завжди відкриті. Варто виділити чотири регіони перспективного розширення ЄС:

- 1) країни Європейської асоціації вільної торгівлі;
- 2) країни Західних Балкан;
- 3) Туреччина;
- 4) європейські країни пострадянського простору.

Безумовно, найбільш бажаними перспективними членами є країни ЄАВТ. Одна з країн ЄАВТ – Ісландія, з 2011 р. уже є офіційним кандидатом. Ще три держави (Швейцарія, Ліхтенштейн і Норвегія) поки розглядаються лише гіпотетично. Зовнішньополітичні інтереси держав ЄС створюють передумови розширення меж ЄС на південь і схід [7, 33-34].

Приєднання до ЄС в перспективі таких країн як Албанія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Македонія є спільним інтересом усього Європейського союзу. По-перше, ЄС сприяє поліпшенню політичного управління цих країн у боротьбі з корупцією, соціально-економічною нестабільністю, повинно в перспективі перетворити регіон з «чорної діри» на кордонах ЄС в стабільну й утихомирену його частину [2]. По-друге, інтеграція балканських країн до ЄС розглядається як гарантія припинення міждержавних та міжетнічних конфліктів в регіоні, цьому сприятиме як ліквідація внутрішніх кордонів, так і масоване впровадження правових норм ЄС у нормативну базу цих країн. По-третє, Балкани стратегічно важливі для ЄС як регіон енергетичного транзиту. Інкорпорація цього регіону вносить істотний внесок у зміцнення енергетичної безпеки ЄС.

Таким чином, інтереси внутрішньополітичної стабільності, геополітичні та гео економічні інтереси зумовлюють лояльне ставлення Брюсселя до Балкан. Окремої уваги заслуговує оцінка ролі та перспектив у цьому союзі Косова. З моменту офіційного визнання неза-

лежності Косова більшістю країн ЄС Брюссель став пов'язувати перспективи членства Сербії в ЄС з офіційною відмовою Белграда від претензій на дану територію. Таким чином, перспективи членства Сербії в ЄС поки виглядають досить туманними [6].

Парадоксально, але ще туманніші перспективи членства в ЄС є у Туреччині. При тому, що історія зближення цієї країни з ЄС налічує кілька десятиліть. Очевидно, що геополітичні та економічні вигоди ЄС від зближення з Туреччиною можна піддати сумніву. Акцентом тут є невідповідність європейським стандартам турецької політичної й правової культури, а також цивілізаційна невідповідність турецького суспільства європейському соціуму. Отже, сценарій приєднання Туреччини до ЄС виглядає як примарний. Як зазначалося вище, приєднання до ЄС європейських країн пострадянського простору є принципово можливим. З точки зору геополітичного інтересу ЄС та базових параметрів внутрішнього розвитку Україна і Молдова виглядають досить привабливо для членства в ЄС [7, 35-37]. Перешкодою для зближення Білорусі з ЄС є політичний режим О.Лукашенко. Його стабільність обумовлена в першу чергу інтересами Росії. Отже, ключі до зближення Мінська з Брюсселем лежать в Москві. Більш реальним могло б бути приєднання до ЄС Молдови, однак проблеми Придністров'я залишають цей сценарій виключно гіпотетичним. Вступ Молдови до ЄС представляється можливим або в ситуації, коли Кишинів визнає незалежність Придністров'я і залишає його в геополітичному полі Росії та України, або якщо Тирасполь погоджується на ту чи іншу форму збереження Молдови в її формально визнаних кордонах і одночасно погоджується на вступ до ЄС. Поки жоден зі сценаріїв не видається реалістичним.

Зближення ЄС з Україною формально визнається пріоритетною метою як Києва, так і Брюсселя. Після підписання угоди про асоціацію сторони активно ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі, що зможе вивести Україну на якісно новий рівень партнерства з ЄС. Однак про подальшу інтеграцію України в ЄС говорити складно, адже демографічний потенціал України, масштаби та проблеми економіки можуть негативно вплинути як на інституційну стабільність, так на бюджетні можливості ЄС [8]. Таким чином, майбутнє розширення ЄС може мати свої проблеми та специфічні ознаки, проте не варто забувати, що збільшення кількості членів Союзу має безліч позитивних рис та ознак.

Отже, Європейський Союз має складну структуру, величезну сферу компетенції та слугує ареною для співпраці країн-членів, він

поєднує у собі ознаки і держави, і міжнародної організації. Євро-союз – це форум, який постійно працює та змінюється, а тому уникнути проблем просто не можливо. Попри ряд різноманітних питань, які потребують вирішення, ЄС має всі можливості для нормального та продуктивного функціонування і подальшого розвитку.

Джерела та література:

1. Європейський Союз в умовах кризи. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4862:problemi-obednanoji-evropi-yak-es-perezhivae-pandemiyu&catid=8&Itemid=350.

2. Європейський союз: процес формування та перспективи розвитку. URL: <https://xreferat.com/59/857-1-vropeiys-kiiy-soyuz-proces-formuvannya-ta-perspektivi-rozvitku.html>.

3. Європейський Союз. Що це таке і що він робить. URL: <http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/pro.yesdf.pdf>.

4. ЄС перед новою загрозою: чи здатна економіка єврозони уникнути рецесії. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2019/09/10/7100575/>.

5. Права людини в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5598/1/Jakovyk_55.pdf.

6. Проблеми і перспективи розширення ЄС у XXI столітті URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28221/1/007-028-031.pdf>.

7. Прокопенко Л. Л., Рудік О. М., Рудік Н. М., Інституційна система ЄС. Навчальний посібник. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 33-37 с.

8. Розвиток європейського Союзу в сучасних умовах як елемент змін світового господарства і міжнародних економічних відносин URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/49873/3/zakutnya.pdf;jsessionid=8F142608B8D1891542372B5D9DA8FEBD>.

9. The European Union's Coming Challenges URL: <https://theonebrief.com/the-european-union-coming-challenges/>.

10. The European Union has bigger problems to deal with than Brexit. URL: <https://www.theguardian.com/business/2019/mar/24/the-european-union-has-bigger-problems-to-deal-with-than-brexit>.

11. Policy problems on the EU's fall agenda URL: <https://www.politico.eu/article/11-policy-problems-on-the-eu-fall-agenda-2020/>.

12. What issues are Europeans most concerned about URL: https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/topics/fs3_challenges_40_en.pdf.

Евеліна Лукіна

Національний університет «Острозька академія»

МІГРАЦІЙНА КРИЗА ЄС: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена дослідженню міграційної кризи Європейського Союзу та шляхів подолання даної проблеми. Для цього здійснено аналіз поняття міграції, визначено причини міграції до ЄС, виділено основні маршрути нелегальної міграції до країн Євросоюзу, встановлено перспективу міграційної кризи та запропоновано шляхи подолання даної проблеми.

Ключові слова: мігранти, біженці, міграція, міграційна політика, Європейський Союз, міграційна криза.

Evelina Lukina

EU MIGRATION CRISIS: WAYS TO OVERCOME THE PROBLEM

The article is devoted to the study of the migration crisis of the European Union and ways to overcome this problem. The analysis of the concept of migration is carried out, the reasons of migration to the EU are determined, the main routes of illegal migration to the EU countries are identified, the perspective of the migration crisis is established and the ways to overcome this problem are suggested.

Key words: migrants, refugees, migration, migration policy, European Union, migration crisis.

Сучасний етап розвитку міграційних процесів відрізняється тим, що, тою чи іншою мірою, міграційними потоками охоплені всі країни світу, що дозволяє говорити про глобальний характер даного суспільного явища. За даними Всесвітньої комісії з міжнародної міграції у світі зараз налічується понад 250 млн мігрантів, включаючи близько 10 млн біженців. Європейський союз не став винятком, і до нього кожного року прибуває значна кількість мігрантів.

Головною метою роботи є дослідження проблеми сучасної міграційної кризи у ЄС, розгляд основних причин її виникнення та загроз, які сьогодні та у близькій перспективі постануть перед Європейським Союзом, а також пошук можливих шляхів подолання міграційної кризи.

Питання міграційних процесів стало предметом дискусій як серед політичної еліти держав-учасниць Європейського Союзу, так і серед значної кількості вітчизняних вчених-правників. Дослідженням усіх аспектів міграційної політики та протидії нелегальній міграції на різних рівнях займаються як іноземні, так і українські дослідники, серед яких О. Чуприна, Г. Луцишин, О. Малиновська, Н. Пак, Р. Кермач, А. Солодько, С. Каслс, Т. Клінченко, О. Відлер, О. Грішнова, В. Кривенко, Д. Вейсбротт та інші.

Міграція населення являє собою складне соціально-економічне явище, яке суперечливим чином пов'язано з різними сторонами господарської та соціально-політичного життя суспільства, формуванням і проявом тенденцій їх зміни. При цьому в ході дослідження міграції виникає необхідність розмежування і розгляду двох її аспектів. По-перше, у вузькому сенсі міграція виступає як закінчений вигляд територіального переміщення, який пов'язаний зі зміною постійного місця проживання, при цьому міграція означає переселення. По-друге, міграцію можна інтерпретувати як переселення в найширшому сенсі слова. В даному контексті міграція характеризує будь-яке територіальне переміщення, що відбувається між різними населеними пунктами однієї або декількох адміністративно-територіальних одиниць незалежно від тривалості, регулярності й цільової спрямованості. Багатогранність процесу міграції та сформовані у зв'язку з цим розбіжності в теоретичних підходах до його дослідженню призводять до формування різних його трактувань [1].

В цей час зустрічаються різні інтерпретації поняття міграція, в яких акцентується увага на різних аспектах даного соціально-економічного явища. При цьому, наприклад, А. Ахизер виходить з того, що «міграція населення являє собою змінюваний за своєю важливістю елемент способу життя, форму діяльності, що характеризує цінності частини населення, його груп, пов'язані з тимчасовою або постійною зміною місць проживання та праці, а також насильницьке переселення людей» [1]. В. Старовірів зазначає, що «міграції населення – це зміна положення людей в географічному просторі у зв'язку з постійним або тимчасовим переходом з однієї соціально –

економічної спільності в іншу, з поверненням в спільність або зі зміною просторового переміщення спільності в цілому» [1].

Крім того, існують і більш розширене трактування міграції населення. Наприклад, М. Курман, виходячи з аналізу проблем плинності робочої сили, пропонує розглянути плинність кадрів як один з видів міграції. У сучасній літературі досить широке поширення набуло уявлення про те, що міграція характеризує переміщення населення, викликане зміною місця проживання. Так, Т. Заславська, вказує, що «міграція населення – це «процес, що включає зміну місця проживання, тобто переїзд з одних населених пунктів в інші» [1]. Разом з тим іноді зустрічаються в роботах, пов'язаних з дослідженням окремих видів міграції, в залежності від досліджуваного предмета вужче її розуміння» [1].

Причин виникнення та існування досліджуваного явища є досить багато, серед яких можна виділити:

- відсутність у значній кількості громадян можливостей для працевлаштування у себе на батьківщині;
- економічна нестабільність, що спостерігається на території значної кількості країн Близького Сходу;
- значне зубожіння та високий ризик померти від голоду в себе на батьківщині;
- соціальна несправедливість, яка панує в східних країнах;
- бажання отримати гідну освіту, яку можна здобути в країнах Європи;
- природні катаклізми, що загрожують здоров'ю та життю і які спостерігаються на території багатьох східних країн;
- висока ймовірність опинитися в епіцентрі воєнних дій [9, 30].

Остання причина є найбільш актуальною сьогодні, адже на Близькому Сході постійно виникають нові збройні заворушення, внаслідок чого страждають тисячі людей, в основному мирне населення. Міграція в Європу обумовлена також рухом людей з відсталих держав з метою отримання прибуткового робочого місця, придбання нерухомості, отримання якісної освіти. Сім'ї шукають в Європі політичного притулку, евакуюються з зон військових дій. В Європу переважно ідуть мігранти з: Сомалі, Албанії, Нігерії, Гамбії, Ірану, Пакистану, Косово, Малі, Афганістану, Еритреї, Сирії, численних держав Чорної Африки (понад 30 країн, розташованих на південь від пустелі Сахара). Отже, міграційна криза в Європі виникла тому, що на всіх перерахованих вище територіях склалися важкі умови. Тисячі людей намагаючись прорватися через порт Кале із Франції до Великобританії, Євротунель під Ла-Маншем, кордо-

ни Греції, Італії, Македонії, Угорщини, вступаючи у безпосередні конфлікти з місцевою поліцією. Деякі країни Європи (наприклад Угорщина) будують високі стіни в надії відгородитися від потоку біженців, інші – оголошують режим надзвичайного стану (Македонія), показуючи свою неспроможність впоратися із проблемою [10].

Агентство Європейського союзу з безпеки зовнішніх кордонів виділяє кілька основних маршрутів нелегальної міграції до країн Євросоюзу:

- Західноафриканський;
- Західно-Середземноморський;
- Західно-Балканський;
- Центрально-Середземноморський;
- Апулія і Калабрія;
- Східно-Середземноморський;
- Східні кордони ЄС;
- Круговий;
- Арктичний [10].

З одного боку, причини виникнення такої масштабної проблеми слід шукати в постійних війнах, що спалахнули на території Близького Сходу та на теренах Африканського континенту. Насамперед, нескінченна громадянська війна в Сирії та розширення території Ісламської Держави, що намагається зруйнувати саме поняття держави й загрожує усьому цивілізованому світу. Ця міграційна криза є найбільшою з часів Другої Світової війни. Кількість біженців, що перебувають біля кордонів Євросоюзу у 2017 р. досягла рекордних 107 тисяч осіб. Тільки у 2015 році в Європу прибуло 1,82 мільйона мігрантів. Найгірша ситуація з біженцями спостерігалася в країнах Південної Європи – Греції та Італії, звідки далі мігранти через Македонію, Сербію та Угорщину прагнуть потрапити в Австрію, Німеччину або Швецію, де рівень соціальної допомоги вищий та існують великі мусульманські спільноти. У Німеччині, за інформацією МВС країни, у 2015 році як здобувача статусу біженця було зареєстровано близько 1,1 мільйона осіб [10].

Нелегальне перевезення мігрантів стало прибутковою статтею кримінального бізнесу. За перші місяці 2016 року 173 761 особа прибула морем до європейських берегів, при цьому 723 людини загинули або пропали безвісти, намагаючись дістатися до Європи. До 10 квітня в Грецію таким чином прибуло 153 156 осіб, в Італію – 19 930 осіб, в Іспанію – 648 осіб, на Кіпр – 27 осіб. Всередині ЄС тривають гострі дебати щодо того, як виходити із ситуації. Критеріями для визначення чисельності прийнятих мігрантів є

розмір населення, ВВП і рівень безробіття в конкретній країні, а також кількість вже прийнятих мігрантів. Проте окремі держави, наприклад Угорщина, намагаються самостійно боротися з напливом мігрантів, будуючи шестиметрову стіну вдовж всієї лінії кордону із Сербією [10].

Міграційна криза стала серйозним викликом фундаментальним здобуткам Євросоюзу, передусім зоні вільного пересування (до тимчасового відновлення контролю на внутрішніх кордонах ЄС вдавалися Австрія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія, Словенія, Угорщина, Швеція). В умовах кризи активізувалися крайні політичні сили (наприклад, у Франції кандидат від ультраправого Народного фронту Марін Ле Пен під час президентських виборів 2017 р. вийшла у другий тур, де за неї проголосували 33,9% виборців), спостерігалася радикалізація настроїв частини населення (у 2015 р. у Німеччині було зафіксовано 747 нападів на житла прибулих, у тому числі 222 – із завданням тілесних ушкоджень [14]). Імміграція, за даними Євробарометра, перетворилася на найбільш болючу проблему для європейців, залишивши позаду економічні труднощі та безробіття [15].

Внаслідок неконтрольованого потоку біженців держави змушені спрямовувати фінансові та програмні пріоритети соціальної інтеграції на тимчасове утримання мігрантів з можливим скороченням соціальних гарантій для громадян європейського президентства через брак коштів у бюджеті країни. Додаткові витрати на задоволення соціальних потреб біженців, як цього вимагали в Німеччині й Австрії, можуть спричинити значний «політичний люфт» або навіть жорстку реакцію, як це сталося між місцевими політиками в м. Кельн. Водночас міграційні потоки сприяють стрімкому зростанню діяльності громадянського суспільства Європи, яке надає життєво важливого значення задоволенню базових потреб біженців, таких як одяг чи надання першої медичної допомоги [2, 30].

Уже сьогодні на теренах ЄС існує практика відновлення контролю на внутрішніх кордонах через небезпеку міграційної кризи. Відповідне право закріплене у ст. 23 Шенгенського Кодексу (Schengen Borders Code). До прикладу, Німеччина відновлювала контроль на сухопутному кордоні з Австрією на період від 11 лютого до 11 травня 2017 р., Австрія – зі Словенією та Угорщиною. Франція зі свого боку через постійну терористичну загрозу відновила контроль на всіх внутрішніх кордонах на період з 27 лютого до 15 липня 2017 р. [17].

Збереження динаміки напливу біженців та подальша ескалація міграційної кризи у найближчій перспективі може стати причиною ще більшого зростання економічних витрат через необхідність фінансування соціальної політики ЄС, яке проводиться з бюджетів країн-членів ЄС, і, як наслідок, збільшення кількості біженців може спричинити додатковий тиск на ринок праці у європейських країнах та ще більшою мірою посилити проблему безробіття в Європі [6]. Підхід ЄС до питання міграції був і є євроцентричним. ЄС демонструє свої слабкі сторони, що полягають у відсутності реального союзу між державами-членами, і насамперед відсутність співпраці між ними дає зрозуміти, що ЄС ще не можна вважати інтегрованим політичним союзом. У цьому питанні ЄС виявляється неефективним і роз'єднаним, протиставляючи держави-члени одна одній і розпалюючи націоналістичні та антимусульманські настрої. Вони розглядають феномен міграції як певну загрозу для боротьби, замість того, щоб протидіяти їй [16]. «Якщо подивитися на основні країни-постачальники претендентів притулку, то майже 65 відсотків мігрантів із них залучені як обслуговуючий персонал» [12] – йдеться у звіті. У 2017 році більш ніж третина всіх прибулих у пошуках роботи до Німеччини з країн, що не входять у ЄС, не мала документів, що підтверджують наявність професії [12].

Все це незабаром може привести до розколу ЄС. Адже є проблеми, які загрожують цілісності ЄС: нескінченний потік мігрантів, прийняття нових членів до Союзу, війна на сході України та санкції проти РФ, витрати на утримання мігрантів, економічна нестабільність певних країн – членів ЄС, різке розходження думок щодо міграційної політики та зобов'язань країн перед Союзом. ЄС слід підійти до вирішення більш конструктивно та не відгороджуватись від проблем, а допомогти розв'язати причини переселення мігрантів. Ситуація, що склалася, має шляхи вирішення, попри її масштаби. Практика показує, що врегулювання міграційної кризи у країнах ЄС повинно відбуватись комплексно, міграційна політика європейських держав має враховувати усі важливі суспільно-політичні, культурні та етнічні цінності. Європейським країнам слід об'єднатися, звернути увагу на власні проблеми та думки населення країн, які проти доволі привітної політики заохочення біженців.

Доцільно, виплачуючи соціальну допомогу біженцям, вимагати від нього певних зобов'язань. Наприклад: насамперед необхідно ідентифікувати особистість, за потреби видати тимчасовий паспорт та внести дані особи до спеціальної бази (можливо міграційної служби або правоохоронних органів). Далі потрібно працевлашту-

вати мігранта протягом трьох місяців, принаймні на посаду некваліфікованого персоналу, де знання мови не буде необхідністю. Паралельно, через тиждень після прибуття, мігрант повинен відвідувати щотижневі, а то й щоденні заняття з вивчення мови, культури та історії країни перебування. Якщо ж біженець прибув до країни з малолітньою дитиною, подбати, щоб вони віддавали їх до дитсадочків та/або шкіл з національною мовою спілкування, а також дбали про довкілля та гігієну прилеглої території проживання. Важливим є виділення для біженця (дорослих осіб) щомісяця 15-20 годин для участі в громадських заходах з облагородження міста чи країни проживання з обов'язковою реєстрацією відвідування всіх цих заходів [13, 151].

Такі дії могли б принаймні відмежувати реальних та фіктивних біженців, повернути мінімальну частину виплат на соціальне забезпечення у вигляді сплати податків із заробітної плати мігрантів, які працюють, полегшити ситуацію з неправомірним захараченням та засмічуванням територій проживання біженців, їх свавіллям, необгрунтованою безкомпромісністю та бунтами. Також особливу увагу необхідно приділити превентивним заходам для того, щоб не лише боротися з проблемою, а запобігати її збільшенню та існування в цілому [13, 151].

Населення в країнах з ринком, що формується і в країнах, що розвиваються (зокрема, в країнах Африки на південь від Сахари) буде продовжувати рости протягом наступних 30 років, і, ймовірно, буде посилюватися міграційний тиск в напрямку країн з розвинутою економікою. За аналізами науковців, відбудеться наростальний тиск міграції з Африки й Близького Сходу в Європу в період між 2020 і 2050 роками. Проте, глобальне міграційний тиск залишиться приблизно постійним на рівні трьох відсотків світового населення.

Підвищення доходів в країнах з ринком, що формується і країнах, що розвиваються буде знижувати міграційний тиск. На міграцію будуть також впливати інші дії, які аналізуються як альтернативні сценарії. Наприклад, очікується, що зміна клімату призведе до значного збільшення внутрішньої та регіональної міграції в країнах з ринком, що формується і країнах, що розвиваються. Водночас, наші висновки свідчать про те, що його вплив на міграцію в країни з розвинутою економікою менш очевидно, оскільки нижчі доходи в багатьох бідніших країнах можуть утримувати більше людей в регіоні їх походження [8].

Міграційні тенденції біженців на сучасному етапі розвитку суспільства є невтішними для Європейського Союзу. Процес подо-

лання «міграційної кризи» в ЄС є досить важким та довготривалим, зважаючи на непримиренні позиції держав-членів, але він є реальним, варто лише знайти спільну позицію та, що найголовніше, встановити чітку та довгострокову стратегію. Вона повинна передбачати чіткі дії європейців на рік, два, три, п'ять, десять років для того, щоб керівництво могло прогнозувати тенденції міграційних потоків на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу і приймати відповідні рішення. Отже, міграційна політика міцно посідає своє місце у фокусі європейської інтеграції. Зважаючи не те, що ключові питання в цій сфері все ще залишаються у компетенції національних урядів, спільна міграційна політика й надалі буде складним процесом узгоджень та компромісів.

Країни ЄС мають створити умови для початку асиміляції мігрантів із країн Азії та Північної Африки, що передбачає реалізацію спеціальних навчальних заходів для відпрацювання мовних навичок мігрантів, отримання професій, на які є попит в Європі, вивчення культурних особливостей європейців. Зволікання в реалізації зазначених заходів призведе до накопичення мігрантами негативу, що сприятиме зростанню соціальної напруги у відносинах між біженцями та європейцями, а це зумовить руйнацію Шенгенської зони, а потім і самого Європейського союзу.

Враховуючи багатогранність, складність і неоднозначність наслідків міжнародної трудової міграції, виникає необхідність розроблення системи превентивних заходів країнами, яким найбільше загрожує приплив нелегальної міграції, а також вимагає від них конкретних заходів щодо регулювання міграційних потоків. Беручи до уваги зазначене, країни Євросоюзу вдалися до заходів щодо відновлення прикордонного контролю (8 країн – членів ЄС), що не дає змоги повністю зупинити потік мігрантів, але забезпечить їх суворий облік і контроль, а це значно полегшить управління міграційним потоком та розподілом біженців для легального їх притулку в різних європейських країнах, адже брак належної реєстрації й обліку біженців та відсутність дактилоскопії (зняття відбитків пальців) ускладнюють процес надання медичної й соціальної допомоги нелегалом.

Дана програма повинна включати низку заходів, спрямованих на: легальне приймання біженців напряму з прикордонних країн із належним рівнем безпеки (адже встановлюючи міграційний ліміт, кожна країна брала б на себе офіційні зобов'язання прийняти щорічно певну кількість біженців, міграційні потоки пропорційно б розподілялися між країнами світу, не створюючи надмірне наван-

таження на економічну систему окремих європейських держав, з одного боку, а з іншого – більшість біженців розуміли б, що у них є високі шанси потрапити в Європу легально й отримати при цьому статус біженця); вжити суворих заходів щодо посилення контролю на кордонах (на морських шляхах панує безлад, сотні тисяч людей гинуть під час перетину кордону морськими шляхами) і надати достатньо коштів Італії та Греції для забезпечення умов біженцям із подальшим розселенням їх по інших країнах ЄС; розробити скоординовану фінансову політику та відповідний фінансовий інструментарій для реалізації комплексної стратегії щодо біженців, адже політичні та гуманітарні наслідки, економічні втрати Італії, Греції, Німеччини та інших країн можуть спровокувати затяжку кризи і спричинити загрозу розпаду Шенгенської зони; залучити для вирішення міграційної кризи ЄС невикористаний кредит раніше створених фінансових інструментів (Пакет макрофінансової підтримки і Європейський стабілізаційний фінансовий механізм (EFSM)); Європейська агенція з підтримки держав-членів в області політики надання притулку (EASO) повинна застосувати Єдину європейську процедуру надання притулку і виробити механізм переміщення визнаних біженців між країнами ЄС; розробити відповідні соціальні програми адаптації біженців до нових умов життя, включаючи медичні огляди, навчання і працевлаштування, надання психологічної допомоги [11, 94].

Підсумовуючи усе вище зазначене, можна сформулювати думку, що для розв'язання проблеми міграційної кризи в ЄС слід вжити ряд заходів, спрямованих на: фінансування пошукових та рятувальних місій, виділення коштів та засобів для боротьби з перевізниками мігрантів, розширення мережі центрів прийняття біженців для тимчасової їх дислокації й надання допомоги, спрощення легальних можливостей міграції в ЄС, перегляд і розподіл квот між країнами щодо розселення біженців під егідою ООН.

ЄС потребує консенсусу для відходу від пошуку ситуативних рішень і створення довгострокової стратегії, яке полягатиме не лише в зміцненні морських кордонів, програмі переселення та впровадженні інтеграційних механізмів для тих, хто вже прибув у Європу, а й у розбудові та ресурсозабезпеченні цих механізмів у Туреччині, Лівані та Йорданії, щоб попередити міграцію в ЄС.

Джерела та література:

1. Акаев А. А. Миграция: формы и роль улучшения качества жизни населения. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/migratsiya-formy-i-rol-v-uluchshenii-kachestva-zhizni-naseleniya/viewer>.

2. Гоган Е. Море лиха. Світ у 2017. С. 30.

3. Гребіник Я. Політична реакція країн ЄС на міграційну кризу. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал*. 2018. № 1(6). С. 139–142.

4. Дорош Л., Івасечко О. Особливості функціонування та виклики розвитку ЄС у близькій перспективі (2017–2018 рр.) *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3. Num. 1. С. 19–24.,

5. Европейский Союз в борьбе с нелегальной иммиграцией: новые тенденции. URL: <http://www.alleurora.ru/index2.php>.

6. Кермач Р. Проблема біженців в ЄС: довгострокові наслідки нового виклику / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <http://dif.org.ua/article/problema-bizhentsivv-es-dovgostrokovyi-naslidki-novogo-vikliku>.

7. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1. Num. 2. С. 41-46.

8. Миграция в страны с развитой экономикой может повысить темпы экономического роста. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/06/19/blog-weo-chapter4-migration-to-advanced-economies-can-raise-growth>.

9. Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 1(44/45). С. 30-32.

10. Петрик Л. Міграційна криза в Європі. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23071/1/105-108.pdf>.

11. Пробоїв О. А. Напрями подолання міграційної кризи в країнах ЄС і врегулювання потоків нелегальної міграції. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 89-95.

12. Прозріння біля «відчинених дверей». URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3421/188/130352/>.

13. Чейпеш А. О. Міграційна криза Європейського Союзу: реальність та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 3. С. 140-152.

14. Crepeau F. Facilitating Mobility and Fostering Diversity: Getting EU Migration Governance to Respect the Human Rights of Migrants. URL: <https://www.ceps.eu/publications/facilitating-mobility-and-fostering-diversity-getting-eu-migration-governancerespect>.

15. Spring 2015 Standard Eurobarometer: Citizens see immigration as top challenge for EU to tackle. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5451_en.htm.

16. Scalia G. European migrant crisis, last measures of the EU policy on migration. URL: <http://mediterraneanaffairs.com/european-migrant-crisis-last-measures-of-the-eu-policy-on-migration/>.

17. Member States' notifications of the temporary reintroduction of border control at internal borders pursuant to Article 25 et seq. of the Schengen Borders Code / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/home>.

Віктор Лазарчук

Національний університет «Острозька академія»

СТАТУС ГІБРАЛТАРУ В КОНТЕКСТІ BREXIT

У статті описано вплив Brexit на статус заморської території Великобританії – Гібралтару. Окреслено актуальні питання співробітництва Гібралтару та Європейського Союзу. Прослідковано переговорний процес між Великобританією та Іспанією стосовно Гібралтару в контексті Brexit.

Ключові слова: Brexit, Гібралтар, Іспанія, Великобританія.

Victor Lazarchuk

THE STATUS OF GIBRALTAR IN THE CONTEXT OF BREXIT

The article describes the impact of Brexit on the status of the overseas territory of Great Britain, Gibraltar. Relevant issues of Gibraltar and the European Union cooperation were outlined. Also the negotiation process between Great Britain and Spain on Gibraltar in the context of Brexit was followed.

Key words: Brexit, Gibraltar, Spain, Great Britain.

Процес Brexit носить універсальний та всеосяжний характер. Для його успішного перебігу Британії потрібно було вирішити з країнами Європейського Союзу безліч питань. Одним із таких питань була проблема Гібралтару.

Метою цієї статті є опис впливу процесу Brexit на Гібралтар і також аналіз актуальних проблем співробітництва Гібралтару та ЄС. Важливо також дослідити позиції Іспанії стосовно цього питання та описати переговорний процес між нею та Великобританією у контексті цієї проблеми, адже цей аспект є недостатньо дослідженим.

Дослідженням питання Гібралтару під час Brexit займається низка закордонних вчених. Наприклад, іспанський дослідник Гонцалес Гарсія у своїй роботі «The consequences of Brexit for Gibraltar» описав політичні наслідки виходу Великобританії з ЄС безпосередньо

для території Гібралтару, а польський вчений Бартоломій Тошек описав перебіг та наслідки референдуму 2016 року про вихід Британії з ЄС на території Гібралтару. Дослідженням проблеми також займалася палата лордів Великобританії, що у 2017 р. підготувала навіть спеціальний звіт «Brexit: Гібралтар».

Географічне положення Гібралтару носить доволі стратегічний статус, адже ця територія дозволяє здійснювати контроль над виходом до Середземного моря і майже половина морської торгівлі проходить через цю протоку. Суверенітет Гібралтару є каменем спотикання у відносинах між Британією та Іспанією, оскільки остання претендує на його територію. Гібралтар перейшов під контроль Великої Британії ще у 1713 році за умовами Утрехтського договору, що був підписаний сторонами в ході війни за іспанську спадщину. Згодом до влади в Іспанії прийшов Франциско Франко, що оголосив одним зі своїх пріоритетів повернення Гібралтару. Один із методів боротьби за Гібралтар був дипломатичним, адже іспанська сторона намагалася за допомогою Резолюції ООН 1514 (XV) (1960) повернути території під свій контроль [12].

1967 року на території Гібралтару відбувся референдум, в якому жителів запитали, чи хочуть вони передати суверенітет Іспанії, зберігаючи британське громадянство та особливий статус Гібралтару в Іспанії або залишатися під британським суверенітетом з власними інститутами самоврядування. Гібралтарці в більшості проголосували за те, щоб залишатися під британським суверенітетом, що дало поштовх до прийняття Конституції Гібралтару в 1969 році. У відповідь на це Іспанія повністю закрила кордон з Гібралтаром і розірвала всі комунікаційні зв'язки [1]. Кордон з Іспанією був частково відкритий у 1982 році та повністю відкритий у 1985 році паралельно зі вступом Іспанії до Європейського Співтовариства.

На початку 2000-х Великобританія та Іспанія вели переговори щодо потенційної угоди, за умовами якої вони мали б спільний суверенітет над Гібралтаром. Уряд Гібралтару організував референдум щодо прийняття цієї угоди, і 99% населення проголосувало за його відхилення. Британський уряд зобов'язався поважати бажання гібралтарців.

2006 року на Референдумі було проголошено нову Конституцію Гібралтару. Була встановлена нова форма правління Гібралтару, де губернатор Гібралтару відповідав за ведення зовнішніх справ, оборону, внутрішню безпеку та певні призначення на державні посади, а уряд Гібралтару відповідав за всі інші справи. Великобританія вважає, що, як незалежна територія, визнана Організацією Об'єднаних

Націй, Гібралтар таким чином може користуватися індивідуальними та колективними правами, викладеними в конституції 2006 року, а також правом на самовизначення.

Іспанія досі заперечує законність конституції 2006 року і стверджує, що вона не змінює статус Гібралтару як британської колонії, і лише Великобританія має право обговорювати питання Гібралтару на міжнародному рівні.

Одночасно з цим Гібралтар є не лише спірною територією між Великою Британією та Іспанією, а й був частиною Європейського Союзу. Він став нею у 1973 році, як залежна територія Сполученого Королівства відповідно до статті 227 (4) Договору про Створення Європейського Співтовариства. До слова, Гібралтар єдина заморська територія Британії, що входила до Європейського Союзу як частина округу Південно-Західної Англії [7].

З початком подій Brexit губернатор Гібралтару Фабіан Пікардо припустив, що Гібралтар спробує залишитися частиною ЄС у разі, якщо Великобританія проголосує за вихід з Союзу. Він заявив, що навіть найімпульсивніші антиєвропейці Гібралтару не бажають розривати зв'язки з Європейським Союзом. У його промові також було сказано, що єдиною загрозою для економіки Гібралтару є те, що їх проти волі «вितягують» з Європейського Союзу та позбавляють доступу до Єдиного Ринку. Проте він також зазначив, що, незалежно від результату, Гібралтар надалі залишатиметься заморською територією Великобританії [9].

Згодом губернатор Гібралтару надіслав лист-звернення до Комітету з питань закордонних справ Великобританії. У ньому він висловив занепокоєння щодо потенційного впливу виходу Великобританії з ЄС на Гібралтар та підкреслював, що таким чином Іспанія зможе використати внутрішню невизначеність та взяти територію під свій контроль. Уряд Гібралтару також підкреслив важливість вільного перетину кордонів як для торгівлі, так і для окремих працівників. Ще однією сферою, яка була виокремлена в листі, була сфера безпеки. Було відзначено те, що членство в Європейському Союзі сприяло безпеці Гібралтару шляхом дотримання домовленостей, передбачених законодавством ЄС про правосуддя та внутрішні справи. Він назвав такі питання як екстрадиція, обмін інформацією та безпека аеропортів ключовими сферами, де повинна бути максимальна співпраця з європейським законодавством [4].

24 червня 2016 року було оголошено результати референдуму про членство в Європейському Союзі, де 96% жителів висловилися за збереження Великобританії в складі Союзу. Це підштовхнуло

іспанський уряд до активніших дій, і тому виконавець обов'язків міністра закордонних справ Іспанії Хосе Мануель Гарсія-Маргалло навіть ініціював нову формулу повернення іспанського суверенітету та заявив, що «іспанський прапор став набагато ближче до Гібралтару» [2]. Він також заявив, що Іспанія намагатиметься утримати Гібралтар від будь-яких переговорів між Великобританією та Європейським Союзом і буде вимагати надання їй контролю над Гібралтаром вже наступного дня після виходу Великобританії з ЄС.

Гібралтар не міг прямо брати участь в переговорах між Великобританією та країнами ЄС. Тому парламентський заступник державного секретаря з департаменту виходу з ЄС Робін Уолкер в березні 2017 року відвідав Гібралтар для того, щоб обговорити питання Brexit з головним міністром Фабіаном Пікардо та його заступником Джозефом Гарсія. На зустрічі сторони обговорили важливість економічного розвитку території та обговорили проблеми стосовно кордонів з Іспанією.

З наближенням переговорів стосовно Brexit Європейська Рада видала ряд керівних принципів дискурсу для країн ЄС. Так принцип під номером 22 зазначав, що після виходу Великобританії з Союзу жодна угода між ЄС та Великобританією не може застосовуватися до території Гібралтару без угоди між Королівством Іспанія та Великобританією. Це обурило депутатів Британії, адже, на їхню думку, ЄС намагається дозволити Іспанії накладати вето щодо суверенної території Великобританії, тим самим ігноруючи волю жителів Гібралтару. В додаток до цього у квітні 2017 року прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей нагадала, що Великобританія буде намагатися досягти найкращої угоди для Гібралтару, коли Великобританія покине ЄС, і переговори про суверенітет Гібралтару не будуть відбуватися без згоди народу, що там проживає [13].

У 2018 році розпочалася активна фаза переговорів щодо Brexit. У квітні міністр закордонних справ Іспанії Альфонсо Дастіс оголосив, що Іспанія сподівається підписати двосторонню угоду щодо Гібралтару до жовтня цього року. Вимогою Мадриду було внесення в положення Brexit принципу, де майбутні торгові договори, що буде укладати Лондон, не будуть стосуватися Гібралтару, якщо на це не буде попередньої домовленості Іспанії та Великобританії. Якби угоди не було б досягнуто, це могло б порушити запланований перехідний період терміном у 21 місяць [10].

ЄС заявив, що перехідна угода може бути укладена лише в тому випадку, якщо Великобританія виконає свої зобов'язання щодо

Гібралтару та ірландського кордону, що є ще одним непротистим дипломатичним питанням Лондона.

Переговори між Іспанією та Великобританією переважно зосереджувалися навколо можливого спільного використання аеропорту Гібралтару.

Аеропорт побудований на суперечливому перешийку землі, який з'єднує Гібралтар з Іспанією і який Мадрид не визнає територією Великобританії. Регулярними рейсами до британських міст він обслуговує близько півмільйона пасажирів на рік. Іспанія вже два рази домагалася спільного використання аеропорту, проте спроби були завжди невдалими. Згодом дипломатичний представник Іспанії все ж заявив, що будь-яка угода, пов'язана з польотами авіакомпаній між ЄС та Британією й узгоджена під час переговорів про Brexit, не поширюватиметься на міжнародний аеропорт Гібралтару [3].

Що стосується переговорів з питань економіки Гібралтару, то сторони домовилися про більш всебічний обмін фіскальними даними між Великобританією та Іспанією, щоб запобігти уникнення сплати податків з боку жителів Гібралтару.

Передбачаючи втрату доступу до ринку ЄС внаслідок Brexit, уряд Гібралтару отримав «тверде зобов'язання від уряду Великобританії підтримувати та розширювати доступ до своїх фінансових ринків», включаючи «автоматичний доступ до Сполученого Королівства в банківській діяльності страхування, інвестиційних послуг та будь-яку іншу подібну сферу, де в цей час застосовуються транскордонні директиви» [8].

4 березня 2019 р. Великобританія та Іспанія підписали вищезгадану угоду про оподаткування, що стосується Гібралтару. Це був перший договір за 300 років, в якому прямо йшлося про Гібралтар. Ця угода набула чинності 4 березня 2021 року та встановлювала посилену співпрацю між Іспанією та заморською територією Великобританії, яка надаватиме інформацію про працівників та активні іспанських фіскальних резидентів. Прямий ефект цієї угоди полягає в тому, що Іспанія вилучала Гібралтар зі свого списку податкових гаваней.

У жовтні 2018 року прем'єр-міністр Іспанії Педро Санчес на саміті ЄС у Брюсселі заявив, що сторони все ж дійшли до певних домовленостей щодо Гібралтару, і що це не буде заважати переговорам Великобританії з ЄС. Також він додав, що Іспанія не має намірів використовувати переговори щодо Brexit у цілях повернення

території під суверенітет Іспанії і також не буде намагатися ускладнювати життя мешканцям Гібралтару [14].

Проте вже в листопаді Секретар ЄС в Іспанії звинуватив Великобританію у «злісних» змінах частини договору про Brexit, які стосуються Гібралтару, і заявив, що Мадрид заблокує угоду, якщо текст не буде змінений. Молодший міністр закордонних справ Іспанії у справах ЄС Луїс Марко Агіріано заявив, що Іспанія не підтримає Угоду про вихід Британії з ЄС, якщо частини текстів, що стосуються Гібралтару, не будуть роз'яснені. Він також заявив, що вважає, що проєкт тексту Brexit був змінений «зловмисно і під покровом темряви». Зміни стосувалися статті 184 угоди про вихід Британії з ЄС [11].

У самій статті вказано, що «Союз та Сполучене Королівство добросовісно та з повагою відповідних правових порядків докладають максимум зусиль, щоб вжити необхідних заходів для оперативного узгодження угод регулювання їх майбутніх відносин, про які йдеться у політичній декларації від 2018 р. та проводити відповідні процедури з метою ратифікації або укладення цих угод і також забезпечити, щоб ці угоди застосовувались, наскільки це можливо, починаючи з кінця переходу періоду» [6].

Мадрид вимагав чіткіших формулювань у тексті, щоб чітко побачити, що переговори щодо майбутніх відносин між Гібралтаром та ЄС будуть проводитися окремо від переговорів між Великобританією та ЄС – і що вони можуть продовжувати лише з дозволу Мадриду.

Агіріано стверджував, що ця стаття «невідомо всім, за винятком того, хто її ввів, ніби зловмисно і під покровом темряви». Він також стверджував, що іспанські співробітники закордонних справ дізнались про це лише в ніч на середу, коли був опублікований проєкт Угоди про вихід. Він додав, що відтоді міністерство закордонних справ під керівництвом Жосепа Боррелля консультувалося з юридичними експертами та визначило, що обидва тексти повинні пояснити пункт про переговори в Гібралтарі.

Через два дні, у суботу, 24 листопада, посол Великобританії в ЄС сер Тім Барроу запевнив іспанське керівництво, що жодні майбутні торгові угоди навколо Brexit не будуть пов'язані з ринком Гібралтару. Також було ініційовано створення спеціального комітету, який займається питаннями Гібралтару та ЄС стосовно таких питань, як вільне пересування людей та контроль над кордонами. До складу комітету можуть входити лише представники Іспанії та Великобританії.

31 грудня 2020 року Іспанія та Великобританія досягли принципової домовленості, згідно з якою Гібралтар приєднується до Шенгенської зони Європейського Союзу. Був створений проєкт угоди, за якою: 1) гібралтарські (повітряні) порти стають вхідними пунктами Шенгенської зони під відповідальністю Іспанії; 2) елементи управління кордону будуть виконуватися Frontex; 3) скасування обмежень на рух товарів; 4) початок співпраці між Гібралтаром та Європейським Союзом у сферах компетенції ЄС; 5) візою для відвідування Гібралтару будуть шенгенські візи, в основному видані Іспанією. Переговори стосовно угоди ведуться і досі [5].

Отже, можна зробити висновок, що ситуація навколо Гібралтару була і залишається напруженою. Хоч це і невелика територія, вона грає велику роль в економіці та логістиці обох країн. Суперечки між Іспанією та Великобританією з появою тенденцій щодо Brexit лише посилилися й обидві сторони не прагнуть відступати від своїх позицій, хоча, як показує практика, вони здатні піти на певні поступки у відносинах.

Джерела та література:

1. Не лише острівна Британія: як Brexit вплинув на кордони в Європі. Європейська правда. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/02/9/7119548/>.

2. Brexit : l'Espagne inflige deux camouflés à Londres. Le Monde. 2017. URL: https://www.lemonde.fr/referendum-sur-le-brexit/article/2017/04/03/brexit-l-espagne-inflige-deux-camouflés-a-londres_5104823_4872498.html.

3. Brexit deal will not automatically apply to Gibraltar – EU guidelines. Financial Times. 2017. URL: <https://www.ft.com/content/98f1cedc-1582-378e-8b54-b635997fed7f>

4. Britain must include Gibraltar in post-Brexit negotiations, report says. Gibraltar Chronicle. 2016. URL: <https://web.archive.org/web/20160420084614/http://chronicle.gi/2016/03/britain-must-include-gibraltar-in-post-brexit-negotiations-report-says/>.

5. Chief Minister's Statement to Parliament On The New Year's Eve Framework Agreement. HM Government of Gibraltar. 2021. URL: <https://www.gibraltar.gov.gi/press-releases/chief-ministers-statement-to-parliament-on-the-new-years-eve-framework-agreement-612021-6604>.

6. Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community. European Commission. 2018. URL: <https://ec.europa.eu/info/publications/draft-agreement-withdrawal-united-kingdom-great-britain-and-northern-ireland-european-union-and-european->

atomic-energy-community-agreed-negotiators-level-14-november-2018_en.

7. Effect of Brexit on Gibraltar. Wikipedia. 2018. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Effect_of_Brexit_on_Gibraltar.

8. Gibraltar 'planning for a hard Brexit', Tipping tells Brussels. Gibraltar Chronicle. 2017. URL: <https://web.archive.org/web/20170510112945/http://chronicle.gi/2017/05/gibraltar-planning-for-a-hard-brexit-tipping-tells-brussels/>.

9. Gibraltar suggests it wants to stay in EU in the event of Brexit. The Daily Telegraph. 2015. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/gibraltar/11534580/Gibraltar-suggests-it-wants-to-stay-in-EU-in-the-event-of-Brexit.html>.

10. Spain hopes for Brexit deal on Gibraltar before October: foreign minister. Reuters. 2018. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-gibraltar/spain-hopes-for-brexit-deal-on-gibraltar-before-october-foreign-minister-idUSKCN1HB2U7>.

11. Spanish PM threatens Brexit 'veto' over Gibraltar. Politico. 2018. URL: <https://www.politico.eu/article/spanish-pm-pedro-sanchez-threatens-brexit-veto-over-gibraltar-uk-spain/>.

12. Status of Gibraltar. Wikipedia. 2013. URL: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Status_of_Gibraltar&action=history.

13. UK won't negotiate away Gibraltar sovereignty, May tells Tusk. The Guardian. 2017. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/06/gibraltar-sovereignty-not-up-for-negotiation-theresa-may-tells-donald-tusk>.

14. UK, Spain reach Brexit deal over Gibraltar: Spanish PM. Digital Journal. 2018. URL: <http://www.digitaljournal.com/news/world/uk-spain-reach-brexit-deal-over-gibraltar-spanish-pm/article/534934>.

Вікторія Гордійчук

Національний університет «Острозька академія»

ЯПОНІЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ ЧИ НЕРЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА

У статті досліджено роль Японії в регіоні АТР, державну стратегію регіонального лідерства. Розглянуто чотири складові, що визначають регіональне лідерство держави: економічну, політичну, військову та цивілізаційну. Проаналізовано економічний вплив Японії, політичну залученість у регіон, військовий потенціал та вплив цивілізаційного фактора на роль Японії у регіоні.

Ключові слова: Японія, АТР, регіональне лідерство, економічний потенціал, військова потуга, політичний вплив, цивілізаційний фактор.

Viktoriia Hordiichuk

JAPAN STRATEGY OF REGIONAL LEADERSHIP: SUCCESS OR FAILURE

In the article author examines the role of Japan in the Asia-Pacific region and its state strategy of regional leadership. Four components that determine the regional leadership of the state are considered: economy, politics, military and civilizational factor. The economic influence of Japan, political influence in the region, military potential and the influence of civilization on the role of Japan in the region are analyzed in the article.

Keywords: Japan, APR, regional leadership, economic potential, military force, political influence, civilizational factor.

Азійсько-Тихоокеанський регіон є важливою складовою сучасної глобальної політичної та економічної системи з колосальними господарським, фінансовим, технологічним, ресурсним та людським потенціалом. Цей регіон відіграє роль рушія економічного зростання світу, й за різними показниками починає займати провідне місце у світі. У цьому регіоні знаходяться країни із найбільш динамічним рівнем розвитком, а саме – КНР та Індонезія. При цьому однією з найбільш успішних та найбільш впливових країн

в цьому регіоні є Японія, держава із тисячолітньою історією, високорозвиненою економікою, значним потенціалом у сфері новітніх технологій та стабільною політичною активністю в АТР.

З огляду на тенденції розвитку економіки Японії та перспективи посилення її політичного впливу на інші держави регіону АТР, політична стратегія, економічний вплив реалізація поставлених цілей та досвід країни на шляху до досягнення регіонального лідерства можуть бути корисними для інших країн, тому тема є актуальною для дослідження.

Розглядаючи регіональне лідерство варто виділити три основні складові: економічну, політичну та військову. Беручи за основу ці аспекти регіонального лідерства було сформовано такі завдання:

- 1) характеризувати економічні показники Японії, її економічні співпрацю з країнами регіону та науково технічний потенціал;
- 2) проаналізувати політичний вплив Японії в АТР, участь держави в регіональних організаціях та вплив територіальних суперечок на досягнення Японією регіонального лідерства;
- 3) описати особливості військового аспекту стратегії регіонального лідерства Японії.

Метою дослідження є аналіз стратегії регіонального лідерства Японії та характеристика реалізації чи не реалізації Японією цієї стратегії.

Варто зауважити, що коло доступних матеріалів для опрацювання є досить обмеженим та охоплює лише незначне коло праць вітчизняних науковців. Розробкою теми ролі Японії в регіоні, АТР займаються такі закордонні науковці як Хіроюкі Акіро [1] та Кваншен Чао [8]. Серед науковців які досліджували економічну роль Японії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні слід відзначити внесок Едварда Дж. Лінкольна [4].

Досліджуючи розвиток Японії як провідної держави в регіоні можна помітити, що попри суттєві втрати через поразку в Другій світовій війні, Японії вдалося достатньо швидко вибудувати нову стратегію внутрішньої та зовнішньої політики. Навіть попри той факт, що фактично після 1945 р. було перекроєно не лише географію держави, але і сам її державний устрій. Під впливом США та Союзників новий державний лад Японії був фактичним повторення європейського державного ладу, а саме конституційних монархій. Всупереч тому, що такий лад є непритаманним азійським державам Японії вдалося не лише вдало інтегрувати цю систему в кодифікацію традицій і норм які століттям формувалися тут, але й успішно розвиватися як провідній державі Східної Азії.

Розглядаючи сфери регіонального лідерства, економічну, політичну військову, варто зазначити, що наявність хоча б двох сфер дає змогу державі претендувати на регіональне лідерство. Розглядаючи економічну потугу Японії як частину її стратегії регіонального лідерства, то тут варто розглянути економічні показники, та структуру економіки, а також економічну співпрацю Японії з державами регіону. Японія за ВВП по номіналу займає третє місце після таких держав як США та Китай, він склав 4.9 трлн доларів США у 2020 р. Найбільша частка ВВП Японії припадає на сферу послуг, близько 69%, на промисловість 30% і на сільське господарство лише 1%.

Японські автомобіле- та суднобудівні компанії займають домінуюче становище на цьому висококонкурентному ринку. Ці дві галузі промисловості забезпечили стрімкий розвиток японської економіки після поразки у війні. Саме продукція автомобілебудування є головною статтею експорту Японії. Провідними автомобільними компаніями, які працюють на міжнародних ринках є Мазда, Хонда, Мітсубіші, Нісан та Судзукі. Попри низький рівень забезпечення Японії сировинними ресурсами це не заважає державі активно розвивати сферу автомобілебудування.

Окрім активного розвитку промисловості, Японія в період нарощення економічних потужностей зробила ставку також на сферу послуг, зокрема на фінансовий сектор та на сферу технічних та технологічних розробок куди пізніше інтегрували робототехніку та штучний інтелект. Завдяки цьому сьогодні можна говорити про Японію як про передову технологічну державу регіону АТР, про японське економічне диво, та амбіції Японії не лише в напрямку регіонального лідерства, але і світового.

Важливим фактором сучасного статусу Японії як провідної держави регіону є також її науково технічний потенціал. Фактично, сьогодні в регіоні АТР саме Японія є однією з найбільш успішних держав у сфері новітніх технологій, енергоощадження, робототехніки, медицини та дослідження космосу. Японські науковці використовуючи досвід минулого успішно працюють у сфері покращення якості життя громадян та захисту довкілля. Вони проєктують та збирають екологічно безпечні двигуни для автомобілів, створюють роботів та більш ефективні медичні препарати. Усьому цьому передувала масова скупівля Японією патентів та ліцензій на нові розробки в західних колег, які в той час продавалися за безцінь, адже ніхто не вбачав в Японії потенційного конкурента. Завдяки цьому державі вдалося достатньо швидко напрацювати власну базу НДДКР й в подальшому не просто досягнути науково-технічного

рівня держав західного світу, але і значно випередити їх в розвитку та впровадженні новітніх технологій.

Окрім нарощення власного внутрішнього економічного потенціалу, а й активізуючи зовнішню політику з метою утвердити свою економічну присутність в регіоні. Це проявляється в участі держави в економічних ініціативах таких як ТТП*, АСЕАН +3, АСЕАН +10 та приєднанні Японії до зон вільної торгівлі [7]. Одним з останніх достатньо суттєвих досягнень японської дипломатії у сфері економіки є активна участь в утворенні найбільшої зони вільної торгівлі у світі яка охоплює 1/3 світового ВВП і населення планети, в неї входять 10 країн АСЕАН, а також КНР, Японія, Республіка Корея, Австралія та Нова Зеландія. Сьогодні це найбільша існуюча зона вільної торгівлі у світі. Варто наголосити, що ця ЗВТ*** охоплює не лише найбільші економіки Східної Азії, але і провідні країни регіону ПСА**, що зі свого боку показує високий ступінь зацікавленості Японії в регіоні.

Японія також активно співпрацює з державами регіону в політичній сфері підтримуючи особливо тісні стосунки з «азійськими тиграми»: Сінгапуром, Тайванем, Гонконгом та Республікою Кореєю, співпрацюючи з В'єтнамом та Індонезією****. Саме ці країни є основним об'єктом проникнення японського капіталу і його закордонних виробничих інвестицій, головним місцем розміщення виробничих майданчиків.

На держави регіону припадає також велика частина з майже півтора десятка двосторонніх угод щодо економічного партнерства – японський еквівалент угод про зону вільної торгівлі. Стандартний зміст такого роду угод формується на засадах взаємного сприяння в галузі торгівлі та інвестицій, захисті прав інвесторів й усунення або зниження митних бар'єрів по узгодженому колу товарів і послуг [6]. При цьому регіональна політика Японії є досить суперечливою з одного боку в програмних заявах практично всіх японських урядів останнього десятиліття декларується прихильність Японії ідеям багатостороннього співробітництва в економічній галузі і максимально можливого усунення бар'єрів для торгівлі та інвестицій у відносинах між країнами регіону на двосторонній і багатосторонній

* Транс-Тихоокеанське партнерство

** Південно-Східна Азія

*** Зона вільної торгівлі

**** Японія найбільший кредитор В'єтнаму, тут розміщується велика кількість японських ТНК, зокрема Японія імпортує продукцію сільського господарства з В'єтнаму.

основах [2]. З іншого боку, практичні кроки в цьому напрямку завжди зустрічали неоднозначне ставлення як ділових кіл, так і погляди та інтереси політиків. Особливо яскраво ця різниця проявляється в позиції щодо питань про зниження або ліквідацію митних і адміністративних бар'єрів у взаємній торгівлі на основі універсальних рішень, прийнятих наднаціональними колективними інститутами.

Свої політичні зусилля Японія спрямовує на формування тісного альянсу з державами регіону з метою створити мережу союзників для протидії зростаючого впливу КНР, а також аби заповнити своєрідний вакуум який утворився після самоусунення США з регіону за президенства Д. Трампа. У своїй регіональній політиці Японія переслідує також підтримання постачання стратегічно важливих природних ресурсів від яких залежить економічний розвиток держави, наприклад нафти, газу, олова, каучук, бавовни, та багатьох інших сировинних ресурсів, а також продукції сільського господарства [5]. Впродовж усього XXI ст. Токіо дотримується взятого курсу на зближення з державами регіону з метою отримання доступу до джерел сировини, досягти власного економічного, а у випадку сприятливих умов, то й військово-політичного лідерства.

Азійський регіон в останні десятиліття є пріоритетним для Японії. Цьому сприяла, по-перше, географічна близькість цих держав, по-друге, на тлі кризових та застійних явищ у більшості передових країн Заходу, різко виділяється прискорені темпи економічного зростання держав регіону, по-третє, сприятливим фактором стало сировинне та енергетичне багатство країн регіону [3].

Сьогодні Японія не лише активно бере участь, але і намагається стрімко збільшити свою роль в різноманітних рамкових регіональних інституціях, які оформлюються в різноманітних рамкових угодах на основі консенсусу, проте не мають особливо суттєвого наміру до політичних чи економічних кроків. Це стосується форумів АТЕС, Східно-Азійського саміту, регіональних форумів формату АСЕАН+3 [3]. Японська сторона намагається брати активну участь в діяльності цих своєрідних організацій й активно використовувати їх для розвитку свого міжнародного потенціалу і для пропаганди власних поглядів на проблеми регіональної співпраці. Зокрема в серпні 2016 р. японський прем'єр С. Абе, на противагу китайському проєкту «Один пояс – один шлях», запропонував власну «Стратегію свободи й відкритості Індо-Тихоокеанського регіону», яка явно спрямована проти домінування Китаю [8]. В роботі над нею беруть активну участь Індія, В'єтнам і Шрі-Ланка. Планується, що в

рамках цієї Стратегії на будівництво доріг, портів і електростанцій Японія витратить приблизно 200 млрд дол. США.

Окрім зосередження уваги японських політичних еліт на регіоні АТР в останні 10 років адміністрацією Сіндзо Абе активно просувався концепція Індо-Тихоокеанського регіону. Уряд С. Абе вважав за краще інфраструктурне облаштування регіону і свободу судноплавства замість жорстких дій щодо стримування Пекіна в регіоні АТР в традиціях холодної війни. В листопаді 2019 р., під час Індо-Тихоокеанського бізнес-форуму в Бангкоку, було оголошено, що Американська корпорація з приватного закордонних інвестування спільно з Австралійським департаментом закордонних справ і торгівлі, Японським банком міжнародного співробітництва заснували інфраструктурний проєкт «BlueDotNetwork» – багаторівневу ініціативу, яка орієнтує державні структури, приватний сектор, неурядові організації на створення високоякісної інфраструктури за принципами відкритості [5]. Токіо також намагається багато в чому «грати на випередження», зокрема, прагнучи до більш тісного залучення АСЕАН в Індо-Тихоокеанський регіон. І серед позитивних трендів можна відзначити спробу синхронізації японського і підходів АСЕАН до концепції Індо-Тихоокеанського регіону у 2018-2019 рр. Країни АСЕАН не входять до числа держав, які, на думку головних розробників і концепції ІТР, є її ключовими учасниками*. Однак в Токіо розглядають АСЕАН в якості географічного «серця» стратегії. Крім того, багато держав-учасниць Асоціації мають стійкі економічні зв'язки з Японією, а останнім часом виступають і в якості регіональних партнерів Токіо з питань безпеки.

Побоюючись ослаблення своїх позицій в Південно-Східній Азії, уряд С. Абе пішов на компроміс. Принцип центральної ролі АСЕАН у розв'язанні регіональних проблем безпеки, необхідність збереження якого неодноразово підкреслювали та в результаті Токіо був оголошений центром концепції ІТР. Японський уряд також відмовився від використання терміна «стратегія», що ймовірно пов'язано з урахуванням можливих побоювань деяких держав АСЕАН щодо реакції Пекіна. Хоча в цілому позитивне сприйняття державами АСЕАН, японських підходів до ІТР залишається під питанням.

Щоправда, варто все ж зазначити, що японські компанії все ж більше зацікавлені в участі в китайській ініціативі «Пояс і шлях», вони сприймають її як чудову можливість використовувати нову, побудовану коштом Китаю, інфраструктуру для проникнення на нові ринки. Найімовірніше, саме тиск з боку великого бізнесу і став тим вирішальним фактором, що підштовхнув японську владу зро-

бити крок назустріч Китаю, і дещо відійти від ідеї створення єдиного Індо-Тихоокеанського регіону [8].

Важливим стрмувальним фактором реалізації Японією стратегії лідерства в регіоні АТР є наявність територіальних суперечок які мають негативний вплив на міжнародний та регіональний імідж країни як впливового гравця. Проблема курильських островів яка в останні роки гостро стоїть на порядку денному регіональної політики держави підриває авторитет Японії в політичній сфері і показує слабкість регіональних позицій Японії, а також слабкість політичних еліт. Схожі спори існують також із Китаєм за острови Сенкаку, та Південною Кореєю за острови Ліанкур та острів Докдо [10]. Ці територіальні конфлікти створюють додаткове політичне та військове напруження в регіоні і перешкоджають Японії сформувати тісну мережу союзників й сферу власного впливу. Оскільки Японії потрібно постійно зосереджувати свою увагу не лише на просуванні власних інтересів, а й на укріпленні власних позицій в конфліктах, а також постійного моніторингу того, що відбувається на цих територіях з метою швидкого реагування.

Говорячи про стратегію регіонального лідерства Японії не варто виключати з уваги також і її стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами які фактично забезпечували та гарантували Японії роль провідної держави регіону, підтримуючи її в політичному, військовому та економічному плані. Особливо актуальним це стало в період нарощення могутності Китаєм, коли Японія як ніколи потребувала підтримки, проте в ХХІ ст. через зміну векторів зовнішньої політики, США почали активно діяти на Близькому Сході, і дещо дистанціювалися з регіону АТР і відповідно втратила свій вплив, залишивши Японію фактично сам на сам в протистоянні з Китаєм, і в той же сформувавши вакуум сили яким успішно і скористався Китай [9]. Японія має достатньо не вигідне ППП а також значно менші фінансові можливості, в порівнянні з Китаєм. Продукує, хоч і якіснішу, проте дорожчу продукцію. У ХХІ ст. зіштовхнулася із демографічною кризою, утворенням фінансової бульбашки, здування якої зайняло більше десятиліття. Це спричинило падіння цін на фондовій біржі й затяжний період стагнації який ускладнився кризою 2008 р. Необхідність подолати наслідки цунамі 2011 р. й аварії на Фукусіма-1 створили умови в яких Японія вже була нездатна конкурувати з експансіонізмом КНР фактично втрачаючи свої позиції передової держави регіону хоч і зберігаючи позиції сильного гравця [4].

Попри це, зміцнення Японією союзницьких відносин з США продовжує служити «фундаментом її дипломатії і забезпечення безпеки»; американо-японський союз для Токіо залишається «критичним з точки зору підтримки балансу в регіоні» [1]. Зовнішньополітична стратегія Японії, як і раніше, орієнтована на збереження військово-політичної залученості США в справі Східної Азії. Попри це, Токіо у своїй регіональній політиці вживає заходів до «більшої незалежності у формуванні свого військового потенціалу, і зміцненні зовнішньополітичних позицій, до створення регіональної економічної структури» [1]. При цьому для США союз з Японією є фактично якорем присутності в регіоні, адже саме спільно з Японією США мають змогу впливати на події в АТР, з цих же причин Японія позиціює США як свого ключового партнера. Адже використовуючи натягнуті відносини Штатів та Китаю Японія в перспективі зможе тягатися з Китаєм і сфері впливу на держави АТР, адже самостійно у неї об'єктивно недостатньо ресурсів для цього.

У військовій сфері можливості Японії є дещо вужчими через 9 статтю Конституції, яка обмежує формування військових сил та їх використання. Всупереч цьому Японія знайшла спосіб обійти цю статтю просто змінивши назву з армії на Сили самооборони, що юридично не суперечило положенням статті. Особливо активно Японія розпочала розвиток сил самооборони в ХХІ ст. [10]. Після подій 11 вересня Японія внесла корективи в законодавство ввівши закон про заходи щодо боротьби з тероризмом, який фактично дає можливість Сили самооборони Японії робити власний внесок в боротьбу з тероризмом, хоча раніше головним постулатом структури була політика непричетності. Згодом було реформовано державну структуру оборони й офіційно сформоване повноцінне міністерство оборони, а також на законодавчому рівні було прийняте рішення про застосування Сили самооборони Японії не лише для оборони держави, але і їх участі в закордонних операціях, перша з яких стосувалася боротьби з морським піратством. Це докорінно змінило характер самих сил оборони, оскільки вони перестали бути формування лише для оборони [2]. Приблизно в цей самий період під час своєї першої каденції Сіндзо Абе висловив думку, що в цілому конституція Японії не обов'язково забороняє володіння ядерною зброєю, якщо вона зберігається у відносно невеликих кількостях і є швидше тактичною зброєю.

У 2015 р. було ухвалено японське військово-законодавство і закони, які передбачають можливість використання Сили самооборони Японії для здійснення колективної оборони союзників.

Прийняття цих законів стало найбільшим кроком у військовій сфері з часів Другої світової війни. Головною метою введення нового законодавства стала підтримка союзників та надання їм допомоги оскільки у разі наявності загрози. Незалежне дослідження проведене швейцарською компанією Кредіт Сьюзі поставило збройні сили Японії на 4 місце за потужністю після США Росії та Китаю [11].

За результатами цього дослідження можна зробити висновок, що в регіоні АТР розміщені або хоча б залучені усі ці держави, при цьому Японія має напружені відносини із двома: Китаєм і Росією. Як вже було зазначено раніше, з обома цими державами Японія має активний територіальний спір, що дестабілізує і так достатньо хиткий баланс в АТР. Через відхід США з регіону перед Японією постала необхідність забезпечення й гарантування власного потенціалу та самостійна реалізація стратегії регіонального лідерства, що фактично створило потребу в формуванні та оснащенні власних військових формувань, особливо в традиційних для Японії родах військ Морських та Повітряних.

Задля укріплення власних позицій в регіоні Японський уряд докладає зусиль для формування оборонних структур, а також їх оснащення передовими технологіями. При цьому стаття 9 конституції залишається незмінною і колишній прем'єр Абе вважав своїм головним завданням скасування або зміна формулювання цієї статті, що йому так і не вдалося. У 2018 р. Японія сформувала бригаду швидкого реагування «Анфібій» які були симбіозом військово-морських та піхотних родів військ. Вона стала першою морською частиною з часів Другої світової війни і головним її завданням є протидія вторгненню на окуповані острови [10]. І хоча перед державою постала достатньо патова ситуація через складну демографічну ситуацію та значне старіння нації, через що критичний вік призову було збільшено з 26 років до 32. Окрім цього Японія займається активною розробкою нових технологій та видів зброї, які б змогли забезпечити безпеку на островах, а також окупованих територіях. У сфері оборони Японія співпрацює з невеликим колом держав, традиційним партнером тут є США [2].

Отже, підсумовуючи дослідження, можна зробити висновок, що Японії не вдалося в повною мірою реалізувати стратегію регіонального лідерства. Також варто зазначити, що і в майбутньому самостійно в Японії недостатньо ресурсів для досягнення повномасштабного одноосібного регіонального лідерства. Причиною цьому є брак природних ресурсів, людських ресурсів, а також присутність в регіоні таких наддержав як КНР та США, зацікавленість регіо-

ном Росією, а також його висока конфліктогенність. Вікном можливостей для Японії в досягнення регіонального лідерства може стати тісна співпраця з такими великими державами Азійсько-Тихоокеанського регіону таких як США, Індія та Республіка Корея чи Австралія. Лише маючи підтримку зовні, а також поділивши сфери впливу ці держави матимуть шанс протистояти експансії Китаю в регіоні, оскільки попри високий потенціал жодна з цих держав не має достатньої одноосібної політичної, цивілізаційної, і тим паче економічної та військової потуги, щоб протиставити Китаю.

Джерела та література:

1. Akita Hiroyuki. Ranryu (Strategic Competition of US-Japan and China). Tokio. Nikkei. 2016. 384 p.
2. Barbantan Alin. Global Risk Insights. Japan: military expansion and instability in East Asia URL: <https://globalriskinsights.com/2019/02/japan-military-asia/>.
3. Ipeei Yamazawa. Japan in Asia: Asia as Economic System URL: https://www.jfir.or.jp/e/special_study/seminar06/05.htm.
4. Lincoln Edward J. Japan's Long-Term Economic Challenges URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/ces.2011.13>.
5. Major Trends in the International Community and Tasks for Japanese Foreign Policy. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1989/1989-2-1.htm>.
6. McDonald Tim. BBC News Services. What is the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)? URL: <https://www.bbc.com/news/business-54899254>.
7. Takashi Shiraishi. Nippon Communications Foundation. The Geostrategic Significance of the TPP Agreement for the Asia-Pacific URL: <https://www.nippon.com/en/column/g00338/>.
8. Zhao Quansheng. Japan's Leadership Role in East Asia: Cooperation and Competition between Japan and China. Policy and Society Associates 2017. 20 p.
9. Арапова Екатерина. МГИМО Университет МИД России. Китай и Япония в борьбе за региональное лидерство URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/269083/>.
10. Кот Роман. Перспективи формату Quad. Частина 2: Японія. 2021. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/perspektivi-formatu-quad-2/>.
11. Мануков Сергей. Эксперт. Новый рейтинг сильнейших армий мира. URL: <https://expert.ru/2015/09/30/rejting-silnejshih-armij/>.

Ігор Вознюк

Національний університет «Острозька академія»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ДЕРЖАВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

У статті проаналізовано концептуальні основи енергетичної політики Китаю в регіоні Близького Сходу, досліджено китайські інтереси в цьому регіоні, виокремлено специфіку нормативно-правової бази політики Китаю щодо арабських держав регіону.

Ключові слова: *Китай, Близький Схід, енергетика, економіка.*

Ihor Vozniuk

CONCEPTUAL BASIS OF THE ECONOMIC AND ENERGY POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TOWARDS THE MIDDLE EAST STATES

The conceptual basis of China's energy policy in the Middle East region is analyzed in the article. China's interests in the region are explored. The specifics of the regulatory and legal framework of China's policy towards the Arab states in the region are identified.

Keywords: *China, the Middle East, energy, economics.*

Близький Схід є одним з найбільш конфліктогенних регіонів на сучасній міжнародній арені. Він характеризується значними внутрішніми протистояннями: арабо-ізраїльський конфлікт, конфлікт між ісламськими державами, вплив на країни субрегіону, конфлікт між арабськими державами за домінування. Разом з тим на країни Близького Сходу припадає понад 30% світового видобутку та майже 50% доведених запасів нафти [1]. Тому регіон характеризується значними зовнішніми впливами, зокрема, зі сторони найбільших держав. Впродовж XX-XXI століть тільки великі держави могли

чинити вплив на регіон, а у постбіполярний період єдиною такою країною залишились США [16].

Проте, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, Китайська Народна Республіка претендує на роль нової наддержави, протидіючи США. Свідченням цього є не тільки стрімке економічне зростання цієї азійської держави та розширення її економічних зв'язків на глобальному рівні, але й використання фінансових ресурсів для провадження активної зовнішньої політики КНР не тільки в Південно-Східній Азії, Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а й в глобальному вимірі. Китай взаємодіє з державами Близького Сходу, адже Пекін має достатньо інструментів та зовнішньополітичної потуги для того, щоб розширювати свій вплив [8]. Крім того, економічне зростання Китаю потребує значної кількості енергоресурсів, які не можливо забезпечити коштом власного видобутку, тому держава є основним імпортером близькосхідних енергоресурсів. Через це важливо здійснити аналіз трансформації концептуальних основ економіко-енергетичної політики Китаю в регіоні.

Метою статті є аналіз концептуальних документів зовнішньої політики Китайської Народної Республіки у контексті її економіко-енергетичної політики щодо держав Близького Сходу.

Основою джерельної бази стали Білі книги енергетичної політики Китаю за 2007, 2012, 2020 роки та основні документи, що стосуються економічної політики КНР [18,7,14,15,10,9]. Для дослідження політики КНР щодо окремих країн Близького сходу було досліджено «Документ про арабську політику Китаю» [13].

Політика КНР щодо держав Близького Сходу зазнала значної трансформації впродовж 2000-2021 років. Насамперед трансформація зовнішньої політики зумовлена значним економічним зростанням Китаю та відповідно, збільшенням потреби в енергоресурсах, значними запасами яких володіють країни регіону. Тому основна зацікавленість Китаю у розвитку політичних відносин з державами Близького Сходу стало саме енергетично-економічне співробітництво.

Для кращого розуміння економіко-енергетичної політики КНР, варто окреслити основні принципи зовнішньої політики держави, адже саме ці принципи визначають основні вектори зовнішньої політики та впливають на формування основоположних документів у різних сферах. Ден Сяопін очолив КНР у 1980 році. Основним моментом його політики була відмова від ідеї «експорту революцій», запропонованої Мао Цзедунем і заміна її на концепцію «економіка визначає всі сфери життя» [5]. Відповідно, у Консти-

туції КНР 1982 року були закріплені п'ять принципів «незалежної та самостійної зовнішньої політики»: принцип взаємної поваги до суверенітету та територіальної цілісності держав, принцип рівності та спільної вигоди, принцип мирного співіснування, принцип взаємного ненападу та принцип невтручання у внутрішні справи [17]. Ці принципи зовнішньої політики КНР впливають на формування його економічної та енергетичної політики щодо країн Близького Сходу. Так, основоположний принцип невтручання у внутрішні справи чітко простежується, якщо порівнювати відносини США з державами Близького Сходу та, відповідно, відносини Китаю з ними. США використовують інструменти економічного впливу, зокрема санкції, у разі порушення прав людини у певній країні. На відміну від Вашингтона, у політиці Пекіна щодо регіону не спостерігаються такі дії з огляду на принцип невтручання у внутрішні справи [17].

Ці принципи були взяті за основу документів, що стосуються економічної та енергетичної політики КНР щодо держав Близького Сходу. Проте важливість країн регіону не завжди відбивалася у документах. До 2007 року в усіх стратегіях, що стосуються енергетичної політики КНР, не фігурують цілі зовнішньої політики щодо Близького Сходу. Зростання зацікавленості до активного розвитку взаємодії було обумовлено процесом збільшення ролі Близького Сходу у забезпеченні Китаю енергоресурсами [18].

Відсутність згадок про держави Близького Сходу у документах, що стосуються зовнішньої політики КНР у сфері енергетики та економіки до початку 2010-х років можна пояснити рядом причин. Китай не проявляв зацікавленості щодо розвитку співпраці, тому не було необхідності зазначати цілі своєї зовнішньополітичної діяльності щодо регіону Близького Сходу. Впродовж 2000-2010 років у Китаї відбувається процес становлення, як нового економічного центру світу з акцентом на промислове виробництво, тому економіка держави потребує значної кількості енергоресурсів. У політичному плані керівництво КНР зосереджене на здобутті статусу регіональної наддержави у регіону АТР. Власне через це визначальними напрямками його зовнішньої політики були держави Центральної, Східної та Південно-Східної Азії. Саме орієнтація КНР на розвиток співпраці з державами Азійсько-Тихоокеанського регіону на противагу впливам США зумовила відсутність активної політики в регіоні Близького Сходу [5].

Також через внутрішню нестабільність регіону у цей період, яка була зумовлена активною інтервенціоністською політикою США в регіоні (інтервенція в Ірак та війна в Афганістані), Близький Схід

сприймався керівництвом як зона ризику. Активна політика в регіоні була неможлива через загрозу посилення військових дій, а продовження активної співпраці з ворожими до США країнами ставило б Пекін на межу прямого протистояння з Вашингтоном. У середині 2000-х років Китай не мав достатньої могутності, щоб кинути виклик американському впливу у регіоні. Проте послаблення США через світову фінансову кризу 2008 року й економічне зростання КНР прискорили процес наближення Пекіна до позицій лідера в АТР та збільшила можливість його впливу на Близькому Сході [8].

Рівень співпраці у цей період був низьким, проте взаємодія між КНР та арабськими країнами у той час все ж відбувалася, зокрема у політичній сфері. У 2004 році відбувся візит Голови КНР Ху Цзіньтао до штаб-квартири Ліги арабських держав, у ході якого був започаткований Форум співпраці Китаю та арабських держав, що стало передумовою до розвитку співпраці у сфері енергетики. Під час першої робочої зустрічі у рамках цього Форуму Ху Цзіньтао заявив про те, що КНР бажає поглиблювати співпрацю у чотирьох сферах:

- підтримка взаємоповаги, справедливого ставлення та щирої співпраці на політичному фронті;
- сприяння розвитку економічних та торгових зв'язків шляхом співпраці в інвестиціях, торгівлі, контрактних проектах, службі праці, енергетиці, транспорті, телекомунікаціях, сільському господарстві, охороні довкілля та інформації;
- розширення культурного обміну;
- проведення навчання персоналу задля обміну інформацією [3].

Це свідчить, що Китай був зацікавлений у розвитку економічно-го партнерства у сфері торгівлі та економічних зв'язків. Крім того, у цей період КНР збільшує рівень імпорту енергоресурсів з Близького Сходу і це спричинило зміну ставлення до регіону у концептуальних документах. За період з 2000 року до 2014, об'єм торгівлі з Близьким Сходом зріс у 17 разів: з \$18 млрд до \$312 млрд (80% від цієї суми припадає на торгівлю енергоресурсами) [6]. Важливим інструментом зростання залученості Китаю у регіон є використання економічних методів впливу. Так, у 2010 році обсяг торгівлі КНР з державами Близького Сходу перевищив відповідні показники США [6].

У 2009 році президентом США став Барак Обама, який ініціював зміну основного вектора зовнішньої політики з орієнтації на регіон Близького Сходу на Азійсько-Тихоокеанський регіон. Внаслідок цього, у регіоні Близького Сходу виник вакуум політичного та безпекового впливу. До того ж керівництво КНР вбачало у такій змі-

ні виклик своїм прагненням отримати статус регіонального лідера в АТР, а також загрозу національній безпеці. Тому, користуючись зменшенням впливу США на держави Близького Сходу, Китай розпочав провадити активну політичну та економічну експансію у цьому регіоні. Держави регіону, що відчували наслідки світової фінансової кризи 2008 року були зацікавлені у залученні китайських інвестицій для прискорення економічного відновлення [12].

Відповідні зміни відбилися на концептуальних документах КНР у сфері енергетичної політики. Так, у Білій книзі енергетичної політики Китаю, прийнятій у жовтні 2012 року, Близький Схід згадується у розділі, який має назву «Посилення міжнародної співпраці у сфері енергетики» та підрозділі, що називається «Працюємо разом для підтримання енергетичної безпеки» [7]. У цьому документі головний акцент зроблено на необхідності випрацювання справедливих та гармонізованих інструментів управління світовим енергетичним ринком. Успіх цих інструментів полягає у здатності провідних акторів міжнародної арени спільно гарантувати стабільність політичної та економічної систем у державах-експортерах, зокрема у країнах Близького Сходу. Також у Білій книзі Китай закликав ключових учасників енергетичного ринку не допускати політизацію енергетичної сфери та використовувати доступні механізми мирного врегулювання конфліктних ситуацій [18].

У такий спосіб Пекін відреагував на загострення політичної та соціальної кризи, що була спричинена подіями Арабської весни. Адже, внаслідок численних протестів та втручання у роботу енергетичних компаній, а також через активізацію діяльності західних держав у регіоні, постачання енергоресурсів з близькосхідних країн опинилося під загрозою [11].

Також Китай закликав держави відмовитися від участі в політичних конфліктах, які б могли дестабілізувати регіон. Така позиція відповідає принципам, які лежать в основі зовнішньої політики Китаю, запропонованих Ден Сяопіном, згідно з якими зовнішня політика Пекіну спрямована на забезпечення «спільної вигоди» [8]. Також керівництво КНР визнає, що участю у регіоні Близького Сходу зацікавлені різноманітні міжнародні актори, тому Пекін не висловлює претензії на одноосібне панування у близькосхідному регіоні. Це ще раз підтверджує важливість принципу мирного співіснування, зокрема важливість взаємовигідного партнерства усіх зацікавлених сторін.

Це свідчить, що Китай зміцнює своє ставлення до регіону, переходячи від пасивної позиції спостерігача до проведення активних

зовнішньополітичних акцій. Його дії вмотивовані необхідністю гарантувати зовнішню безпеку та стабільність країнам-експортерам нафти, а також міжнародних транспортних шляхів сполучення. У Білій книзі «Право на розвиток: філософія, практика та внесок Китаю», яка була опублікована у грудні 2016 року, і висвітлювала погляд Китаю на економічний розвиток, стверджується, що «в останні роки Китай запропонував рішення для регіональних осередків проблем: долучився до іранських ядерних переговорів; ... запропонував угоду на основі чотирьох кроків для політичного врегулювання сирійського питання» [15].

Про виокремлення пріоритетів у ставленні Китаю до арабських держав Близького Сходу свідчить збільшення кількості нормативно-правових документів, що визначають економічну та енергетичну політику Китаю. У грудні 2011 року було опубліковану Білу книгу «Зовнішня торгівля Китаю» [10]. Розділ 5 цього документу має назву «Побудова всебічного економічного та торгового партнерства із взаємовигідною співпрацею». У ньому надається оцінка розвитку торговельних відносин з арабськими країнами Близького Сходу, зокрема зазначається, що протягом 2005-2011 років спостерігалось швидке зростання торгівлі Китаю з країнами регіону й, особливо, з історичними торговими партнерами в арабському світі. Зважаючи на таку оцінку, подану в 5 розділі Білої книги стає очевидно, що арабські держави Близького Сходу є важливими торговими партнерами. Також значну увагу в документі приділено важливості розвитку сталих економічних зв'язків з арабським світом, оскільки ці держави охарактеризовані як «історичні торгові партнери» [10]. Це свідчить, що Пекіну важливо зберегти тісну економічну співпрацю у сфері економіки та енергетики та, за можливості, наростити обсяги двосторонньої торгівлі з цими країнами регіону.

У липні 2014 року було опубліковано Білу книгу «Зовнішня допомога Китаю», яка заклала основи використання Китаєм економічних інструментів задля посилення свого політичного впливу. Розділ 3 має назву «Підтримка економічного та соціального розвитку інших регіонів» містить таку цитату: «Орієнтуючись на загальний розвиток, Китай використав, як платформу, Форум співпраці Китаю та арабських держав, для здійснення взаємодії з країнами, що розвиваються, у відповідному регіоні» [9]. Внесенням через 10 років після заснування цієї інституції у 2004 році у концептуальний документ, що визначав економічну політику, Пекін задекларував важливість цього Форуму задля активізації та розбудови співпраці з регіоном Близького Сходу. Проте, головне завдання відносин КНР з

регіоном, за баченням китайського керівництва, є забезпечити свою енергетичну безпеку [9].

Аналізуючи обидві Білі книги, стає очевидно, що вони концентруються на описі уже наявних здобутків китайської зовнішньої політики та фіксують факти, які уже здійснені у галузях економіко-енергетичних відносин. Однак, вони дають змогу окреслити потенційні рамки розвитку відносин з країнами регіону.

У «Документі про арабську політику Китаю», який був оприлюднений у 2016 році після офіційного візиту Голови зв'язку з першою президентською поїздкою Сі Цзиньпіня на Близький Схід [13]. У цьому стратегічному документі було викладене китайське бачення розвитку регіону та окреслено місце, яке КНР відводить собі в стабілізації Близького Сходу. У документі зазначається: «Китай готовий координувати стратегії розвитку з арабськими державами, враховуючи переваги та потенціал один одного, сприяти міжнародному співробітництву у сфері виробничого потенціалу та посилювати співпрацю» [13]. Ключове місце у розбудові відносин відводилось формату «схема співпраці 1+2+3», у якій “1” – це партнерство в енергетичній сфері, яке становить основний інтерес; “2” – це залучення китайських інвестицій, розбудова інфраструктури й розширення торгівлі; і “3” – це співпраця у сфері ядерної енергетики, космічних технологій та альтернативних та зелених джерел енергії [13].

Головним недоліком цього документу є те, що він не містить детального опису та чітких цілей розбудови співпраці між країнами, а наповнений декларативними заявами про розвиток відносин. Проте саме існування документу демонструє зростання важливості для КНР держав регіону. Документ є важливим, оскільки визначає сфери розвитку співробітництва. Першочерговим завданням Пекіну визначається налагодження співпраці в енергетичній галузі й менше уваги приділено питанням економічної взаємодії. Причиною цього є те, що Китай є основним імпортером нафти та природного газу з близькосхідних держав. Країни Близького Сходу забезпечують понад 40% імпорту нафти до Китаю, а також є ключовими постачальниками скрапленого природного газу в азіяську країну [2]. Китай буде нарощувати імпорт енергоресурсів з регіону в найближчі роки, адже за прогнозами уряду, споживання енергії буде зростати на 4,8% щороку, а внутрішнє виробництво буде здатне забезпечити лише половину необхідного ресурсу. Тому у концептуальних документах було закріплено пріоритет енергетичної співпраці [4].

У Білій книзі «Енергетика у нову еру Китаю», опублікованій 21 грудня 2020 року, що стосується концептуальних основ енергетичної політики Китаю щодо держав Близького Сходу, констатується зміна пріоритетів щодо забезпечення енергетичної безпеки [14]. Так, пандемія спричинила зупинку економік світу та, відповідно, вплинула на споживання ними енергоресурсів. У цьому документі про Близький Схід не згадується, проте, це не свідчить про втрату ним виключної ролі, як постачальника до Китаю енергоресурсів. У документі підіймається питання забезпечення енергетичної безпеки шляхом реформування енергетичної інфраструктури всередині держави, значний акцент робиться на розвитку зеленої енергетики, подолання змін клімату завдяки відповідальному споживанню енергії. Попри те, що Біла книга присвячена питанням внутрішньої політики, Близький Схід все ж залишиться важливим елементом гарантування енергетичної безпеки Китаю. Посткарантинне відновлення економіки призвело до збільшення попиту на енергоресурси, що не дозволить Пекіну зосередитись на зеленій енергетиці та відмовитись від використання і, відповідно, експорту вуглеводнів [14].

Проаналізувавши основні документи, що визначають концептуальні основи енергетичної та економічної політики Китайської Народної Республіки щодо держав Близького Сходу, можна зробити висновок, що протягом XXI століття відбулася трансформація ролі регіону для Китаю. Це можна простежити в основоположних документах, що були оприлюднені китайським керівництвом. Таку зміну спричинило зростання політичної ваги Китаю, яке було пов'язане з його економічним розвитком, який збільшив попит на енергетичні ресурси в державі. Їх основними постачальниками стали держави Близького Сходу. Головним інтересом Китаю у регіоні є забезпечення безперебійного постачання нафти, що свідчить про те, що енергетика лежить в основі економічної політики Китаю щодо держав Близького Сходу.

Джерела та література:

1. Енергетичний аспект близькосхідної політики Китаю. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/enerhetychnyy-aspekt-blyzkoskhidnoyi-polityky-kytayu/>.

2. Прогноз развития энергетики мира и России до 2040 года. URL: <https://www.eriras.ru/files/prognoz-2040.pdf>.

3. 1st Sino-Arab Cooperation Forum Ministerial Meeting Held. URL: <http://www.china.org.cn/english/2004/Sep/107188.htm>.

4. Can China's 'New Idea' Work in the Middle East?. URL: <https://thediplomat.com/2019/12/can-chinas-new-idea-work-in-the-middle-east/>.
5. China in the Middle East. The Wary Dragon. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1229.html.
6. China in the Middle East: not just about oil. URL: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_31_China_MENA.pdf.
7. China's Energy Policy 2012. URL: <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/White%20Paper-%20China%27s%20Energy%20Policy%202012%20%28EN%29.pdf>.
8. China's Evolving Middle East Role. URL: <https://isdpeu/publication/chinas-evolving-middle-east-role/>.
9. China's Foreign Aid (2014). URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm.
10. China's Foreign Trade. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474983043184.htm.
11. China's great game in the Middle East. URL: https://ecfr.eu/publication/china_great_game_middle_east/.
12. China–Middle East Relations in Light of Obama's Pivot to the Pacific. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0009445513479456>.
13. Full text of China's Arab Policy Paper. URL: http://www.china.org.cn/world/2016-01/14/content_37573547.htm.
14. Full Text: Energy in China's New Era. URL: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1695135/1695135.htm>.
15. Full text: The Right to Development: China's Philosophy, Practice and Contribution. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2016/12/01/content_281475505407672.htm.
16. No Way Out: The Essential U.S. Role in the Middle East. URL: <https://www.brookings.edu/articles/no-way-out-the-essential-u-s-role-in-the-middle-east/>.
17. U.S. imposes new Iran sanctions over human rights violations. URL: <https://www.reuters.com/article/usa-iran-sanctions-pompeo-int-idUSKCN26F3BU>.
18. White paper on energy. China's Energy Conditions and Policies. URL: <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/White%20Paper-%20China%27s%20Energy%20Situation%20and%20Policy%20%28EN%29.pdf>.

Нікіта Беляєв

Національний університет «Острозька академія»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН З КИТАЙСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

У статті проаналізовано концепції зовнішньої політики, стратегії енергетичної безпеки та соціально-економічного розвитку Російської Федерації. Досліджено еволюцію ролі Китайської Народної Республіки у зовнішній політиці Росії відповідно до змін на міжнародній арені. Охарактеризовано основні тенденції розвитку двосторонніх відносин.

Ключові слова: Росія, Китай, стратегія зовнішньої політики, енергетична стратегія.

Nikita Bieliaiev

CONCEPTUAL BASIS OF THE POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE DEVELOPMENT OF BILATERAL RELATIONS WITH THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

The concepts of foreign policy, energy security and socio-economic development strategies of the Russian Federation are analyzed. The evolution of the role of the People's Republic of China in Russia's foreign policy in accordance with changes in the international arena is investigated. The main trends in the development of bilateral relations are characterized.

Keywords: Russia, China, foreign policy strategy, energy strategy.

З початку XXI століття у політиці Росії та Китаю спостерігаються схожі тенденції та підходи щодо зміцнення своїх позицій на міжнародній арені. Також, починаючи з 2010-х років, країни спрямовують свої зовнішньополітичні зусилля на перебудову сучасної системи міжнародних відносин. Проте кожна з держав немає достатнього впливу на міжнародне середовище та ресурсів для того, щоб самостійно ініціювати трансформацію системи. Тому між Мос-

квою та Пекіном, зважаючи на спільність бачення стосовно змін на міжнародній арені, впродовж ХХІ століття відбувається процес розбудови поглибленого партнерства.

Розвиток партнерства відбився у концептуальних документах Росії, що визначають її цінності, цілі та завдання на міжнародній арені. Аналізуючи їх, можна простежити зміну сприйняття Росією своєї ролі та місця на міжнародній арені, що важливо для розуміння зовнішньої політики Москви. У Концепціях зовнішньої політики Росії зображено трансформацію ролі взаємовідносин між Москвою та Пекіном, що дозволяє чітко простежити підхід формування двосторонніх відносин та спрогнозувати перспективи його розвитку.

Метою статті є аналіз концептуальних документів Російської Федерації у контексті розвитку двосторонніх відносин з КНР.

Основу джерельної бази становлять Концепції зовнішньої політики Російської Федерації за період з 2000 року по 2021 рік [5, 6, 7, 8]. Також досліджено Енергетичні стратегії за цей хронологічний період та Концепцію соціально-економічного розвитку Росії [9, 13, 14, 15].

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Радянського Союзу й початку здійснення демократичних реформ у Росії та переходу до ринкової моделі економіки на початку 1990-х рр., її зовнішньополітична активність сконцентрувалася на розбудові партнерства із західними державами, у яких вбачався орієнтир для майбутніх реформ. Загалом існувало декілька ключових причин обрання цього напрямку розвитку: позиціонування себе як частини європейської цивілізації; бажання зберегти свою роль на міжнародній арені шляхом розширення співпраці з Заходом; економічна зацікавленість у побудові якісно нового співробітництва з країнами Європи та США; набуття досвіду проведення успішних демократичних реформ; залучення інвестицій задля проведення реформ в економіці та державному управлінні; залежність економіки від постачання енергоносіїв на ринки європейських держав [11].

Внаслідок цього в 90-х рр. ХХ століття азійський напрям зовнішньої політики Москви втратив свою попередню актуальність й перейшов у розряд другорядного. Це особливо вплинуло на російсько-китайські відносини, інтенсивність яких значно зменшилася після потепління епохи Горбачова протягом 1985-1991 рр. Ще одним фактором слабкої присутності Росії в регіоні було те, що азійська частина РФ була недостатньо економічно розвинута, а також була відсутня якісна транспортна інфраструктура, що не сприяло розвитку східного напрямку зовнішньої політики. До того ж Росія

мала ряд невирішених прикордонних конфліктів у регіоні, зокрема з Китаєм, що блокували активний розвиток співробітництва з цими державами.

Зважаючи на ці обставини, російсько-китайські відносини протягом першої половини 90-х рр. XX століття перебували у стані стагнації з поступовим зменшенням як ділових контактів, так і взаємодії на міжурядовому рівні. Невирішеними залишалися питання делімітації кордонів, внаслідок чого не було підписано базових угод про співпрацю між країнами. Через відсутність тісного співробітництва з Китаєм у російських програмних документах, що визначали засади зовнішньої та внутрішньої політики, зокрема в Концепції зовнішньої політики від 1993 р., про співпрацю з Китаєм згадано виключно в рамках окреслення російських інтересів у Азійсько-Тихоокеанському регіоні [12]. У ході візиту Б. Єльцина до Пекіну в 1996 р., між РФ і КНР було укладено Спільну російсько-китайську декларацію, у якій вперше відносини між ними було схарактеризовано як «довірчі відносини, спрямовані на стратегічне партнерство у XXI столітті» [11]. Цей документ хоч і не був наповнений реальним змістом і не призвів до інтенсифікації двостороннього співробітництва на вищому рівні, проте сигналізував зацікавленість Росії у відновленні тісних контактів з Китаєм та розбудові якісно нових відносин. Ця декларація поклала початок поживавленню контактів між Москвою та Пекіном на рівні робочих груп, що займалися підготовкою Договору про дружбу та співробітництво, однак рівень напруги між сторонами через невирішені територіальні питання перешкоджав переходу відносин на новий рівень взаємодії.

Проте на початку XXI століття відбулися кардинальні зміни на міжнародній арені, які безпосередньо зачіпали інтереси як Росії, так і Китаю, що спонукало сторони до більш тісної взаємодії та розбудови раніше заявлених партнерських відносин. Також всередині країн відбувався процес трансформації політичної еліти та переосмислення ними ролі своїх держав на міжнародній арені. У випадку Росії, це відобразилося у програмних документах, що визначали зовнішню політику держави. Так, у них було виокремлено окремий напрям зовнішньополітичних зусиль, спрямований на розвиток співпраці з Китаєм. Серед найбільш суттєвих причин, які спонукали сторони до активізації співпраці, варто виокремити приєднання до НАТО у 1999 р. Республіки Польща, Угорщини та Чеської Республіки. Внаслідок цього Росія отримала спільний кордон з НАТО через Калінінградську область, а, отже, зросла загроза національній безпеці; несанкціоноване Радою Безпеки ООН бомбардування

СРЮ військами НАТО у 1999 р., що ставило під сумнів доцільність поглибленого військового партнерства між РФ і НАТО; пасивність держав Заходу у питанні подолання азійської фінансової кризи 1997 р. та відсутність допомоги у подоланні наслідків російської фінансової кризи 1998 р.; прискорення економічного зростання КНР внаслідок соціально-економічних реформ Ден Сяопіна, й, відповідно, усвідомлення необхідності зрівняння економічної та політичної ролі Китаю на міжнародній арені; загострення відносин між Росією та Заходом через антитерористичні операції російської армії у Чечні; згортання в Росії демократичних реформ та початок централізації влади під час другої каденції Б. Єльцина (1996-1999 рр.) [11,4].

Ці процеси поклали початок трансформації зовнішньої політики Росії та сприяли пошуку керівництвом держави нових напрямів розвитку задля реалізації своїх національних інтересів. Так, враховуючи швидке економічне зростання, спільність поглядів щодо необхідності перебудови міжнародної системи, географічну близькість, пріоритетним партнером для Росії на початку XXI століття став Китай. Це, відповідно, було зображено і у концептуальних документах Росії.

У 2000 р. було опубліковано оновлену Концепцію зовнішньої політики Росії [8]. Головним завданням зовнішньої політики держави було визначено: «захист інтересів особистості, суспільства та держави» [8]. Для їх досягнення було визначено сім ключових цілей, одна з яких прямо стосується розбудови стосунків із суміжними державами, до яких належить і КНР. «Формування поясу добросусідства по периметру російських кордонів, сприяння усуненню наявних та запобігати виникненню потенційних вогнищ напруги та конфліктів у прилеглих до Російської Федерації регіонах» [8]. Фактично, Росія ставила собі за мету побудову більш тісного партнерства з 14-ма державами, які були її сусідами. До того ж вона брала на себе обов'язки миротворця у регіоні або медіатора у вирішенні конфліктних ситуацій. Проте, таке формулювання було загальним й ставило такі важливі для Росії держави як Китай, Казахстан та Україна на один рівень з акторами, які відігравали для Москви другорядну роль.

Серед головних загроз для Росії та загалом світу у цій Концепції було визначено домінуючу роль США та послаблення ролі Ради Безпеки ООН. Це було відповіддю Москви на несанкціоноване бомбардування Сербії НАТО. Тому у документі було зазначено, що Росія «буде наполягати на формуванні багатополлярної системи міжнародних відносин, що реально відображають багатоманітність

сучасного світу з різноманіттям його інтересів» [8]. Це положення було фактичним повторенням пункту 2 з «Шести принципів зовнішньої політики Китайської Народної Республіки» – що визначили базові положення зовнішньої політики КНР [1, 83 с.]. Це свідчило про збіг інтересів держав, яке стало фундаментом для розвитку партнерства.

У частині Конвенції, що визначала цілі та інтереси у кожному з регіонів, зазначено, що Росія є найбільшою євразійською державою, тому має відігравати вагомую роль в Азії. Досягнути цього пропонувалося шляхом активізації участі в інтеграційних структурах АТР. Серед головних платформ багатосторонньої дипломатії визначено Форум АТЕС, Регіональний форум АСЕАН, а також у, створений за ініціативи Росії, «Шанхайській п'ятірці», яка охоплювала РФ, КНР, Казахстан, Киргизстан та Таджикистан й була покликана розвивати співпрацю у сфері безпеки та боротьбі з тероризмом. Щодо двосторонніх відносин з державами регіону, то головними партнерами було визначено Китай та Індію. Проте, саме КНР була охарактеризована як пріоритетний партнер. Причина такого формулювання подається у тексті Конвенції «Збіг принципів підходів Росії та КНР у ключових питаннях світової політики – це базова опора регіональної та глобальної стабільності» [8]. Тобто, основоположним принципом, який сприяв зближенню Москви та Пекіна на початку XXI століття, була спільність їх політичних поглядів у питанні реформатування світоустрою. Також було визначено головне завдання, яке ставило перед собою керівництво держави щодо співпраці з КНР: «Приведення масштабів економічної взаємодії у відповідність з рівнем політичних відносин» [8]. Так, Москва ставила перед собою завдання збільшити товарообіг між державами, сприяти залученню китайських інвестицій у регіони Сибіру та Далекого Сходу, задля прискорення їх економічного розвитку та активізації переговорів щодо укладання угод про торгівлю енергоносіями.

Проте головним напрямом зовнішньополітичної діяльності Росії було визначено поглиблення співпраці на пострадянському просторі та розбудова партнерства з ЄС та США. Китай у цій стратегії грав роль регіонального, а не стратегічного партнера. Це зумовило сконцентрованість обох акторів на внутрішньополітичних процесах, зосередженість на досягненні ролі регіональних лідерів та відносну політичну слабкість обох акторів у порівнянні з західними державами, що відігравали провідну роль як в європейському, так і азійському регіонах.

Проте реалізація частини Концепції, яка стосується Китаю, була неможливою без вирішення двосторонніх суперечностей, зокрема територіальної суперечки. Першим кроком до розбудови тісної співпраці було підписання Договору про добросусідство, дружбу та співпрацю між РФ та КНР [2]. Цей договір має класичну структуру та наповнення «Великих договорів», але його укладання є яскравим свідченням потепління у відносинах між сторонами. Також у ньому було визначено, що сторони не мають територіальних претензій одна до одної й лише проблема делімітації кордону на річці Амур має бути вирішена під час подальших консультацій з цього питання. Остаточне територіальне питання було вирішене у 2004 р. за ініціативою Росії, яка пішла на поступки та передала 55% спірної території Китаю [3]. Цей крок Кремля свідчить не лише про зацікавленість у розвитку партнерства з Китаєм, але й про серйозну потребу у нарощуванні співпраці між двома державами. Причинами цього були кардинальні зміни у сфері забезпечення національної безпеки внаслідок приєднання до НАТО та ЄС держав Центральної Європи, революційні події в Україні, початок американської військової операції в Іраку у 2003 р. До цих подій керівництво Російської Федерації не розглядало варіанту передачі КНР частини територій й наполягало на збереженні повного російського контролю над ними, проте зміни на міжнародній арені підштовхнули Кремль до пом'якшення позицій й розгляді компромісних варіантів.

Концепція зовнішньої політики Росії від 2008 р. є оновленою версією Концепції 2000 р. і її логічним продовженням [5]. Вона становить собою програму дій Росії на міжнародній арені в період президентства Д. Медведєва. Документ головним чином зосереджений на питанні реакції Кремля на подальше розширення НАТО та ЄС на Схід, зокрема на приєднанні балтійських держав. Також суттєвими причинами оновлення Концепції було визнання багатьма західними державами незалежності Косово, яка була проголошена на початку 2008 р. та ряд «кольорових революцій» в країнах-сусідах РФ (Грузії у 2003 р., Україні 2004 р., Киргизстані 2005 р.).

У документі вживаються такі терміни як «Нова Росія», «зміцніла Росія», «посилення позицій Росії на міжнародній арені» та інші. Ці формулювання свідчать про відмову Москвою від позиціонування себе як частини західного світу й переходу до розвитку власної ідентичності – євразійської держави. Головний акцент у цій Концепції зроблено саме на формуванні нової системи світоустрою під егідою ООН, з обов'язковим реформуванням цієї організації. У Концепції, у порівнянні з попереднім документом, змінилось ставлення Росії

до Китаю, який було віднесено до переліку пріоритетних партнерів. Саме завдяки тісній співпраці з Пекіном як на двосторонньому рівні, так і в рамках міжурядових організацій, Москва прагнула розпочати процес переформатування світосистеми із несформованої монополярної на чинну багатополярну. У Документі одним із головних завдань зовнішньополітичної діяльності Росії визначено: «підвищення керованості світового розвитку, створення самокерованої міжнародної системи, що вимагає колективного лідерства провідних держав світу, котрі мають бути представлені у географічному та цивілізаційному відношенні» [5]. Росія прямо дала зрозуміти, що вона виступає за посилення регіональних держав, в тому числі й Китаю, які б змогли протистояти гегемонізму США.

Проте варто відзначити, що завдання розбудови партнерських відносин з Китаєм поміщене в одному параграфі з питанням розвитку відносин з Індією. Це свідчить про те, що керівництво Росії розглядало обидві держави як провідні сили азійського регіону, однак не прагнуло обирати одного ключового партнера й обмежувалося розвитком глибокого партнерства у рамках трикутника «Росія-Китай-Індія». Також, щодо співпраці з КНР пріоритетною сферою співробітництва визначено саме економічну галузь, що прямо сформульовано у Концепції: «Головним завданням у сфері двосторонніх зв'язків є приведення обсягу та якості економічної взаємодії відповідно до високого рівня політичних відносин» [5]. Тобто, Росія була більшою мірою зацікавлена у розвитку торговельних відносин, залученні китайських інвестицій й постачанні енергоресурсів до Китаю.

У 2013 році було представлена нова Концепція зовнішньої політики Російської Федерації [6]. В цілому концепція не вносить суттєвих змін у позиціонування та завдання країни на міжнародній арені, однак щодо відносин з Китаєм, то вона містить ряд нових моментів, які були покликані наповнити новим змістом та поглибити партнерство між сторонами. Так, стаття 79 Концепції подає наступне твердження: «Найважливіший напрям російської зовнішньої політики – це розвиток дружніх відносин з Китаєм та Індією» [6]. Така однозначна позиція свідчить про остаточне утвердження в Росії концепції євразійської держави й переорієнтації її зовнішньої політики на азійський регіон. Наступна, 80 стаття, присвячена розвитку відносин з Китаєм. У ній відносини між сторонами окреслені як «рівноправне довірливе партнерство і стратегічна взаємодія». Таке формулювання є новим у доктринальних документах Росії, що свідчить про важливість цієї співпраці.

На відміну від Концепції 2008 р., яка наголошувала на розвитку економічної співпраці, у новому документі висловлюється прагнення розвивати тісну співпрацю у всіх сферах – політичній, економічній, безпековій, культурній. У документі зазначено, що схожість підходів Росії та Китаю стосовно головних питань міжнародної політики є передумовою до налагодження тісної співпраці з метою забезпечення регіональної та світової безпеки. Також Кремль, згідно з цією Концепцією, налаштований на розбудову зовнішньополітичної взаємодії з метою пошуку спільних відповідей на нові виклики та загрози світовій стабільності. Введення цього формулювання у Концепцію зовнішньої політики, щодо можливих сценаріїв розвитку співпраці між Росією та Китаєм, є підґрунтям для формування військово-політичного союзу між акторами, що цілком відповідає їх спільним інтересам стосовно перегляду устрою сучасної системи міжнародних відносин. Важливо відзначити, що ініціатива у форсуванні цієї сфери взаємодії належить Росії, отже можна припустити, що вона претендує очолити цей союз, однак такий варіант є малоімовірним.

Провідним завданням політичної взаємодії визначено координацію дій Москви й Пекіна в Раді Безпеки ООН, ШОС, G20 та інших багатосторонніх організаціях [6]. Тобто Росія намагається розвивати тісну двосторонню співпрацю з Китаєм, але при цьому віддає перевагу багатостороннім формам співробітництва. Такий дуалізм сенсів, які вкладає керівництво Росії у співпрацю з КНР, не дозволяв повноцінно розвивати двостороннє тісне партнерство, тому фактично, Концепція містить досяжні, але, більшою мірою, декларативні завдання та цілі щодо розвитку двосторонніх відносин.

Остання, позапланова, редакція Концепції зовнішньої політики Росії була опублікована у 2016 р. [7]. Вона була відповіддю на усі зміни, що відбулися на міжнародній арені, й переважно стосувалися ситуації в Україні, антиросійських санкцій Заходу та загострення терористичної загрози на Близькому Сході. Проте зміни також торкнулися й частини Концепції, що описують очікування, які Росія вкладає у розвиток співпраці з Китаєм. Так, у статтю 80 було внесено незначні корективи, проте вони призвели до кардинальної зміни її тлумачення й сигналізували про бажання Кремля перейти від декларативного партнерства до практичної співпраці у сфері політики та безпеки. Так, у Концепції 2013 р. визначається така ключова ціль Росії щодо розвитку співпраці з Китаєм: «Росія буде розвивати зовнішньополітичну взаємодію з Китаєм у різних напрямках, в тому числі пошук відповідей на нові виклики та загро-

зи» [7]. У редакції від 2016 р. це твердження подається так: «Росія буде розвивати зовнішньополітичну взаємодію з Китаєм у різних напрямках, в тому числі протидію новим викликам та загрозам» [7]. Тобто, тепер Москва прямо висловлює сподівання, що політичні відносини з Пекіном досягнуть того рівня, коли країни будуть координувати свої зусилля задля протидії спільним загрозам та країнам, що становлять для них небезпеку, в першу чергу США. Фактично, вживання цього формулювання у Концепції є сигналом Пекіну про бажання розпочати формування військово-політичного союзу між державами. Головною причиною такого різкого переорієнтування зовнішньої політики Росії стало накладання на неї санкцій з боку західних держав й, відповідно, згорання контактів між ними. В умовах часткової міжнародної ізоляції азійський напрям став найбільш оптимальним для спрямування зовнішньополітичної активності РФ. Зважаючи на економічну та політичну могутність Китаю в регіоні та зростання його ролі у світі, а також враховуючи схожість політичних систем, Китай став для керівництва Росії найближчим з міжнародних партнерів, не враховуючи Білорусь.

Окремо варто проаналізувати нормативно-правову базу Росії, що визначає пріоритети економічного розвитку держави. Так, базовим і нині чинним документом є Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації на період до 2020 р. [9]. Вона була прийнята як реакція на світову фінансову кризу 2008 р. й переважно зосереджена на окресленні цілей та завдань сталого соціального розвитку Росії. Проте у ній також виокремлено пріоритетні сфери зовнішньоекономічної діяльності держави до 2020 р. Головний акцент зроблено на нарощуванні економічної взаємодії з державами Європи та СНД, й меншою мірою з державами АТР, зокрема і Китаєм. Концепція характеризує Китай, разом з Індією, як нові центри економічного розвитку азійського регіону. Проте у ній не визначено, яка з цих країн відіграє провідну роль для Росії, що свідчить про відносно малу зацікавленість Кремля у розбудові дійсно глибокої економічної співпраці з Пекіном. При цьому КНР віднесено до переліку держав, що виступають головними конкурентами РФ на економічній арені світу.

Пріоритетним завданням Росії у розвитку економічної взаємодії з Китаєм визначено розширення експорту продукції важкого машинобудування, металургії, хімічної галузі та сільськогосподарської продукції. Також відзначено, що Москва зацікавлена у проведенні консультацій з Пекіном щодо розбудови магістральних нафто- і газопроводів з метою постачання російських енергоресурсів до

КНР. Ще одним важливим завданням для уряду РФ було визначено лібералізацію національного законодавства з метою створення «прикордонних зон розвитку». Передбачалося, що у регіонах Росії, які межують з КНР, будуть організовані вільні економічні зони з метою залучення китайських інвестицій для розвитку цих районів. Пропонувалося створити у них підприємства лісообробного комплексу, переробки сільськогосподарської та рибної продукції.

Аналізуючи перелік сфер економіки, у яких керівництво Росії прагнуло будувати тісне партнерство з Китаєм, стає очевидним, що Кремль розглядав КНР як ринок продажу своєї сировини. Це обумовлено рівнями розвитку економік сторін та їх географічними орієнтирами. Так, Росія має розвинуту сировинноорієнтовану економіку, яка, до введення антиросійських санкцій у 2014 р., була зосереджена на торгівлі з країнами Європи. Китай же має розвинуту промислово орієнтовану економіку, яка спрямована на виробництво споживчих товарів, автомобілебудування, електроніку. Китайська економіка повністю забезпечує потреби внутрішнього ринку. Внаслідок цього російська продукція, окрім сировини, не була конкурентною на китайському ринку, тому керівництво РФ сконцентрувало увагу саме на цьому секторі економічної взаємодії.

Також доцільно проаналізувати концептуальні основи розвитку співпраці Росії й Китаю у сфері експорту енергоносіїв. Протягом 2001-2021 рр. було прийнято три Енергетичних стратегії Російської Федерації [13,14,15]. У кожній з них Китай схарактеризовано як економіку, що зростає в Азії зі значним споживанням енергії. Внаслідок цього йому відведено роль потенційного стратегічного партнера у сфері постачання нафти та газу в азійському регіоні. Також в Енергетичній стратегії Росії до 2020 р., прийнятій у 2003 р., поставлено амбітні цілі щодо розвитку співпраці не тільки у галузі постачання нафти й газу, а й у сфері розвитку атомної енергетики КНР, експорту електроенергії, передачі технологій гідроенергетики й продажі продукції ядерного паливного комплексу [13]. Передбачається, що доля держав регіону АТР у загальному експорті нафти з Росії до 2020 р. сягне 30%, газу – 15% [13]. При цьому частки експорту до Китаю мають становити 12% та 10% відповідно [13]. Це свідчить, що Москва на початку XXI століття була зацікавлена у диференціації ринків збуту енергоносіїв та технологій коштом держав АТР, головним чином Китаю, який на той момент вже відчував брак ресурсів для підтримки зростання економіки держави.

Енергетична стратегія Росії до 2030 р. була прийнята у 2009 р., після початку світової фінансової кризи й, відповідно, падіння

загальносвітового споживання енергоресурсів і ціни на них, що негативно позначилося на економіці Росії [14]. Країни Європи, які були основним ринком постачання ресурсів з РФ, значно зменшили споживання палива у 2008-2009 рр., при цьому Китай не тільки зберіг попередній рівень імпорту енергоносіїв, але й збільшив його. Це було чітким сигналом для Кремля, що необхідно активізувати контакти з Пекіном задля налагодження дієвої співпраці у сфері постачання енергоносіїв. Щодо планованого обсягу постачання газу та нафти до регіону АТР, то він був скорегований. Так, частка держав Азії у загальному експорті нафти з Росії до 2030 р. мала становити 25%, газу – 20% [14]. Але при цьому доля експорту до Китаю залишалася незмінною, тобто за прогнозами РФ, саме КНР має бути головним споживачем енергоресурсів, купуючи 50% запланованого експорту в регіон [14]. Також у Документі зазначені плани Росії розвивати мережу газопроводів у Східному Сибіру та на Далекому Сході та її продовження до кордону з Китаєм. Тобто, Москва висловила сподівання, що протягом 2009-2030 рр. буде запущено чинну систему магістральних газопроводів до Китаю, що, своєю чергою, зменшить залежність Росії від експорту газу до країн Європи.

Енергетична стратегія Росії до 2035 р. була опублікована у 2020 р. [15]. Її головною відмінністю від попередніх є те, що вона розширює перелік сфер енергетичної взаємодії між РФ та КНР. Так, у ній, окрім визначення Китаю як пріоритетного партнера щодо експорту нафти та газу зазначено, що важливим для Росії є налагодження експорту кам'яного вугілля з родовищ у Східному Сибіру та розбудова інфраструктури для постачання електричної енергії до північних районів Китаю. Це свідчить про інтенсифікацію процесу розбудови партнерства між двома країнами. Фактично, Китай для Росії виступає новим зовнішньоекономічним орієнтиром, який має стабілізувати економіку держави та уберегти її від нових потрясінь у випадку накладання чергового пакету санкцій. До того ж економіка Китаю продовжує активно зростати, попри конфлікти з США, чи кризу, спровоковану поширенням коронавірусу у 2020-2021 рр. Відповідно, постійно зростає потреба у збільшенні імпорту енергоресурсів. Тому Росія прагне максимально використати наявні можливості задля розширення своєї присутності на ринку енергоносіїв КНР й, таким чином, отримати стабільне джерело валютних надходжень.

Аналізуючи основні документи, що визначають концептуальні основи співпраці Росії та Китаю, можна зробити висновок, що протягом ХХІ століття відбулося кардинальне переосмислення ролі та

місця КНР в зовнішній політиці РФ. На це вплинули як зміна позиції Росії на міжнародній арені, а саме загострення відносин із західними державами, так і зростання економічної та політичної могутності Китаю, який зайняв позицію регіональної наддержави Азії й теж має напружені відносини із США та їх союзниками. Внаслідок цього, Росія розглядає Китай як найбільш близького політичного партнера та прагне розвивати глибокий політичний діалог, що й декларується у Концепціях зовнішньої політики. Щодо економічної, в тому числі й енергетичної, сфери, то Кремль зацікавлений у розширенні взаємодії з Пекіном з метою нівелювання негативних наслідків введення антиросійських санкцій з боку західних держав, про що свідчить нове визначення ролі Китаю в Енергетичній стратегії до 2035 р., яка була прийнята у 2020 р.

Джерела та література:

1. China Country Study : навч. посіб. Вашингтон : International Busyness Publications, 2013. 279 с.
2. Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между РФ и КНР от 16.07.2001 г. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/3418>.
3. Дополнительное соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Восточной части от 14.10.2004 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901945334>.
4. Как складывались отношения России с Западом в 90-е годы? Рассказывает Александр Горелик : аудіозапис. *Новости ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/audio/2014/10/1024861>.
5. Концепция внешней политики РФ от 15.07.2008 г. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/785>.
6. Концепция внешней политики РФ от 18.02.2013 г. URL: <https://cutt.ly/CcPzt2b>.
7. Концепция внешней политики РФ от 18.02.2016 г. URL: <https://cutt.ly/qcP44ni>.
8. Концепция внешней политики РФ от 28.06.2000 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901764263>.
9. Концепция долгосрочного социально-экономического развития РФ на период до 2020 года от 17.11.2008 г. URL: <http://static.government.ru/media/files/aaooFKSheDLiM99HEcyrygytfmGzrnAX.pdf>.
10. Совместная российско-китайская декларация от 25.04.1996 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1901175>.
11. Шевцова Л. Одинокое государство: Почему Росси не стала Западом и почему России тяжело с Западом. Москва, 2010. 272 с.

12. Эволюция внешнеполитических концепций. *Газета Комерсант*. 2012. № 237. URL: <https://cutt.ly/qcIZj5z>.
13. Энергетическая стратегия РФ до 2020 года от 28.08.2003 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901872984>.
14. Энергетическая стратегия РФ до 2030 года від 13.11.2009 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902187046?marker=65A0IQ>.
15. Энергетическая стратегия РФ до 2035 года от 09.06.2020 г. URL: <http://static.government.ru/media/files/w4sigFOiDjGVDYT4IgsApssm6mZRb7wx.pdf>.

Анастасія Мартинюк

Національний університет «Острозька академія»

РОЛЬ ЖІНОК У МИРОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ООН

Світ змінюється й Організація Об'єднаних Націй повинна адаптуватися до нових викликів і загроз. Враховуючи, що ООН служить для досягнення миру в усьому світі та представляє інтереси всіх людей, питання гендерної рівності з кожним роком постає гостріше. Все більше і більше жінок стають частиною миротворчої діяльності організації у всіх її формах, що робить процес захисту прав людини більш ефективним, а досягнення миру в усьому світі більш імовірним.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, жінки, гендерна рівність, миротворчість, права людини, безпека.

Anastasiia Martyniuk

THE ROLE OF WOMEN IN UN PEACEKEEPING

The world is changing and the United Nations must adapt to new challenges and threats. Given that the UN serves to achieve peace around the world and represents the interests of all people, the issue of gender equality is becoming more acute every year. More and more women are becoming part of the organization's peacekeeping activities in all their forms, making the process of protecting human rights more effective and achieving world peace more likely.

Keywords: United Nations, women, gender equality, peacemaking, human rights, security.

З 1948 року миротворча діяльність ООН еволюціонувала і нині виконує цілий ряд завдань – від її традиційної ролі моніторингу угод про припинення вогню до проведення великомасштабних багатомісних миротворчих операцій в найнебезпечніших місцях світу. Оскільки миротворчість розвивалася, відображаючи інтереси населення, яким служить ООН, жінки все частіше стають частиною миротворчої сім'ї. Протягом багатьох десятиліть Організація Об'єднаних Націй досягла значного прогресу в просуванні гендерної рівності, в тому числі завдяки таким знаковим угодам, як Пекін-

ська декларація і Платформа дій, і Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).

Досліджуючи це питання, я спиралась на роботи Крістін Чінкін, Речел Грамс та Клер Гатчінсон представлені у NATO REVIEW, а також серед робіт українських дослідників хочу виокремити наукові доробки О. Ю. Ковтун, О. Е. Литвин.

Метою статті є аналіз сучасного місця жінки в миротворчій діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Гендерна рівність є не тільки однією з основних прав людини, але і її досягнення має величезні соціально-економічні наслідки. Розширення прав і можливостей жінок підживлює економіку, яка процвітає, стимулюючи продуктивність і зростання. Однак гендерна нерівність все ще глибоко вкоренилася в кожному суспільстві. Жінки не мають доступу до гідної роботи і стикаються з професійною сегрегацією і гендерними розривами в заробітній платі. Їм занадто часто відмовляють у доступі до базової освіти та охорони здоров'я. Жінки у всіх частинах світу страждають від насильства та дискримінації. Вони недостатньо представлені в процесах прийняття політичних та економічних рішень [7].

У 2020 році виповнилося 20 років з дня прийняття Резолюції 1325 Ради Безпеки ООН «Про жінок, мир і безпеку», в якій визнається важливість рівноправної та всебічної участі жінок у всіх зусиллях з підтримки й зміцнення миру і безпеки, ці розширені обов'язки, як захист цивільних осіб, сприяння політичного процесу та просування прав людини, допомагають вдосконалити програму «Жінки, мир і безпека» та роблять включення жінок в операції ООН критично важливим компонентом для успіху місії. Це як ніколи важливо сьогодні, коли ми стикаємося з новими і новими загрозами та викликами, починаючи від конфліктних ситуацій по всьому світу і закінчуючи поширенням пандемії COVID-19. Серед своїх рекомендацій Резолюція закликала до розширення ролі та внеску жінок у миротворчих операціях ООН – військових та цивільних, у тому числі на керівних посадах. Жінки протягом десятиліть виконували різноманітні цивільні ролі в миротворчих операціях ООН і немає жодної функції, яку не виконували б жінки: забезпечення оперативного аналізу, заохочення та захисту прав людини, сприяння політичному процесу і процесам примирення, ліквідації вибухонебезпечних пережитків війни й підвищення обізнаності про мінну небезпеку, управління аеродромами, ремонту транспортних засобів і виконання функцій співробітників з громадської інформації, які роз'яснюють і надають підтримку роботі ООН і допомагають місіям сприяти миру і без-

пеці. Також зараз в рамках миротворчої діяльності ООН, як ніколи раніше, працює все більше жінок-військових. Вони служать на керівних посадах, а також як військові спостерігачі, штабні офіцери і військовослужбовці. Вони здійснюють патрулювання, планують операції, керують вертольотами, надають медичну допомогу, допомагають розчищати мінні поля, взаємодіють з місцевими громадами і багато іншого. Їх зусилля допомагають захищати цивільне населення, запобігати нападам і забезпечувати безпеку, необхідну всім компонентам миротворчих операцій для виконання покладених на них завдань [8]. Поліція ж ООН (UNPOL) є також невіддільною частиною операцій ООН з миру, де жінки-службовці виступають як окремими поліцейськими, так і членами сформованих поліцейських підрозділів, виконуючи вирішальну роль у сприянні зміцненню верховенства права, просуванню судочинства та побудові інститутів управління в країнах, що постраждали в конфліктах. Вони також забезпечують глибоке почуття безпеки громадам у країнах, де вони розміщені, покращують доступ та підтримку з боку правоохоронних органів до місцевих жінок та слугують зразком для наслідування. Жінки, що залучені у всіх цих областях надають позитивний вплив на умови підтримки миру, в тому числі в плані підтримки ролі жінок в побудові миру і захисту їхніх прав. У всіх сферах жінки-миротворці довели, що вони можуть виконувати ті ж функції, відповідати тим же стандартам і в тих же важких умовах, що і їхні колеги-чоловіки. Сьогодні жінки складають невеликий, але вагомий відсоток з більш ніж 97 000 миротворців, що працюють під прапором ООН. У 1993 році жінки становили лише 1 відсоток розгорнутого військового персоналу, а вже в 2020 році жінки складають майже 5 відсотків військових контингентів і майже 11 відсотків сформованих поліцейських підрозділів в миротворчих місцях ООН. У той час, як ООН заохочує і виступає за залучення жінок до військових посад, відповідальність за залучення жінок в поліцію і збройні сили лежать на державах-членах [7]. Відділ поліції ООН розпочав глобальні зусилля з набору більшої кількості жінок-поліцейських в національні поліцейські служби і в поліцейські операції ООН по всьому світу. Цільовий показник на 2028 рік для жінок, які проходять службу у військових контингентах, становить 15 відсотків, а для військових, спостерігачів і штабних офіцерів – 25 відсотків. Цільовий показник на 2028 рік для жінок, службовців у сформованих поліцейських підрозділах, становить 20 відсотків, а для окремих співробітників поліції – 30 відсотків [6].

Протягом багатьох років Організація Об'єднаних Націй стикалася з серйозними проблемами у зусиллях щодо сприяння гендерній рівності у всьому світі, включаючи недостатнє фінансування та відсутність єдиного визнаного рушійного чинника для напрямку діяльності ООН з питань гендерної рівності. У липні 2010 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй заснувала організацію «ООН-Жінки», орган ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Тим самим держави-члени ООН зробили історичний крок у досягнення поставлених цілей організації в області гендерної рівності. Створення організації «ООН-Жінки» стало частиною програми реформ ООН, що об'єднує ресурси й мандати для досягнення більшого ефекту. Вона об'єднує й розвиває важливу роботу чотирьох раніше різних частин системи ООН, які були зосереджені виключно на гендерній рівності та розширенні прав й можливостей жінок, а саме: Відділ по поліпшенню становища жінок (DAW), Міжнародний навчальний і науководослідний інститут з поліпшення становища жінок (INSTRAW), Канцелярія Спеціального радника з гендерних питань та поліпшення становища жінок (OSAGI), Фонд Організації Об'єднаних Націй для розвитку в інтересах жінок (UNIFEM). Організація «ООН-Жінки» надає підтримку державам-членам ООН у встановленні глобальних стандартів досягнення гендерної рівності і співпрацює з урядами і громадянським суспільством в розробці законів, політики, програм і послуг, необхідних для забезпечення ефективного здійснення цих стандартів і справжнього блага жінок і дівчат у всьому світі, а також беруть участь у всіх обговореннях і угодах, пов'язаних з порядком денним на період до 2030 року. Вона працює на глобальному рівні, щоб втілити бачення цілей сталого розвитку в реальність для жінок і дівчат, і виступає за рівну участь жінок у всіх аспектах життя, зосередивши увагу на чотирьох стратегічних пріоритетах:

- жінки керують системами управління, беруть участь в них і отримують від них рівні вигоди;
- жінки мають гарантований дохід, гідну роботу та економічну автономію;
- всі жінки й дівчата живуть життям, вільним від усіх форм насильства;
- жінки та дівчата роблять свій внесок у зміцнення сталого миру та життєстійкості, а також однаково корисні в запобіганні від стійких лих, конфліктів та в гуманітарній діяльності [1].

Працюючи над розширенням прав і можливостей жінок і дівчат у всьому світі, ООН-жінки відіграють такі основні ролі: надають

підтримку міжурядовим органам, таким як Комісія зі становища жінок, у розробці ними політики, глобальних стандартів і норм; надають допомогу державам-членам у здійсненні цих стандартів, завжди готові надавати відповідну технічну та фінансову підтримку тим країнам, які звертаються з таким проханням, і налагоджувати ефективні партнерські відносини з громадянським суспільством; керують і координують роботу системи ООН щодо забезпечення гендерної рівності, а також сприяють підзвітності, в тому числі шляхом регулярного моніторингу загальносистемного прогресу.

Сьогодні насильство щодо жінок та дівчат зростає у всьому світі, оскільки пандемія COVID-19 посилює економічні та соціальні стреси, причому в деяких країнах цей показник досягає 20-40 відсотків [2]. Тим часом переповнені будинки, заходи з обмеження соціальних контактів і пересування, а також обмежений доступ до послуг – все це ускладнило ситуацію для тих, хто звернувся за допомогою [4]. Щоб оцінити різні наслідки пандемії в регіоні та допомогти покращити відповідні заходи країн, регіональний офіс «ООН-Жінки» для Європи та Центральної Азії в січні 2021 року провів швидку гендерну оцінку в 10 країнах, яка включала питання про насильство щодо жінок. Значна кількість людей повідомили, що особисто стикалися або чули про зростання насильства в сім'ї та дискримінації [5]. Так йшла справа з тривожними 34 відсотками жінок-респондентів в Киргизстані, 19 відсотками в Грузії, 18 відсотками в Казахстані і 15 відсотками в Туреччині. Опитування також показало, що велика частка жінок не знає, куди звернутися за допомогою в разі побутового насильства, і коливається цей відсоток приблизно від 20% в Туреччині до 49% в Киргизстані. Щоб забезпечити захист, консультування та юридичну допомогу жінкам, які пережили насильство, жіночі організації активізували свою діяльність, а уряди активізували свою діяльність, в деяких випадках впроваджуючи інновації з використанням цифрових підходів [3].

В загальному, наявність більшої кількості жінок в Організації Об'єднаних Націй сприяє підвищенню загальної ефективності миротворчої діяльності. Вони можуть мати більше можливостей для проведення співбесід і надання підтримки жінкам і дівчаткам, які пережили гендерне насильство, а також дітям, які страждають від насильства, забезпечуючи отримання важливої інформації, яку в іншому випадку було б важко отримати. Жінки-миротворці також служать зразком для наслідування, надихаючи жінок і дівчат в тих суспільствах, де вони служать, де часто домінують чоловіки. Миротворча діяльність ООН співпрацює з країнами, що нада-

ють військові та поліцейські послуги, з метою збільшення кількості жінок-військових, поліції та персоналу юстиції та виправних установ відповідно до ініціативи Генерального секретаря ООН «Дії в інтересах підтримки миру» [7].

У 2020 році світова спільнота відзначила Міжнародний день миротворців ООН темою «Жінки в миротворчості: ключ до миру», підкреслюючи неоціненний внесок жінок-миротворців в Операції ООН кожен день по всьому світу. З приводу свята була організована фотовиставка, що демонструвала знімки їх досягнень, їх впливу і їх жертв на службі мільйонам вразливих людей, які кожен день залежать від миротворчої діяльності ООН [7].

Отже, зі стрімкими змінами у світових тенденціях, ООН, з метою досягнення миру у світі, а також як захисник і представник прав людини, пристосовується до всіх цих змін. Одним з найгостріших питань на сучасному етапі є досягнення світу, в якому немає місця дискримінації у будь-якому її прояві, у тому числі й гендерної дискримінації. Зважаючи на це, в питанні ролі жінок у миротворчому процесі досягнуто величезного прогресу, жінки все частіше стають частиною ООН у всіх сферах діяльності організації. Попри це, залишається ще багато роботи для досягнення поставленої мети, а Резолюція 1325 досі залишається необхідною складовою для досягнення миру у світі.

Джерела та література:

1. About UN Women. UNWOMEN. URL: <https://eca.unwomen.org/en/about-us/about-un-women>.
2. Coronavirus: I'm in lockdown with my abuser. BBC. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-52063755>.
3. Efforts intensify to confront pandemic-related spikes in violence against women across Europe and Central Asia. ECAUNWOMEN. 2021. URL: https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2020/11/efforts-intensify-to-confront-pandemic-related-spikes-in-violence-against-women?gclid=Cj0KCQjwvYSEBhDjARIsAJMn0lhNULhOfIadV8pJdx_GqjUdZh_U3Gy_P8wgHaqFeHALmeQj8sFo_R8aAvyOEALw_wcB.
4. Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. The Guardian. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence>.
5. UN Women Response To Covid-19 Crisis. UNWOMEN. 2020. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/un-women-response-to-covid-19-crisis>.
6. Women In Peacekeeping. UN PEACEKEEPING. 2020. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/women-peacekeeping#:~:text=more%20>

women%20in%20peacekeeping%20means,of%20peace%20and%20political%20processes.

7. Women in Peacekeeping: A Key to Peace.UN. 2020. URL: <https://www.un.org/en/exhibits/page/women-peacekeeping-key-peace>.

8. Women in peacekeeping: signs of change at the united nations? The global observatory. 2020. URL: <https://theglobalobservatory.org/2020/09/women-in-peacekeeping-signs-of-change-at-united-nations/>.

Марія Трачук

Національний університет «Острозька академія»

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ІСПАНІЇ

У статті розглянуто основні аспекти розвитку туристичної індустрії Королівства Іспанії в реаліях пандемії в умовах COVID-19, спричиненої коронавірусом (SARS-CoV-2). Окрема увага приділена способам та альтернативам, які сфокусовані на подальший розвиток туристичної сфери у даному регіоні. Іспанія є світовим лідером у туристичному секторі й становить одну з основних опор економіки, джерело доходу (близько 14%) та створює робочі місця, у яких працює понад 2,8 млн громадян в Іспанії. Загалом, в наслідок поширення вірусу COVID-19 туристична індустрія показала себе однією із найслабкіших напрямків економіки держави. Зі слів численних експертів все частіше можна було почути думки про те, що в майбутньому розвиток економіки повинен базуватися на промислових сферах, оскільки повторення цих подій може нести за собою негативні наслідки.

Ключові слова: Іспанія, готельний бізнес, туризм, COVID-19, пандемія.

María Trachuk

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN SPAIN

The article considers the main aspects of the development of the tourism industry of the Kingdom of Spain in the realities of the pandemic in the conditions of COVID-19 caused by coronavirus (SARS-CoV-2). Particular attention is paid to ways and alternatives that are primarily focused on the further development of tourism in the region. Spain is a world leader in the tourism sector and is one of the mainstays of the economy, a source of income (about 14%) and creates jobs that employ more than 2.8 million people in Spain. In general, as a result of the spread of the COVID-19, the tourism industry has proven to be one of the weakest areas of the state's economy. According to many experts, it was increasingly possible to hear the opinion that in the future economic development should be based on

© Марія Трачук, 2021

industrial spheres, as the recurrence of these events may bring unfortunate consequences.

Key words: *the Spain, the hotel business, tourism, COVID-19, pandemic.*

Мета публікації: дослідити стан туристичної галузі в Іспанії під час пандемії COVID-19. Завдання дослідження: обґрунтувати та сформулювати основні аспекти туристичної індустрії, вплив, збитки та подальші перспективи для розбудови туристичної діяльності в межах Королівства Іспанії.

Досліджуючи проблематику можна із впевненістю сказати те, що туристична індустрія зазнала великих збитків. Без будь-яких перебільшень слід усвідомлювати те, що з-поміж країн ЄС туристичний сектор Королівства Іспанії постраждав найбільше. Туризм завжди був надзвичайно чутливим сектором до різного роду змін, будь то здоров'я чи геополітика. Пандемія COVID-19 врешті-решт вплинула на туризм та завдала величезних втрат в економіці в цілому, не тільки тому, що ризик захворювання впливає на туристів під час відвідування пункту призначення, але, перш за все, тому що уряди усього світу були змушені прийняти політику обмеження населення, яка призвела до закриття діяльності туристичних атракцій: транспорт, готелі, ресторани та додаткові заходи. Туристичні компанії опинилися в непростій ситуації оскільки не отримуючи достатньої кількості доходів вони ще змушені сплачувати податки та зарплату працівникам під час карантину. Крім того, цілком природною виступає наступна парадигма – чим довше тривають обмеження, тим більше потерпає економіка [11].

В Королівстві Іспанія ситуація залишається непростюю і сьогодні. Ситуація в якій опинилася країна вкрай не проста, оскільки потужна туристична сфера, що складає 14% ВВП опинилася в складному становищі. Крім того, майже кожен п'ятий громадянин країни працює у цій сфері. У 2019 році згідно зі статистикою все-світньої організації туризму Королівство відвідали 84 млн туристів. Природно, через ризики та захворювання про цьогорічні прибуття туристів країні довелося забути.

Так, в результаті пандемії COVID-19, спричиненої коронавірусом (SARS-CoV-2), туристична активність в Іспанії майже повністю впала протягом березня 2020 року. Станом на 23 березня активність туристичної індустрії впала на 98% [4].

Переглядаючи хронологію подій варто зазначити, що 1 березня показники становили -4,4% і включно до 23 березня продовжували падати. 4 березня показники опустилися до позначки -11,6%. -27,1%

спричинили події, що сталися в Іспанії 10 березня. Мова йде про те, що у цей день Іспанія стала другою країною після Італії за загальною захворюваністю. Внаслідок чого, наступного дня, 11 березня розвиток туристичної діяльності опустився до -46%. Цей показник був зумовленим закриттям авіасполучення з Італією включно до 25 березня. Із закриттям іспанських кордонів 16 березня, цифра 17 березня складала -88%. Апогей настав 23 березня, коли показники в сумі становили рекордні -98% [4; 3].

Не варто ігнорувати й той факт, що у свій час на початку травня 2020 року австрійський канцлер Себастьян Курц заявив про своє бажання ізоляції від країн, які лідирують за захворюваністю коронавірусу. Так, згідно з його слів йшлося про встановлення певного простору між Німеччиною, Австрією та балканськими регіонами Середземномор'я. Фактично створювався простір, що повинен був гарантувати безпеку, при цьому ізолювався туристичний напрямок в Італії чи Іспанії, щоб запобігти загрози поширення COVID-19 в інших країнах Європейської Спільноти [15]. Попри побоювання вже 21 червня Іспанія знову відкрила свої кордони [2].

Пандемія зачепила не лише економіку країни в цілому, кожен із туристичних регіонів отримав свої втрати. Залежно від розташування та туристичної привабливості окремі райони Іспанії отримали різні суми від збитків. Серед найбільш важливих шести автономних спільнот для туристичної галузі в Іспанії (Андалусія, Балеарські острови, Валенсія, Канарські острови, Каталонія, Мадрид) найбільших втрат припало на Каталонію – 10881 млн євро. 8963 млн євро припало на Андалузю, 6700 млн євро – на регіон Валенсія, 6383 млн євро зазнала збитки столична Мадридська громада, Балеарські острови зі своїми пляжами не отримали 6076 млн євро, а Канарські острови понесли мінімальні з цього списку втрати – близько 4718 млн євро. В підсумку, загальна сума втрачених доходів склала 54733 млн євро [8].

Загалом, слід зазначити, що у порівнянні із попереднім 2019 роком, в загальному туристична індустрія склала -77,3%. Якщо брати до уваги показники туристичних областей Королівства, то виходить, що Балеарські острови зайняли рекордну позначку -87,41%. Важливими залишається падіння у таких регіонах як Каталонія (-80%), Мадридська громада (-77,66%), та Андалусія (-77,51%). Відносно меншими є показники у Валенсії (73,27%) та Канарських островах (-71,19) [17].

Пандемія зачепила всю туристичну галузь, що зумовило її спад. Згідно зі слів представниці Іспанської конфедерації власників готе-

лів Марії Креспо багато готелів стоять пустою. Вплив коронавірусу на бронювання готелів в Іспанії був помітний у березні 2020 року. Після двомісячного збільшення він був зменшений майже наполовину у порівнянні з тим же місяцем 2019 року. У квітні, з огляду на закриття кордонів та накладене обмеження під час тривожного стану в країні використання готелів не існувало. Вже в червні воно зросло до 18,75 відсотка [1].

Слід зазначити й те, що факт бронювання та ночівлі в готелях та хостелах Іспанії напряду залежав від ситуації, у якій жила країна. Переглядаючи статистику слід звернути увагу на те, до тих пір поки в державі не було загрози коронавірусу, число перебування туристів в готелях Іспанії становило 168 330 відвідувань. З введенням карантинних обмежень із загрозою коронавірусу у березні число впало близько на 50% у порівнянні з попереднім місяцем і становило 80 288. Протягом березня і квітня ситуація зазнавала стрімкого спаду і вже до кінця квітня цей показник дорівнював 0. Ситуація почала змінюватися у травні, коли урядом було дозволено послабити обмеження. Значно кращою стала ситуація в липні, а потім і в серпні 2020, коли кількість номерів хостелів коливалася на позначках понад 100 – 113. Попри те, що справа зрушила з мертвої точки це не допомогло готельному бізнесу Іспанії повернути опущені втрати. Ситуація досі залишалася мінливою, і з закінченням літа показники знову почали падати. Завершення останнього кварталу року ознаменувалося показником 25 529 місць протягом грудня. Загалом -81,41 з загальної суми бронювань [9].

Орієнтовні втрати, які спричинило поширення COVID-19 для Іспанії виявилися колосальними. За перших 2-4 місяці початку пандемії в країні збитки орієнтовно склали 39 млн євро. В сумі за пів року туристична галузь втратила 62400 млн євро [7].

Згідно зі статистичними даними та опитуваннями, які проводилися серед власників та працівників персоналу залучених в туристичній галузі, результатами стало те, що 38% підприємств тимчасово припинили свої роботи, 28% пішли у відпустку, 3% продовжили свою роботу [13].

Оскільки Іспанія є широко відвідуваною країною із потужними туристичними ресурсами, природно мати розвинену базу авіакомпаній. За цей проміжок часу Іспанія отримала колосальні збитки. Асоціація авіаліній вже в травні показала суспільству падіння авіаперельотів. Так, станом на травень 2020 року перевезення впали на 95%. Загальна кількість не перевищує 250000. Через це збитки розцінюють у 15000 млн євро і складають близько 4,4% ВВП.

Ситуація загострюється і тим, що низка авіакомпаній відмовляється виконувати санітарні обмеження іспанського уряду. Сотні тисяч робочих місць досі є під загрозою, попри те, що під час літа число авіаперельотів значно зросло [12].

Що стосується результатів у перспективі туризму після успішного завершення чи принаймні створення сили, що утримує проти SARS-CoV-2, то слід підкреслити той факт, що туризм є тим, сектором економіки країни з певною невизначеністю. Проблема полягає в тому, що ніхто не знає точно як саме буде розвиватися практично занепада галузь туризму, які моделі будуть виграшними. З початком пандемії можна було наштотувати на масу інформації про всі можливі та неможливі сценарії, але попри призму цього незнання важко сказати на який попит та пропозицію будуть реагувати туристи. За окремими підрахунками туристична галузь може зайняти свої позиції вже у третьому кварталі поточного року. З іншого боку створення нових шляхів дає нам чітко розуміти наступне – туризм також стане іншим залежно від країни та ролі галузі в ній.

З іншого боку, коронавірус став рушійною силою для реформування туристичної галузі. Через те, що протягом останніх років спостерігалася тенденція туристів оренди квартир, а не готельних номерів. Власники готелів зробили ставку на створенні якісного і комфортного туризму, на персоніфіковане обслуговування при збереженні доступних цін. Насамперед це стосується ремонту в готелях, підвищення кваліфікації серед працівників та створення засобів для покращення сімейного відпочинку із системами розваг тощо. Взагалі, така тенденція реалізується в рамках проекту «Стратегії сталого розвитку туризму Іспанії на 2030» і насамперед стосується четвертого напрямку: «Туристична зона, компанії та люди».

«Компоненти, які підтримують туристичну пропозицію Іспанії – територія, компанії та люди – повинні адаптуватися до нової конфігурації ринку та еволюції до відповідальних моделей споживання» – зазначається у документі. Згідно з функціонуванням мова йде про сприяння підвищення якості у сфері туризму, зайнятості у галузі, забезпечення інфраструктурою та ресурсами управління [5].

Серед потенційних сценаріїв виходу із кризи можна виділити й можливу тенденцію спрямовану на «створення нової шкали цінностей», сфокусовану на біозахист, що буде становити собою сукупність санітарно-гігієнічних умов спрямованих на нормальне функціонування туристичної індустрії [9].

Що стосується сучасної ситуації, яка характерна для Іспанії то можна стверджувати те, що країна живе у реаліях попереднього

року. Можна із впевненістю стверджувати, що країна ще протягом тривалого часу буде перебувати на цій позиції. Так, згідно з інформацією, яку опублікувала Іспанська обсерваторія туризму вказується на те, що сім з десяти працівників, які залучені до туристичної сфери стверджують про неможливість нормалізації стану в галузі через невакцинованість більшої частини населення. Однак оцінка уряду у цій ситуації невтішна. Попри те, що зазвичай пік туристів в країні ознаменувався літніми відпустками або типовими подорожами влітку, є надзвичайно мала ймовірність того, що 70% населення отримає вакцину до цього періоду. Під питанням також залишається проведення традиційних великодніх свят [14].

Не слід відкидати також інші проблеми з якими стикнулася туристична сфера Іспанії. Насамперед мова йде про конкуренцію іспанського вітчизняного туристичного ринку з низкою інших країн басейну Середземного моря. Іншим несприятливим фактором для галузі став процес Brexit, оскільки скоротилася частка відвідувань британцями країни. Слід наголосити на тому, що саме ця нація була лідером серед інших країн по в'їзному туризму.

Повертаючись до проблематики пов'язаної із коронавірусною пандемією зазначимо, що повернення до попереднього стану не може бути безболісним для економіки. Природно, що для повернення принаймні до попередніх показників, які були перед початком COVID-19 потрібно багато часу та ефективних реформ. Період адаптації, як прогнозують експерти, буде поступовим і включатиме періоди обмеженої діяльності щодо зайнятості виробничих потужностей, з умовами, що призведе до збільшення витрат.

Для того, щоб «заманити» туристів назад, в Іспанію у 2021 році, країна розгорнула цілий ряд програм, що відзначають ювілеї. Також для туристів буде відкрито кілька нових атракціонів, а також нові пропозиції у секторі сталого туризму.

Наприкінці 2020 року Каталонія запровадила новий туристичний маршрут, який має на меті зустріти міжнародних туристів у 2021 році. «Гранд-тур Каталонії» буде круговим туристичним маршрутом, який дозволить відвідувачам відчувати найкращі з мистецтва, історії, гастрономії Каталонії.

У 2021 році Мадрид планує зустріти туристів відкриттям нового розкішного торгового центру Galería Canalejas. Перші магазини та «бутіки» відкрилися в жовтні 2020 року, але нові відкриються протягом першої половини 2021 року.

Тенеріфе буде сподіватися отримати хвилю нових туристичних пригод ще в 2021 році, запустивши свій новий маршрут 0.4.0. Траса,

відкрита у 2020 році, є найвищим підйомом в Іспанії. 56-кілометрова стежка створена для туристів і бігунів, і вона починається з пляжу Ель Сокорро, подорожуючи сільськими районами, щоб досягти найвищої вершини Іспанії, гори Тейде.

Що стосується гастрономії, то регіон Мурсія збереже свій титул як столиця гастрономії Іспанії до 2021 року та проведе програму з 1001 заходу, включаючи мандрівний музей овочів, гастрономічні маршрути по регіону та фестивалі їжі.

Балеарські острови мають заборонити одноразові споживчі пластикові вироби з березня 2021 року, намагаючись допомогти більше захищати навколишнє середовище. Місто Пальма-де-Майорка також стане розумним туристичним напрямком з новим амбіційним проектом, який буде реалізований на наступний рік – «План Імпульсо Пальма». Модель інтелектуального туризму базуватиметься на технологічних рішеннях, що сприятиме цифровізації міста, створенню нової стійкості та контролю якості, а також впровадженню програм та протоколів безпеки й гігієни. Загалом у проект буде вкладено 975 000 євро.

У 2021 році Валенсія також стане чудовим напрямком для мандрівників з екологічною свідомістю, ставши першим містом у світі, який перевірятиме загальний вміст викидів вуглецю від туристичної діяльності. Місто робить великі кроки для подолання глобальної надзвичайної ситуації з кліматом і прагне зайняти до 2025 року вуглецево-нейтральний напрямок [10].

Іспанія перебуває в надзвичайному стані з початку листопада 2020 року, що повинен діяти до травня 2021 року. У ній спостерігається понад 3 мільйони заражень та понад 65 000 смертей. Рівень захворюваності залишається високим, 8 лютого Іспанія зафіксувала найбільший приріст випадків захворювання на вихідних з початку пандемії.

З іншого боку, попри відсутність послаблення карантинних заходів, існує ряд країн громадяни яких можуть безперешкодно (проте все ж дотримуючись рекомендацій) вирушати до Королівства Іспанії. Так, мова йде про туристів з Європейського Союзу, Австралії, Китаю, Південної Кореї, Японії, Нової Зеландії, Руанди, Сінгапуру, Таїланду та Уругваю, яким дозволяється в'їзд до Іспанії без необхідності проходити карантин. Однак прибуття з Великобританії, Бразилії та Південної Африки обмежено до 2 березня 2021 року, за винятком громадян Іспанії та законних резидентів Іспанії. Відвідувачам інших країн заборонено в'їжджати, якщо вони не отримають спеціального дозволу уряду Іспанії [16].

З останніх нововведень, 23 січня 2021 року Уряд Іспанії затвердив допомогу відому як План посилення гостинності, туризму та торгівлі. Сума, яка фігурує в документі налічує 4,22 млрд доларів. Для ефективного розвитку цих сфер документ поділено на п'ять блоків:

- 1) заходи, спрямовані на оренду господарських приміщень;
- 2) заходи щодо ліквідності та платоспроможності;
- 3) податкові заходи;
- 4) трудові заходи та соціальне забезпечення;
- 5) заходи регулювання.

З тексту документу стає відомо про намагання влади сприяти налагодженню ситуації для постраждалої туристичної діяльності. Якщо брати до уваги характеристику основних аспектів можна вказати наступне. Згідно з Першим блоком Плану йдеться про дотації для великих орендодавців та варіанти для забезпечення ефективної діяльності, сплати мораторію на виплати та відстрочки орендної сплати. Для решти орендодавців приміщень встановлюється податковий стимул, згідно з яким особи, котрі здають в оренду приміщення, в яких здійснюється певна економічна діяльність, пов'язана зі сферами туризму, гостинності та торгівлі, добровільно погоджуються на зменшення орендної плати. Орієнтовна вартість цього заохочення складає 324 млн євро та дозволяє відрахувати до 100% суми щомісячної орендної плати у випадку, якщо орендодавець знизить всю орендну плату. За оцінками, 323 701 орендодавець може цим скористатися.

Що стосується заходів щодо ліквідності та платоспроможності тут вирізняють два аспекти. Перший з них демонструє збільшення відсутності позик, гарантованих лініями ICO та компаніями з взаємних гарантій різних автономних спільнот, які мають перебезпечення від CERSA. Цей захід допоможе більш ніж 256 000 компаніям у туристичному, гостинному та комерційному секторах і передбачає зменшення фінансових зусиль в результаті відстрочки виплати основної суми та відсотків за позики, гарантовані державою. Другий аспект ставить за мету створення нового розділу гарантійної лінії ICO, затвердженого Королівським указом-законом 25/2020, для МСП та самозайнятих у туристичному секторі, готельному господарстві та подібних видах діяльності, наділених 500 млн євро та до 90% гарантії. Цей ряд дозволить компаніям, які сильно постраждали від COVID-19, таких як туристичні агенції, транспортний розсуд та сектор розміщення, отримати фінансування, збільшивши державну гарантію на 10 пунктів у порівнянні з лінією ICO COVID-19.

Разом з тим, ці кошти надаватимуться для повернення авансів клієнтам за пакетні поїздки та права на компенсацію. Для забезпечення ефективної роботи цього блоку пропонується створити Товариство взаємних гарантій виключно туристичного характеру.

Третій блок створений для відстрочки податкових боргів, що дозволяє відстрочити сплату на 6 місяців, без відсотків, на запит, податкові борги, що відповідають деклараціям-розрахункам та самооцінкам, включно з тим, щоб замість вступу у квітні борги були виплачені в жовтні. Цей механізм насамперед повинен слугувати для уникнення напруженості в скарбниці. Потенційно відстрочена сума складе близько 2668 мільйонів євро. Загальна кількість людей, які отримали вигоду від відстрочки, склала б близько 617 000 платників податків, з них близько 92 000 – з HORECA (готелі та ресторани), а 68 000 платників податків з роздрібною торгівлі.

Четвертий блок поширюється на такі галузі економіки, які стають суперзахисними: гуртова торгівля напоями, ресторани та робочі місця харчування, заклади напоїв та діяльність у ботанічних садах, зоопарках та заповідниках. Цей захід застосовується у грудні 2020 року та січні 2021 року і його продовження буде визначено в новій соціальній угоді, яка узгоджується із профспілками та роботодавцями для всіх секторів. Інший захід включає відстрочку сплати внесків на соціальне страхування. Відсоткова ставка відстрочок складе 0,5%, а вплив складе 205 мільйонів євро. У сфері соціального забезпечення компанії, які займаються діяльністю у сферах туризму, комерції та гостинності, можуть застосовувати знижку в розмірі 50% від внесків на соціальне страхування для наймання розривних робіт, встановлених з квітня по жовтень 2021 року. Вартість складе близько 73 мільйонів євро.

П'ятий блок, на відміну від попередніх, направлений на регіональний рівень. Регіональні стимули – це фінансова допомога, що надається урядом виробничим інвестиціям для сприяння діловій діяльності, орієнтуючи своє місце розташування на конкретні сфери. Вони складаються з безповоротних грантів і призначені для зменшення міжтериторіального дисбалансу. За оцінками, цей захід допоможе приблизно 615 діловим інвестиційним проектам, які зараз діють або перебувають на стадії збереження зайнятості та інвестицій, із загальною субсидією понад 740 млн євро, з яких близько 40% відповідають за допомогу туристичному секторі [6].

Отже, попри той факт, що у 2019 році туризм Іспанії сьомий рік поспіль побив рекорд – 83,7 млн відвідувачів та оборот у 92 млрд євро. У 2020 році, із введенням санітарних заходів з поши-

ренням вірусу COVID-19, Іспанія зазнала падіння туристичного потоку на 71,7% у порівнянні з 2019 роком, але досі не залишає сподівань щодо успішного реваншу. Повертаючись і усвідомлюючи те, що уряд вжив конкретних заходів, які розроблялися заради стримування вірусу COVID-19, не зберегли туристичну індустрію від повного занепаду, який спостерігався наприкінці квітня 2020.

Кількість прибулих іноземних туристів до Іспанії зменшилася на 84,9% у річному обчисленні й становила 648 669 у грудні 2020 року, десять поспіль щомісячне падіння, під впливом відновлення більш жорстких заходів для боротьби з недавнім сплеском випадків вірусів. Основне зниження було зафіксовано при прибутті з Великобританії (-86% до 109 700), Німеччини (-83,3% до 82 840) та Франції (-70,3% до 164 264). З урахуванням 2020 року Іспанію відвідали 18,96 мільйона іноземних туристів, що на 77,3% менше у порівнянні з 2019 роком.

Джерела та література:

1. После коронавируса туризм в Испании станет другим. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B0-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC-%D0%B2-%D0%B8%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B8%D0%BC/a-53482830>.
2. В Іспанії порахували суму збитків для туризму від пандемії. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3055767-v-ispanii-porahovali-sumu-zbitkiv-dla-turizmu-vid-pandemii.html>.
3. COVID-19 pandemic in Spain. Wikipedia. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemic_in_Spain#Community_transmission_\(26_February%E2%80%9312_March\)](https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemic_in_Spain#Community_transmission_(26_February%E2%80%9312_March)).
4. Development of tourism activity during the coronavirus outbreak in Spain in March 2020. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1110957/decrease-in-tourism-activity-due-to-coronavirus-in-spain-march/>.
5. Eje 4: Espacio turístico, empresas y personas. Ministerio de Industria, Comercio y Turismo. URL: <https://turismo.gob.es/es-es/estrategia-turismo-sostenible/Eje4/Paginas/espacio-turistico-empresas-personas.aspx>.
6. El Gobierno aprueba nuevas ayudas para la hostelería, el turismo y el comercio por importe de 4.220 millones. Ministerio de Industria, Comercio y Turismo. URL: <https://www.mincotur.gob.es/es-es/GabinetePrensa/>

NotasPrensa/2020/Paginas/El-Gobierno-aprueba-nuevas-ayudas-para-la-hosteleria,-el-turismo-y-el-comercio-por-importe-de-4-220-millones.aspx.

7. Forecast revenue losses in the tourism industry due to the coronavirus outbreak in Spain in 2020, by length of crisis. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1110954/estimated-revenue-loss-in-the-spanish-tourism-sector-due-to-coronavirus/>.

8. Forecast revenue losses due to coronavirus in selected autonomous communities in Spain in 2020. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1110956/estimated-revenue-losses-caused-by-coronavirus-outbreak-by-region-spain/>.

9. Gasto de los turistas internacionales según comunidad autónoma de destino principal. Instituto Nacional de Estadística. URL: <https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=10839#!tabs-grafico>.

10. How Spain plans to bring back tourists in 2021. The Local. URL: <https://www.thelocal.es/20201110/spains-plan-to-bring-back-tourists-in-2021>.

11. La agenda de investigación para el turismo en la etapa post-covid. respuesta a una crisis sin precedents. Instituto Universitario de Investigación para el Desarrollo Social Sostenible (INDESS). URL: https://indess.uca.es/wp-content/uploads/2020/06/Instituto-para-el-Desarrollo-Social-Sostenible-noticias_imagenes-14.pdf?u.

12. La pandemia del coronavirus condena al turismo en España. Economía. URL: <https://www.elperiodico.com/es/economia/20200513/pandemia-coronavirus-turismo-gobierno-cuarentena-covid19-aerolineas-7959748>.

13. Measures taken by companies in the tourism and hospitality sectors during the coronavirus crisis in Spain in 2020. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1154150/covid-19-impact-on-tourism-and-hospitality-companies-in-spain/>.

14. Spanish tourism: a catastrophic year in 2020 and a very bad year in 2021. Econostrum. URL: https://en.econostrum.info/Spanish-tourism-a-catastrophic-year-in-2020-and-a-very-bad-year-in-2021_a853.html.

15. Tourism ‘bubbles’: towards new exclusionary practices? Smartdest. URL: <https://smartdest.eu/tourism-bubbles-towards-new-exclusionary-practices/>.

16. Traveling to Spain during Covid-19: What you need to know before you go. CNN travel. URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/spain-travel-covid-19/index.html>.

17. Year-on-year drop of international tourists due to the coronavirus in the most popular holiday regions of Spain in 2020. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1119708/covid-19-drop-of-tourists-foreign-in-the-regions-more-tourist-in-spain/>.

Євгенія Шелевер

Національний університет «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ОСТРІВНІЙ ГРЕЦІЇ

У статті розглянуто особливості розвитку туризму в острівній Греції. Вивчені туристичні ресурси на островах Греції. Досліджено туристичні в'їзні потоки та інфраструктуру.

Ключові слова: острівна Греція, туризм, інфраструктура, пляжний туризм.

Yevheniia Shelever

FEATURES OF TOURISM DEVELOPMENT IN ISLAND GREECE

The article considers the peculiarities of tourism development in the islands of Greece. Tourist resources on the islands of Greece have been studied. The geographical resources of island Greece have been studied.

Key words: Greek islands, tourism development, infrastructure, beach tourism.

Актуальність дослідження обумовлена, по-перше, тим, що острови Греції придатні не лише до одного виду туризму. На островах є можливість покататися на водних лижах, а також багато екстремальних видів спорту – таких як трекінг, стрибки у воду, рафтинг, катання на гірських велосипедах. По-друге, задля задоволення всіх потреб туристів – добре розвинена інфраструктура, зокрема засоби розміщення. Багато готелів з різною кількістю «зірок» і вартістю, як дешеві, так і дорожчі. Оскільки острівній Греції притаманні такі можливості, то і обираючи країну або частину країни, куди поїхати на відпочинок туристи віддають перевагу острівній Греції. Мета дослідження: вивчення основних напрямів розвитку туризму в острівній Греції.

Туризм у Греції є ключовим елементом економічної діяльності в країні та одним із найважливіших секторів економіки. На матери-

ковій частині є багато всього для туристів, які цікавляться історичними пам'ятками: національні парки, гора Олімп, Афінівський Акрополь, монастирі Метеори, а острівна частина Греції, завдяки своєму географічному розташуванню, більш пристосована до пляжного туризму. Оскільки Греція має у своєму розпорядженні три моря (Іонічне море, Критське море та Егейське море), а ще й Середземне, яке омиває береги острова Крит, який входить до складу Греції, основним напрямом розвитку туризму в острівній Греції можна назвати пляжний туризм [13]. Переважна більшість грецьких пляжів піщані, а пляжі не тільки з традиційним жовтим піском, а навіть з червоним і чорним. Галькових пляжів дуже мало, натомість наявні, повністю відповідають вимогам екологів. Середземноморський клімат, який притаманний Греції, є хорошим додатком до географічного розташування: тепла волога зима і спекотне сухе літо. Купальний сезон починається в середині травня і закінчується в кінці жовтня, і саме в ці місяці туристи масово їдуть на відпочинок в острівну Грецію. Найспекотніші місяці – липень та серпень. З квітня по листопад погода переважно безхмарна, дощі короточасні та випадають нечасто, а в липні та серпні їх зовсім немає [2]. Через рельєф Грецію можна схарактеризувати як «рай» для всіх напрямків туризму: грецький пейзаж – це скелясті гори, густонаселені долини, численні острови, протоки та затоки. Звичайно, островам приділяють найбільшу увагу при виборі напрямку туризму.

Довжина грецького узбережжя становить 13 700 кілометрів. Багато видів пляжів – від піщаних (золотий, білий, сірий і чорний пісок, дрібний або грубий); галькові, скелясті, відокремлені (дикі) та екзотичні пляжі, що нагадують Гаваї, до глибоких і мілководних берегів, добре прогрітих сонцем і настільки важливих для безпечного відпочинку підлітків та дітей. Крім того, в околицях того чи іншого населеного пункту знаходиться не один, а кілька пляжів, багато з яких добре обладнані. Також щороку близько 400 пляжів Греції нагороджують Блакитними прапорами за чисте узбережжя та кришталево чисту воду [5].

Окрім пляжного туризму, великий попит у туристів мають табори відпочинку: понад 300 організованих місць відпочинку для туристів розкидані по країні, працюючи під егідою Грецької туристичної організації (ЕОС), вони дають змогу своїм відвідувачам встановити намети та каравани [14]. Є невеличкі хатини та будівлі, які пропонують відвідувачам широкий спектр послуг. Такі табори особливо поширені на півострові Пелопоннес (Фінікунда, Гіфі, Пілос, Елафонісос, Дрепано), на Піліо (Като Гадзея), на Епірі (Сівота), на Фракії

(Фанарі Комотініс) і звичайно у всіх туристичних місцях – на Кікладах та Іонічних островах (Ептаніс), а також на Додеканесі.

Останнім часом розвиваються круїзи та весільний туризм: острів Скопелос, наприклад, посідає 4 місце серед найкращих весільних напрямків у світі. Також набуває все більшого поширення гастрономічний туризм із просуванням місцевих продуктів традиційної та середземноморської кухні. Греція є ідеальним місцем для проведення конференцій та ділових зустрічей. Унікальне поєднання обладнаних конференц-залів з унікальними музеями, археологічними пам'ятками, історичними пам'ятками, магазинами та нічними клубами, більш сприятливий клімат робить Грецію напрочуд привабливою для корпоративного туризму, де вона може буквально поєднувати корисне з приємним: у країні понад 50 незалежних готельних конференц-центрів та з повним спектром конференц-послуг.

Варто зазначити, що туристична інфраструктура в острівній Греції добре розвинена. Тут пропонуються сучасні готелі, апартаменти, безліч магазинів, традиційна їжа та грецькі розваги – до пізньої ночі або до ранку. На Іонічних островах Греції понад 5 000 готелів і близько 10 000 будиночків для туристів. Вартість готельного номера на двох дорослих людей коливається від 900 грн за добу до 4 000 грн, вартість залежить від кількості зірок. Подорожують на ці острови Греції люди з середнім та вище середнього статком. Майже всі готелі й будиночки для туристів з видом на Іонічне море, ще один плюс поїхати відпочивати влітку на острівну Грецію. Якщо на відпочинок їде більше ніж 2 людей, то частіше за все туристи знімають будиночки, тому що, наприклад, житло для відпочинку на 5 спальних місць коштує близько 10 500 грн за добу. Звичайно можна знайти і 5 зіркові будиночки для туристів дешевші, наприклад, Villa Luna на 4 спальних місця за добу коштує понад 6 000 грн. Якщо туристи їдуть на Іонічні острови, щоб покупатися в морі, купити сувеніри, поїхати на екскурсії, то частіше за все знімають готельний номер. В інших випадках, коли турист приїхав, щоб побути наодинці з сім'єю, або ж це молодята, то, звичайно, винаймають віллу або як ще їх називають будиночки для туристів [6].

Іонічні острови традиційно називають «сімома островами»: Корфу, Паксі, Лефкада, Итака, Кефалонія, Закінф і Кітіра. Сьогодні регіон Іонічних островів є відомим туристичним центром – від розкішних курортів до тихих номерів на віддалених пляжах. Острови щороку приваблюють тисячі відвідувачів не лише завдяки природному ландшафту та гостинному населенню, а й багатій історичній та

культурній спадщині, яка тісно пов'язана з історичним розвитком, який сформував сучасну Європу. Хоча розвиток туристичної галузі мав значний вплив на навколишнє середовище островів, він не знищив їх характер, сформований спільним історичним та культурним минулим. Туристи, які їдуть в острівну Грецію, щоб засмагати і весь відпочинок проводити біля моря повинні планувати подорож з травня до кінця вересня на островах Крит і Родос, або можна поїхати на відпочинок у жовтні.

На початку літа туристів не так багато, як у липні та серпні. Ці місяці в Греції дуже спекотні: вдень сонце постійно пече, і термометри часто досягають екстремальних значень. Вересень вже порівняно прохолодніший, тому це хороший час для відпочинку з дітьми. Подорожувати у спекотні місяці Грецією не дуже зручно – краще планувати довгі прогулянки навколо визначних пам'яток в середині весни або восени. Що стосується вибору курорту, то не дивно, що він дещо складний. Той факт, що сотні пляжів у Греції регулярно нагороджуються Блакитним прапором, свідчить про те, що можна відправитися куди завгодно. Острови Крит і Родос ідеально підходять для перших досліджень Греції. Вони відомі широким вибором готелів різними кількостями «зірок», довгими піщаними пляжами, різноманітними розвагами. На цих островах є місця з жвавим нічним життям й також тихими куточками. Острови Кос і Корфу – суміш галькових і піщаних пляжів. Ці регіони будуть привабливими для мандрівників, які прагнуть спокою. Тут комфортний відпочинок з дітьми, а, крім того, ціни на готелі 4-5 зірок на Косі нижчі, ніж на більш популярному Криті.

Відомий своїми біло-синіми будиночками острів Санторіні приваблює людей, які не в захваті від нічних клубів, спортивного туризму, а віддають перевагу більш спокійному відпочинку, поріднитися з природою, побачити як протікає спокійне життя флори і фауни. Для розваг доступні лише вітрильний спорт, піші прогулянки. Острів Санторіні не для вечірок.

На грецьких островах розвинений дайвінг. Найпопулярнішими островами цього підвиду пляжного туризму є о. Лесбос, о. Самос, о. Тасос та західна частина о. Криту. Егейське море є дуже привабливим місцем для дайверів: на березі під водою розташовані рифи, які слугують домом для величезної кількості морських мешканців. Якщо зануритися в морський світ біля острова Тасос, то можна побачити рельєфи, що утворилися із застиглої лави підводного вулкана. Дістатися до острова Санторіні можна двома шляхами: повітряним транспортом – літаком та водою – поромом. Звичайно, літак

набагато швидший, але пором набагато дешевший. Вартість квитка на літак з України до острова Санторіні на одну людину становитиме від 7 000 гривень на травень, а на літні місяці від 10 000 гривень (середній час поїздки становить – близько 12 годин), також є дорожчий квиток від 17 000 гривень (середній час поїздки становить – близько 8 годин 40 хвилин) [1].

Група островів Північні Споради відрізняються від інших груп островів Греції своєю великою кількістю зелені і смарагдовою водою. Це малонаселений архіпелаг, що складається з 700 островів і скель, з яких заселено лише дев'ять [9]. І лише на чотирьох островах розвивається туризм. До о. Скіафоса та о. Скіроса можна дістатися літаком з Афін. Звідти на всі острови Спорада вже поромом. Крім того, до островів Скіафоса, Скопелоса та Алонісоса можна дістатися морем і швидкісним катером від островів Агіос Константинос і Волос, а до о. Скіроса – від островів Кімі до Евія. Якщо порівнювати вартість відпочинку на Іонічних островах і відпочинок на Північних Спорадах, то готелі набагато дорожчі на Спорадах, а ніж на Іонічних островах у двічі, інколи і втричі. Вартість вілли на двох людей, вілла знаходиться неподалік від моря і 5 кілометрів від центру, понад 50 000 гривень на 5 ночей. Номери в готелі на двох людей обійдуться дешевше, наприклад, номер у Yalis Hotel на 5 ночей з сніданком коштуватиме близько 15 000 гривень на 2 дорослих людей. З України дістатися Північних Спорад, бо до Іонічних островів, без пересадок не вийде, доведеться летіти на літаку зі Львову (Києва) до столиці Греції Афін (з однією пересадкою), квиток на літак коштуватиме близько 10 000 гривень на двох людей (середній час поїздки 14 годин 35 хвилин), але також є найшвидший варіант поїздки вартість якої становить понад 30 000 гривень (середній час поїздки 6 годин 25 хвилин). Вартість квитка на пороми коливаються від 32 до 65 євро. Місця Economy class є тільки на звичайному поромі. Вартість квитка – 32 євро. За Air type seats на звичайному поромі коштує 38 євро і 50 – на швидкісному. Місця в каюті обійдуться в 50 і 65 євро відповідно [10].

Навпроти узбережжя Малої Азії розташовані Додеканеські острови, які зацікавлюють відвідувачів пейзажами та пляжами, історією з багатою культурною спадщиною та традиціями. Острови Греції групи Додеканес – це дванадцять великих островів та десятки менших із кришталево чистою водою, піщаними та гальковими пляжами, археологічними, візантійськими та середньовічними пам'ятниками, унікальними традиційними селами. Острови Додеканес відомі своїм активним туризмом. Кожен острів має певний

набір можливостей для активного відпочинку. На острові Калімнос є школа альпінізму, де початківці можуть навчитися скелелазінню у найдосвідченіших інструкторів. Навчання скелелазіння коштуватиме 17 000 гривень протягом 5 днів. Велоспорт розвинений на островах Родос та Ялісос, місцеві туристичні агенції можуть організувати велосипедні маршрути. Острів Кіотарі цікавіший для любителів водного туризму (водні лижі, човни, банани, дайвінг). Вартість дайвінгу становить близько 1 500 гривень. Відмінністю островів групи Додеканес є розвинене транспортне сполучення. На всіх населених островах архіпелагу курсують автобуси, таксі, також можна орендувати як автомобіль, так і мотоцикл. Вартість місцевого автобуса близько 64 гривень. Між островами можна пересуватися поромами, швидкісними човнами, катерами. Орендувавши автомобіль потрібно бути готовим і до того, що є такі пам'ятки культури, до яких потрібно добиратися пішки. Авто можна орендувати у багатьох невеликих пунктах прокату транспортних засобів, серед яких найбільшою популярністю користуються автомобілі та мотоцикли. На острові Родос такі компанії як Avis, Hertz, Sixt є одними з найбільших і надійних компаній з оренди машин, а на острові Ліндос компанія Budget. Вартість орендованого автомобіля В-класу зі страховкою становитиме від 3 400 гривень до 6 800 гривень за три доби. Там, де не може проїхати автомобілем альтернативою є осли, що часто є цікавою розвагою для туристів.

На острови групи Додеканес можна дістатися літаком з столиці Греції Афін [12]. На островах Додеканес 300 готелів, 27 вілл і мініготелів 212. Вартість готелів, будиночків для туристів, вілл є подібною з вартістю поселення на Північних Спорадах. Якщо на Іонічних островах немає системи харчування «все включено», то на Додеканесі дуже поширена ця послуга. Витрати на добу за готельний номер коливається від 6 000 гривень до 17 000 гривень на 2 дорослих людей. Найбільш поширеними послугами, які додаються у витрати на готельний номер є: безоплатний WiFi, басейн, вживання заходів безпеки, безоплатні місця для паркування, бар [7].

Тури на о. Крит з кожним роком стають все популярнішими, і на це є багато причин. М'який середземноморський клімат вважається дуже корисним для здоров'я, сезон відпусток на Криті триває з квітня по жовтень, різні історичні міста приваблюють туристів, а розвинена інфраструктура острова сприяє безперешкодному відпочинку для всіх. Туристичні курорти на о. Крит дуже різноманітні, і кожен може вибрати місце для відпочинку відповідно до своїх побажань. Так, тим, хто цікавиться молодіжним відпочинком на Кри-

ті, можна порадити відправитися на курорти Херсоніссос та Малія. Там є безліч ресторанів, барів, таверн та нічних клубів, багато з яких розташовані безпосередньо на узбережжі [3]. Хороший сімейний відпочинок на Криті забезпечать комфортабельні готелі з усіма необхідними умовами для відпочинку з дітьми, багато з яких пропонують харчування за системою «все включено». Говорячи про їжу, неможливо не згадати легендарну критську кухню. Критська кухня базується виключно на використанні свіжих інгредієнтів. Практично кожна страва приправлена корисною, смачною та відомою оливковою олією, яку туристи часто привозять із Криту як сувенір, ціна за 1 літру оливкової олії – від 238 гривень до 374 гривень. Дуже популярні сири різних видів, смак яких відрізняється навіть від сирів сусідніх островів. Виробництво вина займає важливе місце в житті населення Криту, а також сприяє зацікавленості туристів цим регіоном.

Найкращі готелі на острові розташовані в його північній частині. Якщо планується зупинитися в пансіонаті або скромному гостьовому будинку, звертається увага на західне чи південне узбережжя. Туристів тут менше, ніж на півночі, а ціни на житло значно нижчі. Оренда готельного номера – від 1 700 гривень за ніч [11]. Варіант для любителя, але, мабуть, найвигідніший – зняти будинок в одному з гірських сіл. Готелям на південному острові не притаманна така система готельного обслуговування як «все включено», кількість номерів у місцевих готелях зазвичай не перевищує 3 кімнат, а булочки для сніданку господині печуть самостійно. Кожен готель пропонує подвійне харчування за додаткову плату – вранці та ввечері. Острів Крит – одне з найкращих напрямків для гастрономічного туризму. Обмежуватися готельними макаронами – це безкомпромісна помилка.

Варто також наголосити, що, як і будь-де у світі, у Греції сфера туризму має як переваги, так і недоліки. Та попри це, за офіційною статистикою туризм є ключовою фінансовою артерією грецької економіки, яка принесла країні 19 мільярдів євро доходу до поширення пандемії. Загалом країну відвідало понад 30 мільйонів гостей з усього світу. Пандемія COVID-19, зрозуміло, що вплинула досить негативно на туризм у всьому світі, а Греція не є винятком. Туристи почали подорожувати більше в межах своїх областей, країн, але, щоб збитки від міжнародного туризму не стали катастрофічними, уряд Греції запровадив деякі обмеження для туристів, щоб не заборонити його взагалі. Для туристів, які відвідуватимуть Грецію, без загрози для них і місцевих жителів, діятимуть п'ять ліній за-

хисту. Ці лінії включають вакцинацію туристів або негативні тести, випадкову систему EVA для перевірки на кордонах та в аеропортах, карантинні готелі для ізоляції всіх відвідувачів з позитивним тестом на COVID-19, вакцинацію працівників туристичної галузі, яка починається відразу після вакцинації найбільш вразливих груп, та суворе дотримання медичних протоколів [4].

Результат досліджень дає змогу зробити такий висновок: Греція – це країна з розвиненим пляжним туризмом. Адже більша частина цієї країни – це острови, куди їдуть туристи, з різною метою: засмагати, купатися, насолодитися справжнім літом. Всі групи островів відрізняються один від іншого. Найвідоміші острови відрізняються вартістю на готельні номери, авіаквитки, сувеніри. Проте, в більшій мірі, вартість за проживання на найпопулярніших островах є однаковою, як от на острові Крит, Родос, Санторіні. Грецькі острови можуть запропонувати туристам майже все, що потрібно для цікавого та різноманітного відпочинку. Тут є пляжі, готелі, природа, море, гори.

Через те, що острівна частина Греції придатна не лише для активного туризму, але й для туристів, які приїхали просто відпочити від будь-яких активностей, на цьому виді діяльності греки отримують значні прибутки. Грецьке населення не вигадує чогось нового задля зацікавлення своїх туристів, а використовують максимально ефективні наявні ресурси, і попри пандемію, яка позначилася на туристичній сфері Греції, є сподівання, що при сприянні уряду галузь відновиться.

Джерела та література:

1. АЛТАН – туристична фірма Львів – Іонічні острови. URL: <http://altantour.com/content/view/50/85/>.
2. Відпочинок в Греції. Вичерпна інформація про відпочинок. URL: <https://www.grekomania.ru/tourism>.
3. Відпочинок на острові Крит. URL: https://www.ola.ua/a/Otdyh_na_ostrove_Krit_665.html.
4. Греція готується до туристичного сезону. URL: <https://www.grekodom.ua/news/2021-03-10/gretsia-otkroet-granitsi-14-maya>.
5. Греція: 430 пляжів під Блакитним прапором. URL: <https://www.grekodom.ua/news/2016-06-02/blue-flags>.
6. Іонічні острови. URL: <https://www.google.com/travel/things-to-do>.
7. 10 кращих готелів Додеканеса в 2021 році. URL: https://www.tripadvisor.ru/Hotels-g189436-Dodecanese_South_Aegean-Hotels.html.
8. Крит, Греція – міста і райони. URL: <https://tonkosti.ru/Крит>.

9. Острови Греції – Крит, Корфу та Родос. URL: <http://www.travel-inn.com.ua/острови-греці-крит-корфу-та-родос>.
10. Північні Споради | Готелі | Готелі на Північних Спорадах. URL: <http://greece.obnovlenie.ru/hotels/1050/>.
11. Споради (Північні Споради) | Егейське море. URL: <https://www.grekomania.ru/regions/sporades>.
12. Тури на острів Крит. URL: <https://ht.kiev.ua/tury/greciya/o-krit/>.
13. Туристсько-рекреаційні ресурси Греції. URL: <http://referatss.com.ua/work/turistsko-rekreacijni-resursi-grecii/>.
14. Який острів Греції ідеальний для вашої родини. URL: <http://deluxetour.com.ua/yakuj-ostriv-gretsiyi-idealnyj-dlya-vashoyi-rodyny-2/>.

Владислав Мойсеєць

Національний університет «Острозька академія»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ

У статті досліджуються особливості розвитку туризму в Грузії та його перспективи. Визначені основні стратегічні цілі розвитку туризму. Охарактеризовано основні туристичні міста та маршрути. Аналізується перспективи туризму Грузії.

Ключові слова: Грузія, туризм, стратегія розвитку, перспективи, туристичні маршрути, екотуризм.

Vladyslav Moiseiets

PROSPECTS FOR TOURISM DEVELOPMENT IN GEORGIA

The article examines the features of tourism development in Georgia and its prospects. The main strategic goals of tourism development have been determined. The main tourist cities and routes are characterized. Prospects for tourism in Georgia are analyzed.

Key words: Georgia, tourism, development strategy, prospects, tourist routes, ecotourism.

Актуальність дослідження полягає в тому, що туризм є однією з найбільших і динамічних галузей світової економіки. Високі темпи його розвитку, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє формуванню у межах окремо взятих країн власної туристичної індустрії. Становлення туризму як однієї з галузей економіки займає важливу роль у розвитку країн, де він є основною сферою доходу. Такою країною являється Грузія, у якій підвищення туристичного попиту призвело до економічного піднесення та провідної позиції в регіоні.

Метою статті є схарактеризувати туристичні регіони та туристичну галузь в цілому, визначити перспективи розвитку туризму. Завдання дослідження: вивчення Грузії як туристичного об'єкта, аналіз перспективного району та туристичних маршрутів, дослідження грузинського напрямку в українській туристичній сфері.

Теоретичні та практичні аспекти розвитку туризму розглянуті в працях багатьох українських (Л. М. Шульгіна, М. П. Мальська, П. В. Луцишин та ін.), грузинських (М. Л. Ткешелашвілі, Л. Д. Корганашвілі) та іноземних науковців (Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн, Ф. Ратцель). М. П. Мальська, зокрема, у своїй праці досліджувала міжнародний туризм як суспільний феномен й індустрію, його види та чинники, що впливають на туристичний рух, а також проаналізувала індустрію міжнародного ринку та її складники [3]. Серед грузинських науковців варто виділити М. П. Метревелі, який вивчав сучасний стан і перспективи розвитку туризму в Грузії. Л. Д. Корганашвілі у своїй праці досліджував динаміку розвитку туристичної галузі в Україні, а М. Л. Ткешелашвілі проаналізував співпрацю Грузії й України в галузі туризму.

Грузія – країна з багатим історичним минулим, культурною спадщиною та природною різноманітністю. Усі ці риси роблять її привабливою з туристичного погляду. А вдала політика в поєднанні з конкретними кроками уряду створює всі належні умови для розвитку туризму в країні, із кожним роком приваблюючи все більшу кількість туристів не лише з регіону, а й з усього світу. Про це свідчить приплив туристів, який суттєво збільшився за 2019 рік, що є наслідком ефективної політики в галузі розвитку туризму в країні та популяризації її на міжнародній арені. Тому подальші перспективи дослідження пов'язані із вивченням основних видів туризму в країні, аналізом туристичної галузі та окремих напрямів співпраці в галузі туризму з іншими країнами [3].

Туризм, заснований на принципах сталого розвитку, перспективний напрямок для досягнення цілей сталого розвитку в Грузії. Прийнята стратегія розвитку туризму націлена на максимізацію ступеня задоволеності туристів і розвиток туристичної індустрії, а також на розширення можливостей для створення нових робочих місць і викоринення бідності.

У Грузії розроблена стратегія розвитку туризму на період до 2025 року. У 2015 р. уряд Грузії ухвалив «Стратегію розвитку туризму в Грузії – 2025», яка була розроблена Міністерством економіки та сталого розвитку Грузії спільно з Національною адміністрацією туризму за фінансової та технічної підтримки Світового банку. У підготовці стратегії брали участь представники органів влади, туристичного бізнесу та громадськість. Зокрема, проводилися консультації й поглиблені дискусії за участю національних і місцевих властей, адміністрацій особливо охоронюваних територій і об'єктів

культурної спадщини, інвесторів, туроператорів, власників готелів і представників просвітницького туризму [1].

У «Стратегії розвитку туризму в Грузії – 2025» викладається бачення розвитку галузі на період 2015-2025 рр. разом зі стратегічним планом урядових заходів щодо підвищення цінності й значущості туризму в інтересах економіки країни й – в результаті – на благо її громадян. План розвитку галузі був розроблений в рамках партнерства уряду і приватного сектора, щоб максимально підвищити ступінь задоволеності туристів, диверсифікувати ринок і пропонувати продукти, досягти стійкого збільшення розмірів і рентабельності туристичної індустрії, а також поліпшити можливості для створення нових робочих місць. Згідно зі стратегією розвитку туризму Грузії, до 2020 року їх число досягне восьми мільйонів, а до 2025 р. – одинадцяти мільйонів. До цього часу влада Грузії обіцяють світовий рівень обслуговування в будь-який час року. Стратегія спрямована на досягнення восьми стратегічних цілей [7]:

1) розвиток шанобливого ставлення, регенерація і збереження культурної й природної спадщини Грузії;

2) формування унікального автентичного досвіду туристів на основі ознайомлення з об'єктами цього природної та культурної спадщини;

3) підвищення конкурентоспроможності галузі шляхом надання туристам послуг світового класу;

4) залучення туристів з ринків з вищим рівнем витрат коштом розширення і підвищення ефективності маркетингу і просування туристичних послуг;

5) розширення і розвиток в країні можливостей по збору та аналізу даних про туристичну діяльність та оцінці ефективності індустрії туризму;

6) збільшення державних і приватних інвестицій в туристичний сектор;

7) поліпшення стану ділового середовища з метою збільшення обсягів іноземних і вітчизняних інвестицій;

8) формування партнерств між урядом, туристичною індустрією, неурядовими організаціями та громадськістю, необхідних для досягнення всіх перерахованих вище цілей [8].

Говорячи про перспективи розвитку туризму в Грузії, неможливо не відмітити регіон Цалка на півдні Грузії. Даний регіон з нетерпінням очікує прибуття туристів, залучених його унікальною природною красою і культурними пам'ятками. Фінансований Австрією проєкт ФАО (Продовольча та сільськогосподарська органі-

зація ООН), який реалізується спільно з місцевою владою та урядом країни, сприяє підготовці регіону Цалка до прийому гостей – прихильників сільськогосподарського й екологічного туризму. Протягом 2016 року за допомогою «місцевої ініціативної групи» і представників місцевого населення, а також приватного та неурядового секторів, були визначені райони для надання допомоги. Ініціативна група проаналізувала потреби місцевих жителів і прийшла до висновку, що зачаровують природні ландшафти та гостинність сільських жителів Цалкінського району є хорошою підставою для розвитку агро- і екотуризму в цьому муніципалітеті. В рамках проєкту під назвою «Зміцнення потенціалу в цілях розвитку сільського господарства Грузії», що фінансується Австрійським агентством розвитку, команда ФАО в Грузії нещодавно завершила роботу над розробкою Стратегії розвитку туризму в регіоні Цалка та Плану заходів щодо її реалізації (на 2016-2021 рр.). Крім того, була надана допомога в розвитку туристичної інфраструктури та підготовки персоналу потенційних постачальників туристичних послуг.

Були визначені три туристичні маршрути: один – пішохідний, один – для велотуризму і один – для автомобільного туризму. Зазначені маршрути були прокладені таким чином, щоб охопити більшу частину культурних і природних пам'яток регіону Цалка: знаменитий Дашбашський каньйон, 22 об'єкти культурної спадщини, включаючи церкви XI століття, а також готелі та ферми, що пропонують туристам сільськогосподарські продукти [2].

Три зазначених маршрути зі своїми різними туристичними визначними пам'ятками були нанесені на карту. У муніципальному центрі Цалко були встановлені інформаційні стенди. Для того, щоб зробити екскурсії більш зручними й безпечними, для кожного маршруту були визначені координати Системи глобального позиціонування (GPS). Ними охоплені стежки й дороги, пам'ятки й споруди, культурні й природні пам'ятки, озера, водоспади, каньйони, кемпінги та джерела питної води [6].

Іншим напрямком реалізації даної програми є розширення можливостей туристичної галузі регіону. Близько 25 потенційних постачальників туристичних послуг – 12 жінок і 13 чоловіків – з 13 різних сіл муніципалітету Цалка протягом трьох днів пройшли інтенсивний курс навчання. В навчальний курс були включені теми, що стосуються стандартів організації сільського туризму та управління готелями, розробки бізнес- і маркетингових планів, а також принципів екологічного туризму [5].

«Пілотний проєкт продемонстрував величезний потенціал еко-туризму в Грузії, а також те, як можна організувати й просувати сільський туризм», – зазначив представник ФАО в Грузії Раймунд Єлі. «У фокусі наших зусиль знаходиться диверсифікація доходів населення в сільських областях, зниження рівня сільської бідності шляхом розширення можливостей сільського населення і розвитку ресурсів надання туристичних послуг. Це матиме позитивний вплив на розвиток сільських районів Грузії» – наголосив він.

Заходи щодо розвитку туризму в регіоні Цалка є частиною реалізованої ФАО Регіональної ініціативи – 1 і вносять свій внесок у зниження рівня бідності в сільських областях. Вони також роблять вклад у досягнення Цілей в галузі сталого розвитку 1 і 8, визначених ООН, – ліквідація бідності й гідна робота й економічне зростання, відповідно [3].

Поза всяким сумнівом, прихід FlyGeorgia в Україну стане приємною подією для вітчизняних туроператорів та туристів, оскільки вона характеризується досить високим рівнем сервісу. Вигідно відрізняється від конкурентів цей грузинський авіаперевізник ще й заявленими промо-тарифами: так, до 15 квітня 2017 року діяла акція, в межах якої пасажир, що придбав квиток з Києва до Тбілісі в економкласі вартістю 268 євро, отримував другий квиток безплатно. Виконавчий директор FlyGeorgia Біжан Могуї в інтерв'ю українським журналістам повідомив, що з метою розвитку пасажиропотоку подібні акції здійснюватимуться й надалі. Також пан Могуї розпорядився застосовувати спеціальні тарифи для українських журналістів та членів їхніх сімей, які матимуть намір відвідати Грузію за допомогою рейсів цього авіаперевізника [4].

Перспективи грузинського напрямку на погляд експертів ринку туристичних послуг, потенціал грузинського напрямку ще далеко не вичерпано: українські туристи активно цікавляться цією країною, відтак охоче бронюють туди тури. А якщо врахувати, що, за даними того ж таки журналу Business Time Georgia, доля організованого туризму до цієї країни складає лише 16%, а 70% гостей Грузії бронюють тревел-контент самостійно, для українських туристичних компаній відкривається досить-таки широке поле діяльності. Адже коштом застосування туроператорських технологій на кшталт організації блоків крісел на бортах літаків та прямим угодам з готелями вартість турпродукту від оператора може суттєво відрізнятись від аналогічного, сформованого туристом самостійно. На погляд автора, основними напрямками розвитку грузинського туристичного продукту можуть бути морський відпочинок

на чорноморських курортах влітку, гірськолижний туризм узимку, оздоровлення на мінеральних та термальних водах протягом цілого року (на курортах на кшталт Боржомі чи Цхалтубо), а також релігійно-паломницький туризм (переважна більшість населення Грузії сповідує православ'я) та екстремальні тури (рафтинг гірськими річками, подорожі горами, спелеотуризм тощо). Також перспективним може бути формування комплексних турів до сусідніх держав з базою у Грузії. Завдяки порівняно невеликій території та наявності не тільки автотранспортного, але й залізничного сполучення Грузії із сусідніми країнами, туроператори можуть організовувати екскурсійні виїзди до Азербайджану та Вірменії, а також до східної Туреччини.

Треба сказати, що грузинський напрямок є надзвичайно перспективним для українських туристичних компаній. Адже Грузія – це країна, яка дуже швидко розвивається в усіх аспектах, у тому числі й туристичному. Крім того, українці й грузини багато в чому схожі, наприклад, своїм темпераментом та гостинністю. Багатьом українцям подобаються наші традиції та культура, і грузини це знають. А тому кожний з українських туристів, який приїде до Грузії, обов'язково відчуватиме гостинне тепло та дружнє до себе ставлення.

Джерела та література:

1. Гергуль А. І. Туристично-краєзнавчі дослідження зб. наук. статей. Вип.6. Київ, 2015. С. 124.
2. Кузик С. П. Географія туризму: навчальний посібник. Київ: Знання, 2016. 271 с.
3. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ: Знання, 2016. 664 с.
4. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 272 с.
5. Мальська М. П., Цибух В. В. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 272 с.
6. Новая статистика туризма Грузии. URL: <http://bizzone.info/articles/1339437168.php>.
7. Пузаков Е. П. Международный туристический бизнес. Москва: Экспертное бюро, 2015. 228 с.
8. Роїна О. М. Туристична діяльність. Нормативна база. Київ: КНТ, 2017. С. 8.

Олена Контаріз

Національний університет «Острозька академія»

ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІНЛЯНДІЇ

У статті проаналізовано природно-рекреаційний потенціал Фінляндії. Зокрема, вивчено географічне положення та природно-кліматичні умови країни. Досліджено рекреаційні ресурси та історико-культурні пам'ятки Фінляндії та їх значення для розвитку туристичної інфраструктури. Значну увагу приділено визначенню основних туристичних напрямків у Фінляндії.

Ключові слова: Фінляндія, «країна опівнічного сонця», кліматичні умови, природні ресурси, заповідні зони, відпочинок.

Olena Kontariz

NATURAL AND RECREATIONAL POTENTIAL OF FINLAND

The article analyzes the natural and recreational potential of Finland. In particular, the geographical location and natural and climatic conditions of the country were studied. The article examines the recreational resources and historical and cultural monuments of Finland and their significance for the development of tourist infrastructure. Considerable attention is paid to identifying the main tourist destinations in Finland.

Keywords: Finland, «land of the Midnight Sun», climatic conditions, natural resources, protected areas, recreation.

В останні роки країни Північної Європи перетворилися на потужний туристичний регіон світу, який приваблює все більшу кількість туристів завдяки природі та гарно розвиненій інфраструктурі.

Фінляндія – країна різних видів туризму, де крім чарівної краси північної природи можна знайти цікаві міста, вишукані культурні пам'ятки та історичні об'єкти. Вивченню теми туристичного потенціалу Фінляндії присвячено низку праць як вітчизняних, так і іноземних науковців. Проте, є окремі недосліджені аспекти. Зокрема,

докладнішої уваги потребують рекреаційні ресурси та історико-культурні пам'ятки країни.

Метою статті є вивчення природно-рекреаційних ресурсів країни. Тому, для досягнення мети було поставлено ряд наукових завдань:

- дослідити географічне розташування країни;
- проаналізувати кліматичні умови Фінляндії;
- дослідити природно-рекреаційні ресурси;
- характеризувати історико-культурну спадщину.

Для вирішення поставлених у даній статті завдань були використані навчальні посібники з рекреаційної географії і туристичними районами світу, туристичні путівники, а також ресурси мережі Інтернет.

Фінляндія – це країна, що розташована на півночі Європи. Її площа складає 338 145 км². За цим показником держава займає 65 місце у світі та є 7-ою країною за величиною в Європі. На півночі Фінляндія межує з Норвегією, на північному заході – зі Швецією, на сході – з Російською Федерацією. Загальна довжина державного кордону країни складає 2 563 м. На заході Фінляндію омивають води Ботнічної затоки, на півдні – води Фінської затоки в Балтійському морі. Загальна довжина морського узбережжя – 1 250 км [8].

Для Фінляндії характерний помірний клімат, перехідний до континентального, а на півночі – суто континентальний. Цей клімат є набагато м'якшим від того, який присутній в інших районах цих широт. Загалом, до підвищення рівня температури призводить вплив Балтійського моря, внутрішніх вод, а також західних вітрів з частими циклонами, які приносять тепле атлантичне повітря.

Північні території країни є найсуворішою кліматичною частиною країни. Більша їх частина зазнає впливу океанічних мас помірних широт. Середні температури місяця лютий коливаються від -3 °С на півдні й до -14 °С на півночі. Щодо липня, то для цієї пори характерні температури від +15 °С до +17 °С. Країна є прохолодною з коротким літом на півночі, оскільки в північних районах середня температура липня не перевищує 10-12 °С, а в південних (Гельсінкі) –16-17 °С. Морози можуть турбувати до червня і з'являтися в серпні. Слід зазначити, що досить прохолодне літо не є перешкодою для дозрівання більшості культурних рослин в середніх широтах [7].

Влітку різниця температур на півночі та півдні Фінляндії є незначною. На півдні середня температура в теплому місяці липні становить 17-18 °С, на півночі – 14-15 °С, а для центру країни характерно +16 °С. Взимку різниця температур помітніша – від -4 °С на

Аландських островах і до -14°C на півночі Лапландії. Вегетаційний період з середньодобовою температурою вище за $+5^{\circ}\text{C}$ довший на півдні країни, аніж на півночі, майже на два місяці. Ця різниця дещо вирівнюється завдяки тому, що на північ країни припадає більша кількість сонячного світла з інших районів під час опівнічного сонця. Щодо снігового покриву, то на півдні він тримається 4-5 місяці, а в Лапландії – більше, ніж 7 місяців [3].

Оскільки вся територія країни розташована на північ від 60° пн.ш., літні дні в країні довгі та прохолодні, а взимку – короткі та прохолодні. Тривалість літнього дня в північній частині країни становить 19 годин. На крайній точці півночі Фінляндії сонце не заходить протягом 73 днів. Саме через це Фінляндію називаються «країною опівнічного сонця». Морози в країні трапляються в будь-яку пору року, це навіть характерно й для півдня країни. Середньорічна кількість опадів становить на півночі – 450 мм, на півдні – 700 мм. Західне узбережжя країни зазвичай отримує менше опадів, аніж внутрішні озера [6].

Близько 90% території Фінляндії належать до басейну Балтійського моря, на півночі частина стоку надходить в Північний Льодовитий океан. Країна має достатньо розвинуту густу мережу коротких повноводних річок (основні річки Кемі-Йокі, Кюмі-Йокі, Кокемаєн-Йокі, Торніо-Йокі) з численними порогами, водоскатами й водоспадами (у тому числі Іматра на річці Вуокса) [2; 3].

Повінь у Фінляндії відбувається наприкінці весни і влітку, восени мають місце окремі дощові паводки. Є близько 60 тис. озер, що займають близько 8% площі Фінляндії. Більшість озер витягнуті з північного заходу на південний схід (у напрямку руху давніх льодовиків), зазвичай мають звивисті береги, що засіяні великою кількістю островів. Ці береги з'єднані між собою протоками і утворюють великі озерні системи, в тому числі Сайма (площа 4,4 тис. км²), Пяйянне, Інарі, Оулуярви та ін. Річки та озера покриті льодом протягом 5-7 місяців, по них здійснюється лісосплав. На багатьох річках Фінляндії побудовані ГЕС.

Фінляндія характеризується бездоганно чистим природним середовищем. На просторах боліт, лісів і псевдотундри зустрічається 67 видів тварин. Серед ссавців найчастіше зустрічаються лосі та північні олені, які живуть в напівдикому стані на півночі, в Лапландії.

У північних та східних частинах країни зустрічаються бурі ведмеді та вовки. Типовий хижак тундри й лісотундри – полярна лисиця або песець. Досить часто зустрічаються звичайні борсуки,

лісові куниці і їжаки, а на полях – кроти. З гризунів найчастіше зустрічаються білки, а на півночі типовим жителем лапландської тундри і сухих торфовищ є норвезький лемінг. З фауни узбережжя озер і річок можна виділити видру, бобра й водяного шура – ондатру. Серед поширених представників морської фауни для Фінляндії характерний тюлень [4].

Велика кількість озер та річок створює сприятливі умови для риболовлі. Тут зустрічаються численні види цінних риб, таких як лососі, судаки, форелі, щуки, коропа, вугри, лящі, окуні й парканьки, а в морі – оселедці, камбали, морські окуні, тріски та ін. Справжнім лихом в літню пору в лісах є комарі та мушки. Якщо говорити про фауну – дві третини поверхні країни покривають густі хвойні й сосново-смерекові ліси. Головним чином, у Лапландії представлені, березові волосіні ліси, а за полярним колом їх місце поступово займають мохи та порослі морошки [7].

Фінляндія є визнаним світовим лідером у сфері екології та піклування про навколишнє середовище. Країна ініціює багато екологічних обмежень та приймає вагомі рішення на міжнародному рівні, які покликані обмежити діяльність та вплив людства на довкілля. Так, як фіни дбають про свої природні ресурси, то, мабуть, не дбає ніхто. Тому не є новизною те, що кількість заповідників та національних парків на душу населення у Фінляндії значно перевищує аналогічні показники будь-якої іншої європейської країни. Для створення заповідних зон було виділено величезні території. Це дозволяє зберігати не тільки рідкісну флору та фауну, а й всю природу Фінляндії в цілому [9].

Одним із найвідоміших озер Фінляндії є озеро Інарі, розташоване в північній частині Лапландії. Воно є третім за величиною серед озер цієї країни. Його порізані скелясті береги приваблюють туристів з усіх куточків світу. Переїнятися чарівливою красою цього місця допоможе мальовнича дика природа країни та її самобутня культура. Якщо поринути в регіон Тампере, то найгарнішим та найбільшим озером цього місця є озеро Нясіярві. Також, воно є одним з найпопулярніших місць для риболовлі в Фінляндії. Відомим заповідним місцем Фінляндії є водний парк Сапокка. Це найбільш екологічно чиста зона Котки, яка по-різному гарна в будь-яку пору року. Конструкція цього парку, а також його окремі композиції були відзначені великою кількістю нагород.

Варто згадати й про водоспад Іматранкоскі. Це одне з найбільш видовищних місць у Фінляндії, яке завжди вабило до себе шанувальників вишуканих краєвидів. Його унікальність полягає в

обрамленні 10-метровими скелями з крапленнями граніту. Але, окрім прекрасних пейзажів, водоспад Іматранкоскі дає можливість екстремально розважитися – прямо над річищем натягнута сталева тарзанка. Тому, кожен охочий за певну плату має змогу пролетіти на висоті 20 метрів з одного берега на другий.

Любителі прогулянок можуть завітати на гору Йета, що славиться пішими маршрутами по місцевій незайманій природі, а також панорамним видом з оглядової вежі. Все це робить гору Йета неперевершеним місцем для активного відпочинку разом з родиною. Найвищою точкою Фінляндії є Гора Халти. Вона розташована в безлюдних місцях Лапландії з неперевершено красивими природними ландшафтами. Сходження на Халти є відмінною можливістю для тренування альпіністів-початківців і тих, хто має бажання спробувати цей вид спорту [5].

Для того, аби насолодитися колекцією рідкісних порід дерев та квітучих чагарників, а також чистим повітрям з нотками хвойного аромату, туристам слід відвідати дендрарій Мустая. Це наймасштабніший дендрологічний парк у Фінляндії, та загалом у всій Скандинавії. За окрему плату тут можна замовити екскурсії, що проводяться гідами на шведській, англійській та фінській мовах. Одним з найбільш популярних місць екскурсійного туризму є льодовикові колодязі Хіденкірнут. Тут зосереджені циліндричні западини льодовикового походження, які оточені мальовничою лісопарковою зоною.

Щодо національних парків, то в Лапландії зосереджений національний парк Лемменйокі, який є найбільшим в Європі. Він показує всю неперевершену красу природи Фінляндії. Його незабутні місця по-справжньому оцінять всі любителі походів та ті, хто шаленіє від неймовірних краєвидів Лапландії. Також, слід згадати й про національний парк Нууксіо, що розташований у 35 км від Гельсінкі. У ньому можна побачити види тварин і рослин, які знаходяться на стадії зникнення. Для максимально комфортного відпочинку на території парку можна орендувати будиночок. Також, передбачені мангали й місця для паркування авто та інших засобів руху [5].

Щодо популярних та відвідуваних островів, Фінляндії, то найвіддаленішим островом країни в архіпелазі є острів Шекхар. Він славиться неперевершеною природою та захопливою історією. Також, відомим є острів Війкінсаарі, що розташований недалеко від Тампере. Це місце відоме своєю цікавою інфраструктурою для відпочинку. Попри велику кількість туристів, острів частково збережений у незайманому вигляді [5].

Також, Фінляндіє є країною, яка відома великою кількістю мальовничих парків. Серед них слід виокремити парк Кайвопуйсто, що розташований в межах міста. Він є неповторною частинкою живої природи й відмінним місцем для відпочинку на свіжому повітрі. Також, популярним є Парк Пюютніккі. Це найцінніша пам'ятка регіону Тампере, що є частиною льодовикового гірського хребта, відомого своїми неперевершеними панорамними видами. Ще одним відомим парком в Гельсінкі є парк Сібеліуса. Саме тут знаходиться, мабуть, найбільш незвичайна в країні композиція – монумент, присвячений Яну Сібеліусу.

Фінляндія – це країна, жителі якої дуже цінують та турбуються про свої природні багатства. Тут дуже багато пам'ятників природи та заповідників, але, звичайно, головним національним скарбом Фінляндії є її природа, яка користується великою популярністю серед туристів. Шанувальники майже всіх видів туризму неодмінно знайдуть тут для себе цікаві місця. Кліматичні умови країни дозволяють взимку займатися фігурним катанням, катанням на лижах, а також популярними видами спорту як гірськими, так і звичайними. Також, можна рибалити в фінляндських ставках, насолоджуватися прекрасними велосипедними прогулянками та верховою їздою.

Для людей, які полюбляють тихий та спокійний відпочинок на природі, є можливість розміститися в дачних будиночках на березі озера, чи в найтихішому куточку країни.

Тим, хто полюбляє активний і навіть екстремальний відпочинок, у Фінляндії пропонуються гірськолижні курорти з розвинутою інфраструктурою, риболовля та снігові сафари. Фінська зима є дуже сприятливою для лижників. У країні діє понад 140 гірськолижних курортів, більшість з них – на півдні країни. Гірськолижний сезон Фінляндії починається в жовтні й триває до середини травня. Всі гірськолижні курорти мають освітлені схили, тому темрява полярної ночі не заважатиме катанню на лижах [1].

Щодо історико-культурної спадщини країни, то потенціал Фінляндії розглядається не тільки як потужний важіль для зростання показників туризму, але і як фактор, який сприяє збереженню та популяризації етнографічних ресурсів. До групи історико-культурної спадщини належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки мистецтва та народної творчості.

Музеї Фінляндії – це найрізноманітніші колекції дивовижних речей, ляльок, костюмів, кораблів, старих іграшок, а також живопису, архітектури та історії. Фінські виставки полоняють своєю неповторністю, розповідають про культурне життя народу. Серед най-

більш пізнавальних музеїв Фінляндії слід виділити Національний музей Фінляндії. Його відвідувачі знайомляться тут з історією Фінляндії починаючи з кам'яного віку і до наших днів. У музеї представлені колекції монет, медалей і орденів, ювелірні вироби, зброя і багато іншого. Більшість експонатів було знайдено на території Фінляндії при археологічних розкопках [4].

Також, у країні є унікальний Музей плюшевих ведмедів, що розташований у фінській столиці, місті Гельсінкі. У ньому зосереджені кілька колекцій, які присвячені улюбленій іграшці дітей – плюшевому ведмедю. Окрім цього, в музеї представлені кілька цікавих колекцій монет і банкнот, марок, фотоапаратів. Макет мініатюрної залізнички приверне увагу, як маленьких, так і дорослих.

В Йокіойнен розташований Залізничний музей – це вузьколінійна залізниця, яка була відкрита в 1898 році та єдина залишилася від 13 приватних фінських ліній, прокладених для громадської служби перевезень. Найважливішою станцією є станція Мінк. Тут розташовані підсобні та складські приміщення, де можна побачити велику колекцію паротягів, локомотивів, теплотягів, вагонів. Всі експонати можна зачіпати руками, забратися в паротяг або теплотяг [7].

У фінській столиці Гельсінкі розташований Музей театру. Він пропонує відвідувачам зануритися в атмосферу театру і побачити те, що ховається за лаштунками будь-якого театру. У музеї зібрані колекції театральних реквізитів з 1880-х років по теперішній час. Тут можна побачити не тільки костюми, але і різні декорації, старі освітлювальні прилади з Національного театру Фінляндії, сценічний посуд і їжу, прилади для макіяжу та багато іншого.

Популярним у Фінляндії є Музей ляльок і костюмів «Хатанпя-Картал». Він пишається своєю неоціненною лялькою, якій вже близько 1000 років, і яка колись належала дитині з племені інків. У цьому місці зібрані понад 4000 ляльок з усього світу, і одягнені в національні костюми. Прообраз сучасної «Барбі» у вигляді соломи та ганчірочки, а також перші дерев'яні та механічні ляльки просто захоплюють, і варто тільки здогадуватися, як були щасливі їх власниці. Також тут можна побачити ляльки для ворожіння.

На території колишнього кабельного заводу корпорації «Nokia» у фінській столиці, місті Гельсінкі розташований Фінський музей фотографії. Він був заснований у 1969 році. Своїм завданням музей вважає розвиток, просування і дослідження фінського фотографічного мистецтва. У виставкових залах музею, що займають площу в 800 квадратних метрів, представлені роботи як фінських фотографів, так і майстрів з усього світу. Колекцію Фінського музею фото-

графії складають 3.7 мільйона знімків різних напрямків і традицій фотографії, починаючи з 1840-х років і до наших днів. Серед них 2.5 мільйона негативів, подарованих музею що нині не випускається газетою «Нова Фінляндія» [3].

Слід згадати й про Музеї мореплавання в Мариєгамні, що знаходиться на Аландських островах. Його постійна виставка містить 8 розділів, що розповідають про різноманітні теми. В основному, музей розповідає про відважних першопроходців морських просторів: хоробрих моряків, які здобували їжу для сім'ї, а також піратів. Тут можна побачити різні елементи декорування кораблів герби, прапори та багато іншого. Найголовнішими експонатами музею є кораблі та вітрильники в натуральній величині, у всій своїй красі та пишноті. Представлені рибальські човни, кораблі військових, підводні човни та багато іншого.

У місті Тампере знаходиться Музей шпигунства, який був відкритий не випадково. Країна знаходиться між заходом і сходом, що робить її відмінним майданчиком для шпигунства. Його відкриття відбулося в 1988 році. У середині музею представлені різні фотографії всіх відомих шпигунів, таких як Ріхард Зорге, Мата Харі та інших. Усі експонати дозволяється чіпати, використовувати та проводити експерименти на собі, тут можна зустріти і детектор брехні, і різні прилади для зміни голосу, і безліч інших цікавих речей. У музеї існують відділи, які були створені для того, щоб кожен вибрав те, що йому до смаку. У ньому представлені відділи: «Агенти під прикриттям», «Шпигуни-жінки», «Ніндзя», «Зброя шпигунів». У музеї шпигунства часто проходять різні тематичні виставки. На виході з музею кожен зможе відвідати шпигунський магазин і купити на пам'ять якісь цікаві речі: ручку з невидимим чорнилом або компас і багато іншого [6].

Фінляндія хоч і маленька країна, але музеїв на її території вистачило б на велику країну. Тут дуже багато різних тематичних музеїв присвячених різним галузям. Історичним та архітектурним центром міста є Сенатська площа з її чудовими будинками кафедрального собору, університету, палацу Держради, зведеним під керівництвом архітектора К.Л. Енгеля. Тут явно відчувається вплив російської культури. Прямий тому доказ – пам'ятник Олександрю II в центрі площі [8].

Торгова площа, розташована буквально в 100 м від берега моря, являє собою яскраве і мальовниче місце Гельсінкі, де можна придбати сувеніри та вироби народних промыслів. Осередком торгівлі є Гельсінкі, але основні предмети традиційного дизайну продаються

в спеціальних магазинах і універмагах, розташованих по всій Фінляндії. Туристи люблять купувати Фінські хутра, золоті прикраси з арктичного золота, спортивний інвентар, одяг, взуття, вироби з фінського скла, фінські ножі з ручкою з рогу або заячою, національні фінські ляльки, сувенірні фігурки ведмедів і білих оленів.

Від Торгової площі починається парк Еспланада з безліччю магазинів. Влітку серед місцевого населення найбільшою популярністю користується паркова зона берега затоки Тееленлахті. Тут можна побачити Палац «Фінляндія», де проходять концерти всесвітньо відомих музикантів і міжнародні конгреси, і Національну оперу Фінляндії.

Острівна фортеця Суоменлінна (Свеаборг) побудована більш як 250 років тому, і її по праву можна назвати перлиною Гельсінкі. Музей просто неба на острові Сеурсаарі демонструє всім охочим традиційну фінську дерев'яну архітектуру. Тут можна побачити споруди, побудовані в XVIII–XX ст. Експонати для музею були зібрані з усіх куточків країни.

Дітям дуже подобається розважальний центр на Ліннанмякі, зоопарк Гельсінкі на острові Коркеасаарі та науковий центр «Еврика», який знайомить відвідувачів з найбільшими науковими відкриттями в доступній для них формі.

Турку – чи не єдине місто в Фінляндії, в якому є набережна, ринкова площа, замок і кафедральний собор. Однак саме він користується величезною популярністю серед туристів. Сьогодні – це сучасне місто, де проводиться безліч заходів. У 2011 р. Турку був обраний культурною столицею Європи [1].

Серед визначних пам'яток на східному березі – Кафедральний собор, музей Сібеліуса, будинок-музей Етт Хем, Старе місто, музей історії, археології та сучасного мистецтва Aboa Vetus & Ars Nova, музей ремесел Луостарінмякі, Міський театр Турку і художній музей Вьяне Аалтонена. На західний берег можна потрапити через міст або переправитися на безплатному поромі «Фьорі». Там знаходяться головні визначні пам'ятки: замок Турку, морський центр «Форум Маріnum» і кораблі-музеї (в тому числі фрегат «Суомен Йоутсено»), а також Музей-аптека та будинок Квенсея. Поруч з Ринковою площею розташовані нещодавно відреставрований Художній музей Турку, Критий ринок і велична Центральна бібліотека [2].

Таким чином, Фінляндія – сьома за величиною країна в Європі, головною характеристикою, пам'яткою і надбанням якої є природа. Унікальна незаймана природа Фінляндії та чотири яскраво вираже-

них сезони надають чудові можливості для відпочинку і туризму. Країну називають також «краєм тисячі озер» і «країною опівнічного сонця». За природними та історико-культурними особливостями у Фінляндії виділяють кілька туристичних районів: Південну Фінляндію з організаційним центром у Гельсінкі, Західну Фінляндію з центром у Турку, Центральну Фінляндію з двома великими центрами: Тампере і столицею лижного туризму Лахті; Східну Фінляндію з центром у головному морському порту Котка; Північ Фінляндії займає Лапландія з центром у Рованіємі. У країні налічується близько 150 гірськолижних курортів. Туристам доступні численні похідні та автомобільні маршрути, або спокійний відпочинок у віддаленому літньому котеджі з сауною чи на березі озера.

Взимку для країни характерна велика кількість снігу, а також багатий вибір видів відпочинку. Це зробило, в останні роки, справжній прорив у розвитку туристичного ринку країни. Зимовий відпочинок включає лижний і гірськолижний спорт, сафарі на собаках, північних оленях або снігоходах. Завдяки цьому, за останнє десятиліття тут динамічно розвивається індустрія туризму, прибутки якої перевищують 2 млрд доларів. Щороку країну відвідують до 2 млн іноземців.

Фінляндія, безперечно, одна з найбільш екологічно чистих країн у світі. Жорстке природоохоронне законодавство, консерваційна політика влади щодо національних лісів і озер перетворили країну в єдиний заповідник (воду понад 80% фінських озер можна пити без всякого побоювання за власне здоров'я). Навіть найбрудніше місто країни – Гельсінкі є найчистішою столицею Європи, а водопровідну воду в столиці навіть рекомендують пити для очищення організму.

На сьогодні Фінляндія – це країна з унікальними природними багатствами, сприятливими для розвитку туристичної індустрії. Ця галузь швидко розвивається і з кожним роком переходить на вищий рівень, надаючи туристам все більше екологічних маршрутів і послуг.

Джерела та література:

1. Вся правда про Фінляндію. URL: <http://www.stopinfin.ru>.
2. Дахно І.І. Історія країн світу. К.: Центр учбової літератури, 2007. 816 с.
3. Довгань Г.Д., Сиротнико А.Й., Стадник О.Г. Країнознавство. Х.: Весна, 2007. 480 с.

4. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 528 с. URL: http://pidruchniki.com/19110108/turizm/istoriko-kulturni_turistichni_resursi_finlyandiya.

5. Мальська М.П., Гамкало М.З., Бордун О.Ю. Туристичне країнознавство. Європа. К.: Центр учбової літератури, 2009. 224 с.

6. Масляк П.О. Країнознавство. К.: Знання, 2007. 292 с.

7. Савчук Б.П. Туристичне країнознавство: Європа. Івано-Франківськ, 2010. 241 с.

8. Тертту Лини. Финляндия: путеводитель по обычаям и этикету. Москва: АСТ, 2008. 160 с. URL: <https://libcat.ru/knigi/priklyucheniya/puteshestviya-i-geografiya/67570-45-terttu-lini-finlyandiya.html#text>.

9. Туризм приносит Финляндии больший доход, чем лесная или пищевая промышленность. URL: <http://fontankafi.ru/articles/32615/>.

Аліна Вознюк

Національний університет «Острозька академія»

РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО ЯК ЦЕНТР МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

У статті досліджуються особливості туристичного потенціалу Ріо-де-Жанейро. Визначено основні ресурси, що сприяють розвитку туризму у місті. Схарактеризовано екологічні, історичні та культурні пам'ятки міста. Також аналізується туристична інфраструктура Ріо-де-Жанейро.

Ключові слова: Ріо-де-Жанейро, туризм, Бразилія, кухня, інфраструктура, місто, пляж, транспорт, готелі, спорт.

Alina Vozniuk

RIO DE JANEIRO AS A CENTER OF INTERNATIONAL TOURISM

The article explores features of the tourist potential of Rio de Janeiro. The main resources that contribute to the development of tourism in the city are identified. The ecological, historical and cultural monuments of the city are described. Also, the tourist infrastructure of Rio de Janeiro is analyzed.

Keywords: Rio de Janeiro, tourism, Brazil, cuisine, infrastructure, city, beach, transport, hotels, sport.

Актуальність дослідження полягає в тому, що туризм є однією з найбільших і динамічних галузей світової економіки. Високі темпи його розвитку, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє формуванню у межах окремо взятих країн власної туристичної індустрії. Туризм є однією з найпотужніших галузей сфери послуг у Ріо-де-Жанейро. Місто приваблює велику кількість туристів завдяки унікальному культурному та природному потенціалу. У зв'язку з цим Ріо постійно розвиває туристичну інфраструктуру, яка включає транспорт, заклади харчування, готелі, а також забезпечує організацію турів, доступність інформації, карт, сувенірів тощо.

Метою статті є схарактеризувати природні й культурно-історичні ресурси Ріо-де-Жанейро, дослідити туристичний потенціал міста та визначити його особливості, включаючи екзотику національної кухні.

Завдання дослідження: вивчення Ріо-де-Жанейро як туристичного об'єкта, аналіз найбільш відвідуваних DESTИНАЦІЙ Ріо-де-Жанейро, дослідження історико-культурних пам'яток, визначення основних ресурсів, що сприяють розвитку туризму в Ріо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: слід зауважити, що туризм в Ріо-де-Жанейро недостатньо досліджений. В основному науковці вивчали туристичний потенціал Бразилії загалом. Варто зазначити, що такі науковці як Г. Ломанн і Д. Дредж дослідили передумови туризму в Бразилії, підходи до планування та політики туризму, проблеми й перспективи розвитку галузі, питання туристичного транспорту, дилеми щодо стійкості розвитку Бразилії в ході проведення спортивних змагань [30]. Роботи Н. Матвєєвої, Є. Печеніхіної й Джейн Еггінтон висвітлюють сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі Бразилії [21].

Ріо-де-Жанейро – одне з найбільш відвідуваних міст Південної Америки, знаходиться в південно-східній частині Бразилії на березі унікальної за своєю природною красою затоки Гуанабара. Це друге за величиною (після Сан-Паулу) місто в Бразилії, столиця штату Ріо-де-Жанейро, а до 1960 р. – столиця всієї Бразилії [19].

У 2019 р. Ріо-де-Жанейро був другим найбільш відвідуваним штатом у країні. Його відвідали близько 1,3 млн туристів (на першому місці – штат Сан-Паулу, який у 2019 р. прийняв майже 2,4 мільйона туристів). Загалом кількість іноземних відвідувачів до Бразилії того року становила 6,35 мільйона.

Ріо – морські ворота Бразилії. Тут розташований один з найбільших портів Південної Америки, через який проходить значна частина імпорту та експорту країни [29].

У 2019 р. середня тривалість перебування туристів в Ріо становила від 7 до 11 днів, і загалом турист витрачав у Ріо-де-Жанейро близько 74 долари на день, що є середньодобовою ціною на основі витрат інших відвідувачів.

У Ріо-де-Жанейро теплий тропічний клімат, протягом року переважає ясна сонячна погода. У зв'язку з тим, що Ріо знаходиться в Південній півкулі, зима тут триває з червня по вересень, хоча стовпчик термометра навіть у цей період нечасто опускається нижче позначки +20°C, а літо триває з грудня по лютий, і температура повітря в цей час прогрівається до +30°C [25].

Офіційно місто Ріо-де-Жанейро поділено на 34 адміністративних райони та 160 муніципалітетів. Традиційно ж виділяють чотири основні райони: північний, південний, західний та центральний [5].

Північна зона зосереджує в собі всі великі спортивні стадіони, в тому числі найбільший у світі футбольний стадіон, який вміщає до 95000 глядачів – «Маракана».

Південна зона охоплює основні туристичні зони міста, такі як Кобакабана, Іпанема, Ботафого, Фламенго, Лемі, Леблон, Лагоа. Тут зосереджені основні туристичні визначні пам'ятки міста. У зоні Козма Вельо (Cosme Velho) знаходиться найзнаменітша пам'ятка Ріо – статуя Христа-Спасителя на горі Корковадо. А в Урке (Urca) туристи можуть побачити другу візитну картку міста – гору Цукрова голова.

Західна зона містить бідні квартали й величезні фавели. Також сюди включають район Барра-да-Тіжука (Barra da Tijuca), зі своїм найдовшим 18-тикілометровим пляжем.

Центральна історична зона є діловим та фінансовим центром міста. Тут розташовуються безліч будівель історичного значення: Національна бібліотека, Кафедральний собор, Муніципальний театр, Національний музей мистецтв, Палац Тірадентес, Палац Педро-Ернесто тощо. Також тут знаходяться фешенебельні райони Санта-Тереза та Лапа та знаменитий Самбодром [7].

Основний вид міського транспорту в Ріо – автобуси, які зупиняються тільки на вимогу. Оплата проїзду проводиться при вході, зазвичай в автобусах є кондуктор. У Ріо-де-Жанейро добре розвинена мережа таксі. Це найзручніший і відносно недорогий вид транспорту. Є жовті таксі та радіотаксі. Жовті трохи дешевші, і вони в місті всюди, тому зупинити їх туристам не складно. Також існує два тарифи – денний і нічний. У Ріо-де-Жанейро є метро, відносно дешево, безпечно і провітрюване, воно працює з 6:00 до 23:00, крім неділі, але жодна з гілок не доходить до пляжної зони Леблону та Іпанеми. Метро ідеально підходить для самостійних досліджень історичної частини міста і для поїздок з Кобакабани в райони Ботафого і Фламенго.

Ріо за рельєфом – горбисте місто, тому одним зі зручних видів транспорту став фунікулер. Два трихвилинних підйоми ведуть на гору Цукрова голова, а проміжна зупинка розташована на горі Урка. Нижня станція знаходиться біля пляжу Прая Вермелья, звідки кожні 20 хвилин від'їжджають кабінки [24].

Велика частина популярних готелів розташована в туристичній Південній Зоні, уздовж пляжів Іпанема і Кобакабана. Вартість

номерів, у порівнянні з іншими містами Бразилії, досить завищена. Крім того, в Ріо часто здають будинки та вілли, що вигідно для великих компаній [2].

Одним з перспективних напрямків розвитку ринку туристичних послуг в Ріо-де-Жанейро є гастрономічний туризм. Бразильська кухня є однією з найбільш пікантних і екзотичних у світі, вона представлена поєднанням кулінарних традицій привезених сюди арабами, європейськими переселенцями і місцевими аборигенами-індіанцями. Тому в відпочивальників величезною популярністю користуються ресторани національної кухні. У центрі міста знаходиться ресторан *Café Gaúcho* (Кафе Гуачо), який пропонує відвідувачам величезний вибір м'ясних страв, а також найпопулярніший національний напій – ароматну каву. Найчастіше гості ресторану замовляють бутерброди *Pernil* (Перніл) зі смаженою свининою або свинячі реберця з пряним соусом [11].

Шанувальникам європейської кухні подобається ресторан *Confeitaria Colombo* (Конфейтарія Коломбо), який нагадує гастрономічні заклади Парижа. У меню представлений величезний вибір перших страв, салатів і холодних закусок, риби й м'ясних делікатесів, а також десертів і екзотичних коктейлів. Крім того, в *Confeitaria Colombo* (Конфейтарія Коломбо) можна замовити рідкісні сорти вин, які стануть прекрасним доповненням до будь-якої трапези. Великою популярністю у відпочивальників користується ресторан *Doce Delícia* (Дос Делісія), основу меню якого складають національні страви. Фірмовим блюдом ресторану вважається лосось у соєвому соусі. На десерт гості зазвичай замовляють шоколадний пиріг і неповторну бразильську каву.

Любителі екзотики зазвичай відвідують ресторан *Espírito Santa* (Еспіріто Санта), в якому можна спробувати м'ясо рідкісної риби *patogado* (наморадо) і екзотичні фрукти. Серед закладів, що спеціалізуються на приготуванні східних страв, найбільш популярний ресторан *Asia* (Азія). Крім відмінних делікатесів і всіма улюблених східних солодошів, заклад приваблює відвідувачів і оригінальним дизайном. Вишукані предмети інтер'єру роблять ресторан *Asia* схожим на казковий палац султана [3].

У різноманітті національних страв, яким в Ріо варто приділити особливу увагу, необхідно виділити «фейжоаду». Так називають ситне м'ясне блюдо, яке готують з особливим сортом чорної квасолі. Для приготування цієї страви використовується суміш самих різних м'ясних делікатесів, серед яких свинина, яловича солонина

і копчені свинячі ковбаски. Подають страву з гарніром, приготованим з маніоки або рису.

Ще одна національна страва, яка користується популярністю серед туристів називається «ватапа». Її готують з креветок, лангустів і різних сортів риби; всі морепродукти обсмажують в суміші олій з додаванням різних приправ. Завдяки місцевим спеціям морепродукти набувають особливих смакових якостей.

Поширеним варіантом їжі в Ріо є риба та інші морепродукти, приготовані на грилі. Спробувати такі морепродукти можна всюди, від невеликих ресторанчиків і кафе, до місцевих ринків і невеликих вуличних наметів. Неймовірно смачна страва з морепродуктів – «мукека», яка трохи нагадує традиційну юшку, але є набагато гущішою. В цей наваристий суп додають кільця кальмарів, креветки, мідії та різні сорти риби, обов'язковими компонентами є овочі та свіжа зелень. У різних ресторанах мукека готується за різними рецептами, іноді в неї не додають рибу, а лише інші морепродукти, такий варіант страви вважається найсмачнішим.

Відвідуючи місцеві ресторани й ринки, туристи звертають увагу на популярну м'ясну закуску шухаско – це невеликі шашлички. На шампурах можуть красуватися підсмажені шматочки різних сортів м'яса або ковбасок. Варіантів таких шашличків в Ріо неймовірно багато, в кожному національному ресторані обов'язково є свої фірмові страви [10]. Завдяки тому, що гастрономічний туризм – це відносно новий туристичний напрям, він дедалі більше привертає увагу туристів та є надійним способом повернути відвідувачів в уже знайомі їм місця.

Пляжний відпочинок є найпопулярнішим видом туризму в Ріо. У місті всі пляжі досить широкі, чисті та мають добре розвинену інфраструктуру. На пляжах є душові, працюють рятувальники, можна взяти в оренду шезлонги або парасольки, уздовж пляжів розташовується безліч кафе й барів. Найбільш відомі пляжі Ріо – Копакабана, Іпанема і Леблон [22].

Пляж Копакабана – один із символів Ріо-де-Жанейро. Це один з найвідоміших пляжів у світі. Довжина Копакабани складає 4 км, а ширина в деяких місцях – 100 м. Більшість туристів прагнуть зупинитися саме тут, в одному з готелів на проспекті Атлантики, попри те, що у вихідні тут дуже людно [4].

Другий за популярністю – пляж Іпанема, більш елітний, спокійний і безпечний. Тут теж багато відпочивальників, розваг і спортивних ігор, але цю ділянку берега в основному відвідують сім'ї з дітьми [20].

Пляж Леблон в Ріо-де-Жанейро також є досить елітним. Багато в чому це пов'язано з тим, що розташований він в красивому, дорогому і респектабельному районі. Його довжина становить 1,3 км. Пляж лежить по правій стороні від пляжу – Іпанеми – і за великим рахунком є його продовженням. На прилеглий до пляжу території розташовуються дорогі бари й ресторани, шикарні вілли й фешенебельні апартаменти. З одного боку піщаного пляжу Леблон розташовується лагуна Родріго Фрейтас, а з іншого – гори, які отримали, завдяки своєму вигляду, назву «Два брата» [18].

Між Копакабаною та Іпанеми знаходиться пляж Апоардор – вузький і кам'янистий, але менш людний і галасливий. А найкрасивіша і одночасно найбільш важкодоступна ділянка узбережжя – Жоатінга. Це піщане і пустельне місце, оточене великими, темними скелями [6].

Ріо пропонує туристам масу розваг на будь-який смак і кишеню. На площі Лара розташовані три кращих клуби Rio-Novo Mexico (Ріо-Ново Мексіко), Campablacho (Кампаблачо) і Carossel (Каросель). Тут можна побачити бразильський карнавал, що відрізняється від справжнього лише масштабом – з ходами та запальною самбою. Найфешенебельнішим місцем вважається нічний бар-клуб Varella (Барелла) на Авеніда принцеси Ізабель. Найзнаменитіша дискотека – Gafieria Asa Branca (Гафієрія Аса Бранка). Найдорожча і найпрестижніша дискотека – Help (Хелп) [1].

Також великий інтерес для туристів представляє карнавал. Він триває 4 дні і 4 ночі (зазвичай в кінці лютого або початку березня). Карнавал в Ріо-де-Жанейро проходить один раз на рік, в лютому, в розпал бразильського літа [13]. Відкривається він за 40 днів до Великодня, в суботу, і триває до наступної середи, з якої починається Великий піст. Це своєрідне прощання бразильців із земними задоволеннями, зокрема з м'ясом і веселощами, забороненими до Великодня [12].

Епіцентр свята – самбодром, де щонаочі проходить парад шкіл самби. Крім нього є інші знакові місця. Наприклад, казковий бал в Сорасабана Palace (Палац Копакабана), куди з'їжджаються знаменитості, або конкурс костюмів в готелі Gloria (Глорія). На всіх вулицях міста гримить музика, веселяться люди в яскравих костюмах [17].

У дні карнавалу Ріо, та й інші міста переповнені туристами – їх приїжджає більш як 300 тис. Ціни на житло й авіаквитки зростають, але є шанс забронювати все заздалегідь за розумними цінами [16].

Спорт відіграє велику роль в житті Ріо. Найпопулярнішим видом, без сумнівів, є футбол. Практично всі футбольні команди міста на ділі виступають як мультиспортивні організації. У Ріо-де-Жанейро відбувались ігри фінальної стадії чемпіонату світу 1950 р. з футболу. Саме на стадіоні Маракана відбувся один з найзнаменитіших матчів в історії футболу Мараканасо, коли в присутності 200 тис. уболівальників, збірна Уругваю зуміла обіграти Бразилію, якій для завоювання титулу чемпіонів світу досить було зіграти внічию. У 2014 р. Маракана стала другим в історії стадіоном, який прийняв два фінальних матчі з футболу, після мексиканської Ацтеки [23].

Серед інших популярних видів спорту в Ріо – волейбол (включаючи пляжний), MotoGP (місце проведення Гран-прі Бразилії) і автоспорт (на автодромі Жакарепауга з 1978 по 1990 р. проходили перегони Формули-1), теніс, серфінг, перегони й, безумовно, яхтинг (або вітрильний спорт).

Крім Маракани, в місті є ще кілька значущих стадіонів. До Панамериканських ігор був побудований Олімпійський стадіон Жоао Авеланжа, більш відомий під назвою Енженьян. Зараз на ньому виступає «Ботафого». «Васко да Гама», на відміну від трьох інших грандів, завжди намагався грати на власній арені Сан-Жануаріо в північній частині міста. Також в Ріо є сучасна Олімпійська арена (HSBC Arena) – багатоцільовий спортивно-концертний комплекс. Арена приймала змагання Панамериканських ігор 2007 року і Всесвітніх військових ігор 2011 року і прийняла гімнастичні змагання літніх Олімпійських ігор 2016 року [31].

Ріо-де-Жанейро – відоме серед туристів з усього світу безліччю історичних, культурних і природних пам'яток. Величезний 38-метровий монумент Христа Спасителя є головним і самим упізнаним символом Ріо-де-Жанейро. Він був встановлений в першій половині ХХ ст. на горі Корковаду, що підноситься над містом приблизно на 700 м. З оглядової площі статуї відкривається приголомшливий вид на порізану зеленими пагорбами затоку. У будь-який час року вибудовується значна черга з туристів, охочих піднятися до статуї Христа Спасителя [27].

Ще одна знаменита гора й оглядовий майданчик – Цукрова голова, висотою до 400 м. Оглядові майданчики та невеликий парк, розташовані на її вершині, змагаються за популярністю зі статуєю Христа Спасителя. Піднятися на Пао-ді-Аскуар (так звучить назва на португальському) можна за допомогою канатної дороги.

Муніципальний театр є не менш популярним місцем серед туристів. Театр був зведений на самому початку ХХ ст. і відразу

став окрасою площі Флоріано. В архітектурі споруди чітко простежується змішання стилів – еkleктика. При будівництві за зразок було взято будівлю Паризької опери. На театральній сцені часто виступають знамениті як іноземні колективи, так і місцевий хор, симфонічний оркестр і балетна труппа [28].

Замок Ілха-Фіскал розташовується на острові в затоці Гуанабара у самих берегів Ріо-де-Жанейро. Він був побудований у 1889 р. для потреб Митної служби, але зовні нагадує, скоріше, резиденцію королівських осіб. В середині розташовується історичний музей бразильського флоту. В архітектурі замку використано змішання стилів. Декоративні елементи привезені з Англії, Німеччини та інших європейських держав.

Акведук Каріока – це сценічний міст, розташований у самому серці міста. Він побудований у колоніальному стилі й складається з двох рівнів великих і маленьких арок. У XVIII ст. він використовувався для того, щоб поставляти до міста прісну воду.

Драбина Селерона – різнобарвна 125-метровая драбина, створена чилійським художником Хорхе Селароном. Майстер створював сходинку за сходинкою, починаючи з 1990 р. Поступово цей невеликий культурний проєкт розрісся до масштабів нав'язливої ідеї, і в результаті утворилася довга драбина. Для облицювання поручнів і ступенів використовувалося кілька тисяч плиток, привезених з різних країн і знайдених в сміттєвих баках.

Кафедральний собор Святого Себастьяна – головний католицький храм бразильської столиці, який знаходиться в історичному центрі міста. Собор був відкритий в 1979 р., він отримав ім'я на честь покровителя Ріо-де-Жанейро – Святого Себастьяна. Зовні храм нагадує індіанську піраміду й, одночасно, футуристичну споруду з фантастичної літератури. У підземній частині храму розташовуються музей і склеп, де поховані відомі особистості [26].

Ботанічний сад Ріо є досить популярним серед відвідувачів. Сад займає кілька сотень гектарів території та розташовується в південній частині міста. Він був закладений в 1808 р. з волі королівської сім'ї. В сад були зведені дивовижні екзотичні рослини з усього світу, які швидко адаптувалися до місцевих кліматичних умов. На цей час тут живе понад 7 тис. представників фауни. На території є ставки, фонтани, пальмові алеї й тематичні зони.

Парк Лаге розташовується біля підніжжя Корковаду на території в 52 га. У центральній частині знаходиться чарівний маєток, який колись належав родині промисловця Енріке Лаге, а зовнішні стіни

будівлі облицьовані італійським мармуром, спеціально доставленим з-за океану [9].

Лагуна Родрігу-ді-Фрейташ – мальовнича затока, яка з'єднана з Атлантичним океаном за допомогою вузького каналу. Це популярне місце для відпочинку городян. У лагуну часто приїжджають сім'ями й великими компаніями. На жаль, вода в затоці не славиться чистотою, але можна спокійно користуватися розвиненою інфраструктурою на березі, кататися на човні або грати в пляжний волейбол. На території Родрігу-ді-Фрейташ відкриті безплатні спортивні зали та майданчики [15].

Привертає туристів і Квінта да Боа-Віста – це великий парк, який розташований у центрі міста. Сюди приходять на пікнік або просто прогулятися. Мандрівники тут побачать зелені луки, сині водоймища, високі пальми й інші екзотичні рослини. На території парку знаходиться імператорський палац, у якому сьогодні відкрито Національний музей Бразилії та знаменитий зоопарк Ріо [14].

Ріо-де-Жанейро – краще в Бразилії місце для шопінгу. Тут можна купити все: від елітного брендового одягу, відомого на весь світ, до виробів молодих дизайнерів. Бутики знаходяться на центральних вулицях руа де Альфандега, руа Уругуайяна, руа Буенос Айрес і руа Гонсалвес Діас [8].

Щоб відчути атмосферу місцевих ринків і купити цікаві речі, картини та сувеніри, відвідувачі відправляються на так званий «Ярмарок хіпі». Він працює на Праса Генерал Осоріо. Головним сувеніром з Ріо по праву вважається бразильська кава. Найпопулярніші бренди – Cafe do Ponto (Кафе до Пронто), Cafe Brasileiro (Кафе Бразілейро) і Pele (Пеле).

На жаль, Ріо та інші великі туристичні міста Бразилії відрізняються високим криміногенним рівнем. Для мандрівників значну небезпеку становлять крадіжки, вуличні пограбування та навіть викрадення людей. У місцях масового скупчення людей «працюють» кишенькові злодії. Серед злочинців можуть бути як чоловіки, так і жінки й навіть діти.

Перебуваючи у мегаполісах Бразилії, туристам слід утриматися від відвідування віддалених кварталів міст (фавел), які вважаються територіями підвищеного ризику і фактично не контролюються місцевою поліцією. Проте все ж таки унікальна природна Ріо-де-Жанейро, культурна цілісність у поєднанні з її пляжами та історичними пам'ятками переважають над ризиками міста.

Отже, Ріо-де-Жанейро є найбільш відвідуваним містом на материкову Південна Америка. Це великий фінансово-торговий, транс-

портний, промисловий і туристичний центр. Його культурні заклади стоять на світовому рівні, до того ж місто успішно збільшує кількість туристичних об'єктів. Ріо – туристичний центр, відвідування якого пов'язане з вивченням культурної спадщини та цінностей, релігійних святинь, етнографічних промислів, візитами на фестивалі й конгреси.

Джерела та література:

1. 15 найпопулярніших туристичних визначних пам'яток в Ріо-де-Жанейро та легкі екскурсії по днях. URL: <https://uk.theplanetworld.com/1591-rio-de-janeiro-bra-tj-r-uk>.

2. Географічна характеристика туристичного потенціалу Бразилії. URL: <http://www.novageografia.com/vogels-71-1.html>.

3. Географія та особливості розвитку розважального туризму в Бразилії. URL: https://stud.wiki/geography/3c0b65625a2ac69b5d53b88421206d27_0.html.

4. РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО – ПАМ'ЯТКИ, ВІДПОЧИНОК, МОРЕ, СТАТУЯ ХРИСТА, НАСЕЛЕННЯ, ПЛЯЖІ, ЯК ДІСТАТИСЯ ДО РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. URL: http://mapme.club/mista/145-rio-de-zhanejro.html#description_block_142400.

5. Ріо-де-Жанейро. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D0%BE-%D0%B4%D0%B5-%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE>.

6. Ріо-де-Жанейро. Тури на відпочинок в Ріо-де-Жанейро. URL: <https://joinup.ua/uk/resorts/rio-de-zhanejro/>.

7. Ріо-де-Жанейро: Загальні відомості. URL: https://travel.tochka.net/ua/cities/276_Rio-de-Janeiro/.

8. Тури в Ріо-де-Жанейро із Києва, відпочинок в Ріо-де-Жанейро. URL: http://mansana.com.ua/brazil/riod_jeaneiro/.

9. Цікаві місця Ріо-де-Жанейро (Бразилія). URL: <https://tsikaviy-svit.com/%D1%86%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D1%96-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8F-%D1%80%D1%96%D0%BE-%D0%B4%D0%B5-%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE-%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%8F>.

10. Бразилія Рио-де-Жанейро Местная кухня: что попробовать? URL: <https://foodfriends.ru/guides/guides/be-sure-to-try-in-rio-de-janeiro.html>.

11. Бразилія. URL: <https://wantsee.world/brazil/>.

12. Бразильский карнавал: история самого известного карнавала в мире. URL: <https://www.zagorye.ua/ru/blog/brazilskij-karnaval-istoriya-samogo-izvestnogo-karnavala-v-mire.html>.

13. Достопримечательности в Рио-де-Жанейро. URL: https://www.tripadvisor.ru/Attractions-g303506-Activities-Rio_de_Janeiro_State_of_Rio_de_Janeiro.html).

14. Достопримечательности Рио-де-Жанейро. URL: https://tonkosti.ru/%D0%94%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%A0%D0%B8%D0%BE-%D0%B4%D0%B5-%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE.

15. Достопримечательности Рио-де-Жанейро: Топ-20. URL: <https://www.tripzaza.com/ru/destinations/luchshie-dostoprimechatelnosti-rio-de-zhaneyro/>.

16. Карнавал в Бразилии. URL: <https://www.jazztour.ru/carnival/>.

17. Колорит Рио-де-Жанейро – традиции, фестивали и менталитет местных жителей. URL: <https://www.orangesmile.com/destinations/rio-de-janeiro/traditions--666610.htm>.

18. КУРОРТЫ БРАЗИЛИИ. URL: https://www.orangetime.com.ua/brazil_kurort.html.

19. Основная информация о Рио-де-Жанейро. URL: <https://tripmydream.com/brazil/rio-de-janeiro/info>.

20. Отдых в Бразилии на море. URL: <https://tripmydream.com/brazil/sea>.

21. Печенихина Е.А., Сигалова М.В. Бразилия. URL: <https://www.twirpx.com/file/1377130/>.

22. пляжный отдых в Бразилии. URL: <https://www.indianholiday.com.ua/tours/brasilia/beach.html>.

23. Праздники и события Рио-де-Жанейро. URL: https://tonkosti.ru/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B8_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%8B%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D0%A0%D0%B8%D0%BE-%D0%B4%D0%B5-%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%BE.

24. Рио-де-Жанейро. URL: <https://tripmydream.com/brazil/rio-de-janeiro>.

25. Рио-де-Жанейро. URL: <https://wantsee.world/rio-de-janeiro-brazil/>.

26. 15 Top Tourist Attractions in Rio de Janeiro. URL: <https://www.touropia.com/tourist-attractions-in-rio-de-janeiro/>.

27. Tourist Attractions in Rio de Janeiro You Need to Visit. URL: <https://www.iheartbrazil.com/tourist-attractions-in-rio-de-janeiro/>.

28. Must-Visit Attractions in Rio De Janeiro. URL: <https://theculturetrip.com/south-america/brazil/articles/20-must-visit-attractions-in-rio-de-janeiro/>.

29. About Rio De Janeiro. URL: <https://www.yatra.com/international-tourism/rio-de-janeiro-travel-guide>.

30. Dredge D., Lohmann G. Tourism in Brasil. URL: https://www.academia.edu/2848648/Tourism_in_Brazil.

31. Rio De Janeiro in 72 hours: A Complete Visitors Guide. URL: <https://www.laidbacktrip.com/posts/rio-de-janeiro-guide>.

Олена Герасимчук

Національний університет «Острозька академія»

СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕНЬ ЯВИЩ ТЕМНОГО ТУРИЗМУ ТА ТАНАТОТУРИЗМУ

У статті розглянуто проблеми дефініювання явищ темного туризму та танатотуризму. Проаналізовано основні відмінності між темним туризмом та танатотуризмом. Схарактеризовано їх особливості.

Ключові слова: *темний туризм, танатотуризм, місця смерті.*

Olena Gerasimchuk

SPECIFICS OF RESEARCH OF THE PHENOMENA OF DARK TOURISM AND THANATOURISM

Problems of defining the dark tourism and thanatourism phenomena are considered in the article. The main differences between dark tourism and thanatourism are analysed. Their peculiarities are characterized.

Keywords: *dark tourism, thanatourism, death places.*

Темний туризм є відносно новим видом туризму, який мало відомий великій аудиторії, а, відповідно, недостатньо досліджений. Проте він набирає популярності серед значної кількості туристів. У пошуку нових відчуттів вони відправляються у подорож для пізнання історії певних місць, в тому числі пов'язані зі смертю людей. Таким чином, цей новий вид туризму надає можливість пізнати власну історію та, з іншого боку, вшанувати пам'ять померлих незнайомих людей. Метою статті є аналіз наукових досліджень явищ темного туризму й танатотуризму та виявлення їхньої специфіки.

У роботі проаналізовані наукові дослідження Джона Леннона та Малькольма Фолі, що були першими дослідниками цієї теми й ввели самі поняття темного туризму. Також значний внесок в розробку цієї теми внесли такі дослідники як: А. Сітон, Дж. Ешворт, Р. Гартман та інші.

У наш час дедалі частіше місця смерті сприймаються як об'єкт особливої історичної цінності та важливий культурний елемент.

Починаючи з кінця ХХ століття, це явище набуло популярності на Заході, а зараз стрімко розвивається й в інших частинах світу. Поступово люди починають сприймати місця смерті не тільки як символи трауру, але і як місця для пізнання історії, культури, пам'яті. Це все вплинуло на розвиток таких явищ як темний туризм та танатотуризм. Попри те, що ще в давнину мала місце традиція відвідування заходів, так чи інакше пов'язаних зі смертю, саме наукове вивчення почалося порівняно недавно, починаючи з 90-х років ХХ століття. Хоча туризм, зокрема темний та танатотуризм, в основному має прикладний характер, але і його наукове дослідження має вагомe значення.

Явище танатотуризму як предмет наукових досліджень вперше було запропоновано академічній спільноті в 1996 році в тематичному виданні Міжнародного журналу досліджень спадщини [5]. Видання містило одну статтю, у якій було досліджено явища темного туризму та танатотуризму, а також дві статті, в яких не вживалися ці поняття. Термін «темний туризм» був запропонований Джоном Ленноном та Малкольмом Фолі, які працювали в Глазго-Каледонському університеті [5]. Предметом їх дослідження були історичні та сучасні фактори, які приваблюють відвідувачів місць, пов'язаних зі смертю. Це сприяло розумінню, якими мотиваціями керуються люди, що відвідують такі місця. М. Фолі та Дж. Леннон визначили темний (або «трагічний») туризм як «представлення та споживання (відвідувачами) реальних та комерціалізованих місць загибелі та катастроф» [5]. Інший термін, який вони використовували в дослідженнях, на позначення цього явища, був «танатотуризм». Танатотуризм (темний туризм, танатотуризм) – це туризм, що передбачає відвідування місць, пов'язаних зі смертю та різними видами катастроф [2]. Термін танатотуризм походить від грецького слова «thanatos», що означає уособлення смерті. Однак дослідники використовують обидва терміни, як темний туризм, так і танатотуризм, аби пояснити туризм, метою якого є подорож до місць, пов'язаних зі смертю, жахом та жорстокістю. Вони стверджували, що темний туризм являв собою нове явище в туристичній індустрії через його акцентування на видовищі та відтворенні смерті. А Дж. Леннон та М. Фолі вивчали проблеми, пов'язані з представленням та інтерпретацією місць, пов'язаних зі смертю, шляхом тематичного дослідження місць, пов'язаних зі смертю, наприклад, президента Дж. Кеннеді [5].

В основному терміни «темний туризм» та «танатотуризм» використовуються як взаємозамінні, проте частина дослідників у сфері

туризму стверджують, що між ними існують вагомі відмінності. Темний туризм, як правило, використовується на позначення туристичних подорожей, які так чи інакше пов'язані зі смертю, стражданнями, жорстокістю, трагедією чи злочином. Натомість танатотуризм – це вище та змістовніше поняття, що стосується давніх видів подорожей, мотивованих конкретним бажанням відчутти смерть [7]. Ці два явища досліджуються окремо, але вони розглядаються як споріднені способи взаємозв'язку між туризмом та місцями смерті чи страждань. Однак широта цього визначення дозволяє дослідникам темного туризму та танатотуризму об'єднати місця, що мають надзвичайно різні особливості і класифікувати колективний досвід туристів у певних тематичних місцях, наприклад, поряд з відвідуванням таборів геноциду.

Нове тлумачення терміну «танатотуризм» в 1996 році дав А. Сітон, визначивши його як: «подорож до місця, яке повністю або частково мотивується бажанням реальних або символічних зустрічей зі смертю, зокрема, але не виключно, насильницькою смертю» [6]. Ця ексклюзивна увага до смерті означає, що танатотуризм за своїм масштабом вужчий, ніж темний туризм. Дослідник А. Сітон зазначив, що танатотуризм не є абсолютною формою, а змінюється за своєю інтенсивністю в залежності від того, чи є це єдиною мотивацією туриста, чи існує поряд з іншими мотиваціями. Танатотуризм в одних випадках був повністю мотивований захопленням самою смертю (незалежно від того, чия смерть); тоді як у інших випадках відбувались подорожі до місць, пов'язаних зі смертю, де померлі відомі відвідувачу і він їх цінує. Також А. Сітон виділив п'ять форм танатотуризму, що включають різні форми зустрічі туриста зі смертю:

– подорож, щоб відвідати публічну смерть (страту), або місця, де вони відбулись. Це «найтемніша» форма танатотуризму, що характеризується бажанням мати прямиий контакт з місцем смерті. Воно сягає своїм корінням в минуле. Як приклад, можна навести гладіаторські бої та публічні страти.

– Подорож в місця індивідуальних або масових смертей. Ця форма є найбільш популярною та охоплює величезну кількість місць, від полів битв, таборів смерті та місць геноциду до місць, де загинули знаменитості, локацій пов'язаних з серійними вбивствами, тощо.

– Подорож до меморіалів або місць інтернування, включно з кладовищами, кенотафами, склепами й тощо.

– Подорожі до місць, що безпосередньо пов'язані з подією і презентують докази смерті або інсценізації. Ця форма включає такі міс-

ця, як музеї, у яких демонструються інструменти тортур, одяг жертв бивства або інші докази злочину.

– Подорож до місць інсценізацій або моделювань чи імітацій смерті. Як припускає А. Сітон, цю форму танатотуризму спочатку вважали частиною вистав чи фестивалів з релігійною тематикою, проте, згодом, до неї почали відносити і, наприклад, інсценізації великих битв [8].

Термін «танатотуризм» було описано в ранніх дослідженнях А. Сітона, як такий, що не містить певної мотивації, але тісно пов'язаний з ідеєю афекту [1]. Відповідно такі мотиви, як злорадство та таємне задоволення спостерігати за нещастями інших, або катарсис, де туристи знаходять на цьому місці розуміння та сенс свого життя, побічно визначають афективний заряд цих місць. Прімітно те, що більшість визначень темних місць, їх ступінь темряви, мотивація, передбачена для відвідування, часто стосуються різних аспектів місця. Наприклад, подорож до публічних місць страти є більш «темною», ніж відвідування музеїв, у яких демонструються інструменти тортур.

Поняття темного туризму та танатотуризму мають ряд суттєвих відмінностей. Зокрема, М. Фолі і Дж. Леннон у своїх дослідженнях зосереджувались на вимірі «пропозиції» темного туризму та способах представлення місць смерті чи страждань та інтерпретації для відвідувачів, з особливим акцентом на питаннях етики. Їх аргументи були підкріплені припущенням, що будь-яке місце, яке пов'язане зі смертю, є, по суті, темним. На відмінну від них, А. Сітон звертав увагу на важливості мотивації туристів до відвідування місць, пов'язаних зі смертю. Він не зосереджувався на способі представлення таких місць своїм відвідувачам. Також А. Сітон зазначив, що зв'язок між подорожами та смертю має давню історію, коріння якої лежить в усталеній практиці «танатопису» (споглядання смерті). Існує багато прикладів туристичного інтересу до смерті, який передує заснуванню цього виду туризму як такого: відвідування гладіаторських боїв, публічних страт, тощо [3]. Однак ця дискусія підкреслює подальшу різницю між дослідженнями темного туризму та танатотуризму: перший (за задумом М. Фолі та Дж. Леннона) розглядається як сучасне явище, тоді як танатотуризм, за словами А. Сітона, значно давніший. Ці відмінності є достатньо значними, хоча багато дослідників схильні розглядати темний туризм та танатотуризм як одне і те ж явище. Зазначені розбіжності сприяють активізації досліджень темного туризму та мотивують з'ясувати причини подорожей до місць смерті.

Окрім термінів темний туризм або танатотуризм, використовувались інші поняття, такі як туризм жахів, терористичний туризм та привидний туризм. Темний туризм та танатотуризм також можна розділити на цвинтарний туризм, тюремний туризм, туризм Голокосту, туризм на полі бою та туризм геноциду.

Свої подальші дослідження у сфері темного туризму Дж. Леннон і М. Фолі представили у вигляді монографії «Темний туризм: притягнення смерті та катастрофи», опублікованій у 2002 році [4]. Вони розглядали темний туризм як підмножину культурного туризму. Їхнє розуміння темного туризму було вужчим, ніж його сучасне трактування, оскільки вони визначали його як явище ХХ століття [4]. Дж. Леннон та М. Фолі стверджували, що об'єкти темного туризму апелюють до почуття «тривоги й сумнівів», які кидають виклик визначеності та оптимізму сучасності. Вони окреслили темний туризм як такий, що включає випадки смерті, катастрофи та жорстокості, що мали місце в живій пам'яті. М. Фолі та Дж. Леннон простежили тенденції до комерціалізації місць смерті з боку туристичної індустрії. Завдяки цілому ряду (переважно європейських) тематичних досліджень вони зосереджувались на тому, як місця смерті інтерпретуються та пропонуються відвідувачам, висвітлюючи етичні проблеми та розглядаючи наслідки туристичної діяльності для таких місць. Дж. Леннон та М. Фолі припускали, що темний туризм є формою масового туризму (хоча вони не розробили цього твердження докладно) переважно серед західних туристів. Однак дослідники не приділяли значної уваги мотивам, очікуванням та досвіду таких туристів.

Натомість переходячи до прикладного аспекту туризму, варто зазначити, що темний туризм – це термін, який не застосовується у самій туристичній індустрії. Туроператори та турагенти уникають вживання цього терміну при описі туристичних продуктів. Дж. Леннон та М. Фолі також погодились, що цей термін «не корисний» для туристичної індустрії. Переважна більшість туроператорів і турагентів, які пропонують екскурсії пов'язані з місцями смерті, не вживають подібної термінології та уникають асоціацій у туристів з темним туризмом або танатотуризмом. Таким чином, темний туризм і танатотуризм – це дві можливі концепції для розуміння туризму в місцях, пов'язаних зі смертю.

Відносна нерозробленість досліджень темного туризму та танатотуризму призвела до того, що дуже мало вчених приділяли увагу вивченню специфіки попиту на такі подорожі. А також бракувало досліджень психологічних портретів людей, які прагнули здійснити

ти такі мандрівки. Перші дискусії наприкінці ХХ століття характеризувались узагальненнями та суперечками, підкріпленими трьома припущеннями: по-перше, що існували люди з певним інтересом до смерті, катастроф та страждань; по-друге, цей інтерес був тим, що спонукало їх відвідувати темні місця та визначні пам'ятки; по-третє, лише незвична або виняткова смерть цікавила туристів [4]. Згодом фокус досліджень перемістився у напрямку вивчення природи попиту на місця, пов'язані зі смертю (з висхідним визнанням неоднорідного характеру цього попиту), проте дискусії щодо цього актуальні й досі.

Отже, в середині 90-х років ХХ століття темний туризм був представлений як нова форма туризму Дж. Ленноном та М. Фолі, що формується в конкретних обставинах кінця ХХ століття. Пов'язана з цим концепція танатотуризму А. Сітона була представлена як сучасна форма набагато давнішого явища. Спочатку темний туризм та танатотуризм розглядалися як досить нестандартні форми туризму, з особливим інтересом, що привертають цікавість, але недостатньо вивчені академічною спільнотою. Однак за друге десятиліття ХХІ століття темний туризм і, меншою мірою, танатотуризм активно досліджуються вченими та стають предметом значної кількості дискусій. Це варто розглядати в контексті постійно більшого інтересу до питань смерті в соціальних науках, особливо серед вчених, які дотримуються постмодерністичних поглядів.

Джерела та література:

1. Dark tourism and affect: framing places of death and disaster. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13683500.2018.1518972?src=recsys>.
2. Dark tourism: Meanings, potentials, misunderstandings URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85101794851&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&nlo=&nlr=&nls=&sid=20b809a6e93d72881f8881e425ec5c96&sot=b&sdt=b&sl=27&s=TITLE-ABS-KEY%28dark+tourism%29&relpos=20&citeCnt=0&searchTerm=>.
3. Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/13527259608722178?scroll=top>.
4. Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261517717300092>.
5. Review of Dark tourism: The attraction of death and disaster by J. Lennon and M. Foley URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85013890819&origin=inward&txGid=54fa3bf5ff834de37695d78ddab00a5c>.

6. Slavery, contested heritage and thanatourism URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-84917494641&origin=inward&txGid=65eac60764e15f377380567ce1e9a4a6>.

7. Tanatoturystyka – kontrowersyjne oblicze turystyki kulturowej. URL: https://www.researchgate.net/publication/236015839_Tanatoturystyka_-_kontrowersyjne_oblicze_turystyki_kulturowej.

8. Travels to the Edge of Darkness: Towards a Typology of “Dark Tourism” URL: https://www.researchgate.net/publication/284256980_Travels_to_the_Edge_of_Darkness_Towards_a_Typology_of_Dark_Tourism.

Олександр Марчук

Національний університет «Острозька академія»

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ В ЯПОНІЇ

У статті досліджено гастрономічний туризм в Японії, зокрема проаналізовані головні тенденції та стан його розвитку. Визначено вплив цього виду туризму на економіку країни та імідж, серед інших гастрономічних центрів світу. Розглянуто особливості національної кухні та найбільш популярні серед туристів заклади.

Ключові слова: Японія, Гастрономічний туризм, японська кухня, туризм.

Oleksander Marchuk

GASTRONOMIC TOURISM IN JAPAN

The article examines gastronomic tourism in Japan, in particular, analyzes the main trends and prospects for development. The impact of this type of tourism on the country's economy and image, among other gastronomic centers of the world, has been determined. Features of national cuisine and the most popular establishments among tourists are considered.

Keywords: Japan, Gastronomic tourism, Japanese cuisine, tourism.

Гастрономічний туризм в Японії за останні роки набуває небаченої популярності у туристів з усього світу. З такими звичними причини відвідати країну, як історія, культура, традиції та мистецтво, гастрономія впевнено займає своє місце. За даними опитування «Consumption Trend Survey for Foreigners Visiting Japan», яке проводилось у 2016 році Міністерством інфраструктури, землі, транспорту та туризму Японії 71% туристів головною цілю в подорожі до Японії обрали саме її кулінарні надбання [19]. З початку ХХІ століття спостерігається позитивна динаміка в розвитку, як туристичної сфери в цілому, так і в збільшенні кількості мандрівників на рік.

Метою дослідження є комплексне вивчення гастрономічного туризму в Японії на сучасному етапі. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі наукові завдання: з'ясувати, що таке гастрономічний туризм, виділити загальні тенденції розвитку туризму,

© Олександр Марчук, 2021

описати зміни, які мали вплив на розвиток галузі, визначити рівень підтримки з боку держави. Все дослідження проводиться на основі зібраних різних статей, журналів та окремих спостережень Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО).

Гастрономічний туризм в Японії, як окрема тема недостатньо описана українськими дослідниками, а лише поверхнево згадується у працях про туризм в Японії, як його не від'ємна складова. Проте, варто згадати роботу Данила Симонова «Культурно-пізнавальний туризм в Японії». Більше матеріалу для дослідження можливо отримати від іноземних науковців та видавництв. Тому ця тема потребує більш детального розгляду та уточнення.

Гастрономічний туризм – це дуже популярний на сьогодні вид подорожі у всьому світі. Обираючи його туристи прагнуть краще ознайомитись з особливостями різних національних кухонь та їхніми традиціями. Так окремі страви можливо зустріти лише на території певної країни, тому для цього існують гастрономічні тури. Зазвичай це продуманий заздалегідь список ресторанів, страв та місць, які потрібно відвідати під час подорожі. Також туроператори підлаштовують маршрут під окремі групи туристів. Тому, що страви які готуються в деяких країнах, можуть виявитись неприпустимими для однієї з релігійних конфесій. До прикладу в Японії не так багато халяльних ресторанів, що негативно впливає на потік туристів з мусульманських країн. Проте ця проблема вирішується і в порівнянні з минулими десятиліттям, попит серед мандрівників мусульман не падає. Все через зацікавленість уряду Японії в максимально ефективному розвитку туристичного сектору [14].

Японська гастрономія на сьогодні пропонує відвідати безліч ресторанів національної кухні. Кожен рік туристи під час свят можуть зустріти велику кількість фестивалів та ярмарок, де зазвичай широко представлена традиційна кулінарія Японії. Також в окремих закладах, можливо взяти участь в майстер-класах по приготуванні національних страв.

Японських уряд та приватні підприємці дуже зацікавлені в підтриманні та розвитку гастрономічного туризму. В основному це через те, що такі дії сприяють збереженню неповторних та автентичних традицій японської кулінарної кухні. Також варто зазначити, що це виховує гордість серед місцевого населення не тільки до кулінарної спадщини, але і до історії, культури та традиційного побуту в цілому. Окрім вище згаданих чинників, важливою подією є прийняття японської кухні до нематеріальної культурної спадщи-

ни ЮНЕСКО у 2013 році [12]. Що позитивно вплине на її збереження для майбутніх поколінь.

Японія до пандемії COVID-19 стрімко розвивалась в туристичному секторі. До прикладу у 2013 році країну відвідало лише 10 млн туристів, а у 2018 році було встановлено рекорд в 30 млн. Найбільше мандрівників прибуло з Південної Кореї, Тайваню та Китаю, які зазвичай є основними постачальниками туристів. Також очікувалось збільшити цифру до 40 млн осіб, під час проведення літніх Олімпійських ігор 2020 в Токіо [11].

Проте країна як і весь світ з березня 2020 року вжила карантинні заходи безпеки, через, що змагання перенесли на 2021 рік. Загалом туризм в Японії перебував в постійному розвитку, та лише кілька разів статистика за минулі роки не змінювалась або зменшувалась. До прикладу в наслідок аварії на Фукусімській АЕС 11 березня 2011 року, японський туристичний сектор відчув негативні зміни.

Варто зазначити, що велика доля в'їзних туристів йде з Китаю. Тому цей потік сильно залежить від інколи хитких взаємовідносин, між цими двома країнами. Так у 2013 році через напруженість навколо островів Сенкаку, відбулось чутливе зменшення китайських туристів [5]. Якщо брати до уваги період, до початку пандемії COVID-19 то він був дуже продуктивним для гастрономічного туризму в Японії. Окрім китайських мандрівників великий відсоток приїжджих туристів був з Гонконгу, Малайзії, Філіппін та В'єтнаму.

Японська кухня напевно є несподіванкою для багатьох туристів. Через особливість географічного розташування Японії, їй притаманні такі основні продукти: рис, овочі та морепродукти. Її кулінарні традиції сильно відрізняються від європейських, та навіть від азійських. В першу чергу все будується на гармонії з природою та на філософському ставленні японців до їжі в цілому. Під час приготування традиційних японських страв, акцент роблять на збереженні свіжості та первозданного вигляду продуктів, а етикет застілля та особливе сервірування столу має свої особливості та давні закони, що остаточно вирізняє японську кухню з-поміж інших. Багато національних страв готуються при мінімальній тепловій обробці або взагалі з сирих продуктів, а інгредієнти повинні зберігати свій початковий вигляд і смак. Ще вона майже повністю позбавлена приправ, щоб не псувати природних смакових особливостей.

Історія японської кухні починається приблизно у V ст. до н.е. коли японці вперше почали культивувати деякі види рослин. Поступово нація розвивалась і у III ст. до н.е., з початком справжнього землеробства стали вирощувати свій основний продукт – рис [4].

Велика кількість страв з риби пояснюється тим, що Японія є острівною країною, яку оточує океан та море. Через, що рибальства було опановано японцями ще в давні часи. Також сильного впливу на розвиток японської кухні завдав Китай.

Рис можна вважати японським хлібом, без якого не обходиться традиційний стіл. Вирощування рису вимагає ручної колективної роботи. Тому для багатьох японців він ще є і символом об'єднання. Часто рис їдять без приправ та солі, через те, що він і без цього має м'який та тонкий смак. Єдиним традиційним приготуванням, яке різко змінює рис, є мочі, маленькі рисові коржі, які готують, розтираючи розпарений клейкий рис величезними молотками. Ідея полягає в тому, щоб сконцентрувати чистий дух рису, що зробить його чистішим [17].

В японській кухні також важливе місце займає борошно. З нього часто виготовляють локшину, що називають удон. Також особливою популярністю користуються вироби не тільки з пшеничної, але і з гречаної та рисової муки. Зазвичай таку випічку додають до різних супів, а інколи й салатів.

М'ясо на території Японії не завжди мало своїх прихильників. Все через релігійні заборони, оскільки в буддизмі заборонялось вбивати тварин. Проте риба стала одним з основних продуктів на рівні з рисом. Типовою для японців, але екзотичною для європейських туристів стравою є сашімі. Приготування сашімі є доволі простим та не забирає багато часу, переважно це шматочки свіжої риби та морепродуктів, які подаються з соєвим соусом на тарілці. Склад страви може відрізнятись в залежності від регіону Японії та ресторану. Користується великою популярністю серед місцевого населення та туристів [8].

Суші для багатьох туристів є одною із візитних карток японської кухні. Ця страва отримала найбільше стереотипів за кордоном. Суші за японським етикетом дозволяється їсти тільки руками, а вище згадані сашімі виключно паличками. Насправді ця страва складається зі шматочків риби, покладених на рисові кульки з додаванням місцевого виду японського хрину (васабі). Головними продуктами при готуванні є рис та найсмачніші шматочки риби. Необізнаного туриста також дивує кількість видів подачі цієї страви. Наприклад, темакі завертається в трубочки з водоростей, а оші спресовують в дерев'яних скриньках, але при цьому ніколи не змінюється основа страви – рис та риба [2].

Саке – це традиційний японський алкоголь, який дуже популярний серед туристів. Його отримують внаслідок бродіння на рисо-

вій заквасці. Напій відносять до вина та пива, але ніяк не до міцних напоїв. Вважається, що найкращим місцем де потрібно його скуштувати це центральна Японія, в префектурах Хего та Кіото. В закладах туристам його пропонують, як холодним, так і теплим, все залежить від пори року та особистих побажань. Саке ідеально підходить до всіх японських страв з рибою. У місті Такаяма розташовано сім пивоварних заводів саке, які туристи можуть відвідати під час екскурсій. Пивоварні інколи проводять безплатні дегустації, які не тільки сприяють купівлі саке, але також збільшують кількість відвідувачів [19, 31].

Дуже популярною та екзотичною стравою серед туристів є риба фугу. Її особливість полягає у тому, що вона є дуже небезпечною для людського організму. Все через отруту під назвою тетродотоксин, який міститься в усіх органах риби. Скуштувати такий смертельний делікатес можливо в кількох спеціалізованих закладах Японії. Де сертифікований шеф-кухар зможе відділити їстівне м'ясо від токсичних частин. Ця страва є обов'язковою для усіх гурманів та поціновувачів японської кухні.

Японія також може бути цікава для справжніх любителів вина. Хоч її виробни не відомі на увесь світ, але дуже ціняться серед досвідчених сомельє. Японське виноробство вважається дуже молодою галуззю, проте має багато особливостей. Через непридатний для вирощування винограду кліматичні умови, місцевим виноробам було виведено новий сорт під назвою Косю. Вино з такої лози, виходить дуже ніжним та запашним. Спробувати його можливо в однойменній долині, що є головним виноробним краєм та знаходиться за сто кілометрів від Токіо [6].

Японію можна вважати обов'язковим місцем для всіх гурманів світу, тому, що, вона є абсолютним лідером за кількістю закладів, які були нагородженні зіркою Мішлен. Три із п'яти найкращих міст у світі, які входять до французького рейтингу розташовані саме в Японії. За кількістю відзнак, Токіо у 2019 році випереджає навіть разом взятий Париж та Нью-Йорк. Окрім столиці рекордсменами також є Кіото та Осака [13]. Така кількість престижних нагород відразу викликала великий інтерес у людей з усього світу. Наслідком такого світового визнання, стало збільшення туристів цілоу яких є саме гастрономія та створенню тенденції, що японська кухня стає брендом в інших країнах.

Різноманітність японської кухні – це ще одна з причин, чому харчовий туризм в країні процвітає. Загалом в Японії за підрахунками Tabelog у 2019 р. розташовані 893 345 ресторанів [13]. Переваж-

ну частину, яких становлять звичайно заклади національної кухні. Ціни в японських ресторанах залежать від багатьох факторів: розташування, кількість зірок Мішлен та від спеціалізації. Варто зазначити, що їжа цієї країни вважається найздоровішою у всьому світі. Чому свідчать дані середньої тривалості життя від Всесвітньої організації охорони здоров'я, де Японія займає перші місця [9].

Ресторан «Yukimura» шефа Юкімура в Токіо – один з декількох токійських закладів, зазначених трьома мішленівськими зірками. У його кухні традиційний стиль кайсекі поєднується з більш сучасними кулінарними трендами. До речі, всі інгредієнти для страв ресторану, замовляються тільки в Кіото. Юкімура Джуно готує і подає їжу для вас сам. При цьому він є одним з найвідоміших кухарів Японії. Основні страви ресторану залежать від пори року: навесні – сябусабу, м'ясо з овочами; влітку – риба айю; восени – гриби мацутаке, приготовані на вугіллі й загорнуті вугром; взимку – сніжний краб. Фірмове блюдо ресторану – морський їжак, поданий з желе з бульйону омара, ікрою летючої риби та соусом з жовтка. Ресторан відрізняється мінімалістичним інтер'єром: тут тільки 1 стіл з кількома стільцями. Тому бронювати місця потрібно заздалегідь [3].

Також популярними в Японії стають різні тематичні та унікальні ресторани. Наприклад, у закладі під назвою «Kayabukiya Tavern», роль офіціантів відіграють макаки, а у Nekokaigi під час того, як ви очікуєте замовлення, як заспокійливий об'єкт вам пропонують, погратись з котами [1].

Одним із найдешевших шляхів, щоб краще пізнати японську гастрономію це її ринки. Вибір має залежати від безпосередньої близькості до моря. Зазвичай саме тут можливо зустріти найсвіжішу рибу та інші екзотичні морепродукти. Найвідомішим ринком Японії є Цукудзі в Токіо [15].

Гастрономічні тури та екскурсії мають велику популярність серед туристів. Хоча ціни на них бувають інколи дуже високі. Японські туроператори можуть запропонувати кулінарні майстер-класи, огляд традиційних та тематичних закладів.

Залізниця Сейбу є одним із головних залізничних вузлів Японії. Основним завданням якої було транспортування пасажирів в периферійні райони за межами Токіо, але для туристів був створений потяг з вагонами ресторанами. Трьох годинний маршрут проходить через гористу місцевість, під час якого відвідувачі насолоджуються стравами національної кухні, спостерігаючи за природою та околицями невеликих містечок. Меню постійно оновлюється, щоб постійні відвідувачі могли обрати щось нове [19, 46].

Вечеря з гейшею в автентичних закладах харчування, користується великою популярністю серед місцевих та туристів. Під час такої трапези, клієнт може отримати захопливий культурний досвід, взяти участь в чайній церемонії та насолодитись стравами. Кіото вважається найкращим місцем, тому, що тут найкраще розвинута культура гейш [15].

Місто Нігата може привернути увагу туристів своїм унікальним туром. В якому пропонують відправитись в подорож, по сільській місцевості, за допомогою двоповерхового автобусу. На першому поверсі розташована кухня, а на другому – їдальня. Під час подорожі, автобус прямує по сільській місцевості та зупиняється на різних місцевих фермах, з метою глибшого розуміння місцевих традицій [19, 53].

По всій території Японії кожен рік, проходить безліч фестивалів та свят. Зазвичай на таких святкуваннях японці демонструють велику кількість різних делікатесів та напоїв. Тому подорож країною під час якоїсь події буде дуже цікавою. Переважно там ви зустрінете безліч різноколірних лавок, що пропонують вуличну їжу.

Першим варто згадати «Sanma Matsuri of Meguro» – це дуже популярний фестиваль, який завжди проводиться 8 вересня. Під час святкування майстри готують 7000 санм, які всі охочі можуть безплатно скуштувати. Слово «санма» буквально перекладається як «осіння риба на ножах» через їх зовнішній вигляд, схожий на металеве лезо, і той факт, що пік сезону санми припадає на осінь. Відвідують такий захід близько 30000 осіб [16].

Ще одним з найбільших фестивалів Японії є «Furusato Matsuri Токуо», який розпочинається 12 січня та триває дев'ять днів. Під час якого відвідувачі можуть скуштувати найкращі страви з різних префектур країни та спостерігати різноманітні барвисті театральні виступи. Частково фестиваль має благодійний характер тому, що частин зароблених грошей йде на допомогу постраждалим від стихійних лих [10].

Також Японія має свій аналог німецького «Октоберфест». BeerFes почергово відбувається в кількох містах та збирає навколо себе найвідоміші японські пивоварні. Під час фестивалю організатори проводять дегустації, різних місцевих сортів пива. Квиток коштує приблизно 50 доларів. Загалом, культура пива на острові з'явилась ще в кінці XIX століття та по популярності інколи обходить традиційне sake [8].

Ще одним популярним серед туристів і місцевих є фестиваль Osaka Ramen Expo. На якому японські майстри презентують різні

види однієї з найпопулярніших страв Японії – рамен. Ця страва має велику популярність серед молодого населення та вважається представником вуличної їжі на сьогодні [7].

Отже, підсумовуючи все вище сказане варто зазначити, що гастрономічний туризм в Японії, не беручи до уваги період пандемії COVID-19, є дуже розвинутим та має великий потенціал. Саме цей вид туризму є одним із рушійних елементів японського туристичного ринку. Проаналізувавши зібрану інформацію стало відомо, що уряд Японії активно підтримує місцевого виробника та просуває свою національну кухню, як міжнародний бренд. Тому варто очікувати продовження такої тенденції й на далі, оскільки захист та розвиток своїх традицій є дуже важливим аспектом для цієї країни.

Джерела та література:

1. Інновації в рестораній справі Інновації в туристичній індустрії Японії. URL: file:///C:/Users/hp/Downloads/innovations_in_japan.pdf.
2. Національна кухня. URL: <https://sites.google.com/site/islandsakura/nacionalna-kuhna>.
3. Ресторан YUKIMURA. URL: <https://visitjapan.tours/uk/restoran-yukimura-3-michelin-stars>.
4. Японська кухня. URL: https://ua-referat.com/%D0%AF%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%83%D1%85%D0%BD%D1%8F.
5. В январе в Японию приехало меньше иностранных гостей. URL: <https://www.nippon.com/ru/japan-data/h00656/>.
6. Винная долина Косю. URL: <https://visitjapan.ru/wheretogo/regions/tjubu/jamanasi/place/koshu-wine/>.
7. Кулинарные фестивали в Японии. URL: <https://yokosushibar.ru/kulinarnyie-festivali-v-yaпонии>.
8. Пивные фестивали. URL: <https://visitjapan.ru/events/beer-fest/>.
9. Рейтинг стран мира по уровню продолжительности жизни. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/life-expectancy-index> 29.
10. Фестиваль Furusato Matsuri Tokyo. URL: https://study-japan-guide.com/news/festival_j_furusato_matsuri_tokyo_venulsya_v_etom_godu.html 31.
11. Японию посетило рекордное количество туристов в 2018 году – более 30 млн. URL: <https://regnum.ru/news/society/2540854.html>.
12. Японская кухня стала частью Нематериального культурного наследия ЮНЕСКО. URL: <https://www.nippon.com/ru/features/100052/>.
13. Food Tourism in Japan. URL: <https://www.byfood.com/blog/travel-tips/food-tourism-in-japan-japanese-food-infographic>.
14. Halal Japanese Culinary as Attraction for Muslim Travellers to Visit Japan. URL: <file:///C:/Users/hp/Downloads/25868938.pdf>.

15. Japanese Food: Culinary Travel in Japan. URL: <https://boutiquejapan.com/food/>.
16. Meguro Sanma Matsuri 2019. URL: <https://favy-jp.com/topics/240320>.
17. The Story of Japanese Cuisine. URL: <https://www.thegreatcoursesdaily.com/the-story-of-sushi-and-japanese-cuisine/>.
18. World Tourism Organization (2019), Gastronomy Tourism –The Case of Japan, UNWTO, Madrid. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284420919>.

Яна Ющук

Національний університет «Острозька академія»

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ У ТУРЕЧЧИНІ

У статті схарактеризовано гастрономічний туризм Туреччини. Описано, що являє собою цей вид туризму та досліджено перспективи його розвитку в країні. Здійснено аналіз функціонування винних заводів, як базису розвитку одного з видів гастрономічного туризму, а також вивчено вплив пандемії COVID-19 на розвиток туристичної галузі в цілому і гастрономічного туризму країни зокрема.

Ключові слова: гастрономічний туризм, Туреччина, вина, гастрономія, національна кухня, ресторани.

Yana Yushchuk

GASTRONOMIC TOURISM IN TURKEY

The article considers gastronomic tourism in Turkey. Describes what is this type of tourism and describes the prospects for the development of this area of tourism in Turkey. The main dishes and drinks that are worth trying while in the country are listed. It also describes the wineries where interested tourists can try the drinks offered. It is mentioned about tourism to Turkey in the conditions of a pandemic and the changes that have taken place.

Key words: gastronomic tourism, Turkey, wine, gastronomy, national cuisine, restaurants.

Туреччина є тією країною, де розвинений не тільки класичний туризм, а й гастрономічний. У кожному регіоні країни особливі традиційні страви, оскільки турецька кухня поєднує в собі різні кухні. Багато туристів обирають Туреччину, адже тут можна спробувати різноманітні страви та напої, відвідати цікаві місця та стати учасником дегустацій. Завдяки гастрономічному туризму у Туреччині можна ближче познайомитися з країною, із турецькими традиціями та місцевим населенням.

Метою дослідження є вивчення гастрономічного туризму в Туреччині. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі наукові завдання: з'ясувати, що таке гастрономічний туризм та з

якою метою здійснюється; схарактеризувати загальні тенденції розвитку туризму; проаналізувати зміни, які відбулися у галузі у зв'язку з пандемією COVID-19; описати заходи спрямовані на розвиток туризму.

Гастрономічному туризму присвячено окремі праці як вітчизняних, так і іноземних дослідників. Зокрема варто згадати науковий доробок таких вчених, як: К. Холл, Д. Гілмор, Б. Пін, Р. Мітчелл, Ю. Лін, Т. Пірсон, Ферей Ірігулер та Мехмет Емре Гюлер. Позитивно оцінюючи внесок вищезгаданих дослідників в розробку проблеми варто сказати, що існує певна кількість недосліджених питань. Зокрема, більш детального вивчення потребують загальні тенденції розвитку цього виду туризму на сучасному етапі, важливим також є аналіз змін, що відбулися у галузі у зв'язку з пандемією COVID-19, а також кризові явища і заходи спрямовані на розвиток сфери гастрономічного туризму. З огляду на це актуальність теми не викликає жодного сумніву.

Гастрономічний туризм – це відносно новий туристичний напрямок, який все більше привертає увагу туристів. Взагалі гастрономія – це можливість урізноманітнити відпочинок туристів і це надійний спосіб привернути туристів в уже знайомі їм місця [3].

Всесвітня асоціація гастрономічного туризму (World Food Travel Association) визначає гастрономічний туризм так: це подорожі з метою отримання досвіду, заснованого на культурі споживання їжі та напоїв, а також відкритті унікальних місць та їхньої культури через національну кухню [12].

Як світовий тренд, гастрономічний туризм стає все більш популярним. Звертаючись до гастрономічних подорожей, турист має змогу дізнатися про повсякденне життя, історію та культуру країни набагато більше, ніж в класичних подорожах. Під час гастрономічних турів клієнт відвідує різні ресторани з національною кухнею, бере участь у гастрономічних заходах та в приготуванні місцевих страв, також знайомиться з історією та рецептурою національної їжі, дегустує напої та подорожує по місцях вирощування, збору й виробництва продуктів. Також туристи відвідують виноробні, пивоварні, невеликі ферми й виробництва, і, звичайно, місцеві ринки, беруть участь у кулінарних майстер-класах із професійними шеф-кухарями та з господарями власних господарств. Часто туристи відвідують гастрономічні фестивалі та кулінарні шоу [4].

Останнім часом більшої уваги люди почали надавати кухні, яка стала невіддільною частиною культури й способу життя різних народів. Тому гастрономічний туризм стрімко розвивається по

всьому світу, а особливо у Туреччині. Все більше туристів стали цікавитися гастрономією і відвідувати країну саме з цією метою [8].

На думку деяких дослідників, гастрономічний туризм у країні в найближчі роки може здобути провідні позиції. Природа Туреччини, рецепти, культурна спадщина, інгредієнти, вирощені в різних регіонах країни, роблять цю країну привабливою для туристів. Хатай, Газіантеп і Стамбул визнані ЮНЕСКО містами з унікальною гастрономією, у зв'язку з цим здійснюється масштабна кампанія щодо рекламування та популяризації цього виду туризму. Туреччина готується до того, щоб стати гастрономічним центром світу.

У Міжнародний день туризму у 2019 році в Стамбулі міністр культури та туризму Мехмет Нурі Ерсой презентував стратегію розвитку туризму Туреччини та зазначив, що Агентство з розвитку та просування туризму в країні зовсім скоро розпочне свою роботу. І зауважив, що кількість туристів, які відвідують країну з метою ознайомлення з гастрономією, значно збільшилась і планується подальше зростання цього показника. Також, на його думку, Туреччина має прикладати максимум зусиль для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі. Одним з основних туристичних напрямів розвитку стане гастрономічний, у якому з'явиться «Карта смаків Туреччини» та будуть розроблені гастрономічні маршрути [2].

Варто розділити Туреччину на п'ять кулінарних районів: Центральна Анатолія, Егейське узбережжя, Чорноморське побережжя, південний схід Анатолії та район Мармурового моря. У кожній місцевості готують свої особливі страви, але є страви, які об'єднують всі ці регіони: плов, донер, кебаб, долма, берек, гезлеме, різні сири та солодощі (пахлава, рахат-лукум, пішманіе). Відомо, що турецька кухня утворилася завдяки міксуванню цілого ряду національних традицій і культур. Турецька кухня дуже різноманітна, вона об'єднує в собі середземноморську, кавказьку та арабську кухні. Гастрономічний туризм у Туреччині заснований на анатолійській кухні [8].

Для гастрономічного туризму в Туреччині цікавими є міста Хатай, Адана і Мерсин. У цих районах Туреччини збереглася унікальна культура, а у селах можна знайти екологічні продукти, які особливо зацікавлять туристів, які проживають у великих містах. Кебаб, сир «Тулум», страви з баклажанів і випічка вважаються візитними картками південного сходу Туреччини. А для того, щоб дізнатися, що таке справжня пахлава, рекомендують відвідати Газіантеп. Саме це місто вважається батьківщиною знаменитих турецьких

десертів. Виробники пахлави – це власники бізнесу, які виготовляють свої десерти за сімейними рецептами. У 2013 році Єврокомісія затвердила пахлаву з Газіантепа як стандарт для виготовлення цих солодошів. Газіантеп визнаний ЮНЕСКО місцем творчої гастрономії, тому цей район привертає велику увагу туристів. Є твердження, що існує понад 400 страв, що походять із цього регіону, оскільки Газіантеп лежить на старовинному Шовковому шляху. У зв'язку з цим страви цього району зазнали впливу торговців з Індії, Ємену та з Північної Африки. Найвідомішою стравою Газіантепа є пахлава. М'ясо, тушковані м'ясні бульйони та овочі також є у типовій для Газіантепа кухні [7].

Хатай – це ще один регіон Туреччини, визнаний ЮНЕСКО світовим містом гастрономії. На їжу цього району вплинули мандрівники з Персії та Близького Сходу. Кухня Хатаю визнана найбільш схожою з арабською. Більшість страв району – це суміш овочів місцевого виробництва з м'ясом, приправленим близькосхідними травами. Найвідомішими стравами є мнотеббель – суміш баклажанів, йогурту та меленого кунжуту, популярний нут, а також рагу та шашлики.

Ще одним важливим гастрономічним центром у Туреччині є Ізмір. Кухня Ізміру зазнала впливу багатьох цивілізацій. Існують згадки, що перша в історії турецька кулінарна книга була написана в Ізмірі. В цьому регіоні традиційна анатолійська кухня поєдналась із середземноморською кухнею. Тут традиційні бобові, зернові, овочеві та м'ясні страви також страви з рибою, морепродуктами та продуктами, вирощеними уздовж середземноморського узбережжя. Окрім рагу з морського окуня, кальмарів, крабів та риби, Ізмір славиться ізмірським кофте, смачним м'ясом на грилі та котлетами з булгуру та випічкою, яку називають «*boyoz*».

На березі Чорного моря знаходиться місто Трабзон. Тут риба та морепродукти вважаються основними інгредієнтами місцевих страв. Найвідоміші страви – хамсі або анчоуси. Смажена на грилі й подана просто або з соусом, хамсі – це страва, яку повинен спробувати відвідувач Трабзону [11].

У Туреччині є дорогі ресторани, а також великий вибір вуличної їжі, тож кожен зможе обрати заклад, який він хоче відвідати. Часто туристи, які вибирають гастрономічні тури, шукають маленькі ресторани, в яких збереглася атмосфера старовинної османської кухні. Такі у Туреччині є, і там готують страви за традиційними рецептами, що привертає увагу багатьох туристів. У таких закладах також

знайомлять з особливостями подачі страв, сервіруванням столу та правилами вживання тих чи тих продуктів [7].

Дешевша їжа зазвичай готується в кебаб-кіосках, які часто зустрічаються на вулицях міст. За невелику суму можна отримати товстий шматок хліба з вирізаною серединою, заповненою смаженим м'ясом, салатом, цибулею і помідорами. Кебапче – це ресторани, які спеціалізуються на кебабі. У деяких із них продають алкоголь, але не в усіх. Көфесі – це ресторани у яких головною стравою пропонують фрикадельки (köfte). Є й інші види місцевих ресторанів, що спеціалізуються на одному виді їжі.

Вегетаріанські ресторани зустрічаються нечасто у країні, вони є тільки у великих містах. Проте будь-який ресторан пропонує вегетаріанські страви. Вегетаріанцям сподобається в Егейському регіоні, де основною їжею виступають всі види трав, заправлені оливковою олією. У південно-східному регіоні знайти вегетаріанську їжу особливо складно, тому що тут м'ясо є одним з основних інгредієнтів у стравах [6].

Якщо ж туристу хочеться дізнатися більше про турків та поспілкуватися з ними, то варто відвідати ринок. Там можна і ближче поспілкуватися з продавцями, і спробувати різні солодощі та інші продукти. Одним із головних туристичних місць у Стамбулі є «Єгипетський ринок». Тут продають традиційні турецькі спеції та солодощі. Продавці допоможуть підібрати на будь-який смак та ціну турецькі спеції, пахлаву, рахат-лукум, фісташки та фініки. Турки привітні та гостинні, тому навіть з ринку туристам не вдається піти голодними, тому що продавці пригощають солодощами та чаєм. На вулицях у Туреччині можна купити морозиво із козячого молока за старовинним рецептом, ковбасні вироби чи бастурму. Варто пам'ятати, що у більшості турецьких готелів діє система all-inclusive, тому можна зайнятися гастрономічним туризмом навіть не виходячи за межі готелю.

Також Туреччину відвідують задля того, щоб з'їздити в Стамбульську кулінарну майстерню, де проводяться майстер-класи з османської та турецької кухні. У Стамбульській кулінарній школі Бейоглу охочих навчать готувати як страви османської кухні, так і домашні страви. Туристи, які зацікавлені у місцевій кухні відвідують курси Delicious Istanbul: спочатку разом із шеф-кухарем відвідають продуктовий ринок, після чого розпочинається приготування основної страви, кількох закусок і десерту (використовуючи класичні османські та турецькі рецепти).

У країні немає фестивалів, які широко відомі по-всьому світу, але є кілька, які було б цікаво відвідати туристу. Фестивалі та виставки проводяться в Туреччині протягом року у різних місцях країни. Варто відвідати Туреччину у період проведення Фестивалю полуниці (Бартин, червень) або Фестивалю їжі та напоїв «Arçelik Gastro Istanbul» (Стамбул, травень).

Сироварні можуть стати одними із найцікавіших місць для гурманів у Туреччині. Зазвичай це сімейний бізнес, тому турист може не тільки спробувати чи купити сир, а й поспілкуватися з місцевим населенням. Часто туристам пропонують не тільки провести дегустацію чи екскурсію, а й взяти участь у виготовленні сиру. Неподалік від міста Карс знаходиться єдиний у Туреччині музей сиру. Це місце розташоване в сільській місцевості та з усіх сторін оточене горами. Тут можна по-справжньому зрозуміти, що означає гастрономічний туризм – подорож із метою отримання досвіду, заснованого на культурі споживання їжі, а також відкритті унікальних місць та їхньої культури через національну кухню[9].

Також у Туреччині є кілька винних заводів. Справжні поціновувачі вин знають особливість цього напою: воно не любить подорожувати. Тому найякісніше вино буває в підвалах і бочках, де воно було зроблене і зберігалось. Винний туризм – це можливість спробувати оригінальний смак вина в тій місцевості, де його виготовили [4]. Сьогодні в Туреччині відбувається друге народження винної індустрії, тому туристи з усього світу не втрачають можливість ознайомитися з винними регіонами країни. Особливою популярністю користуються Фракія та Ізмір. Виноградники для виготовлення турецьких вин розташовані на берегах Мармурового моря, Каппадокії в Центральній Анатолії, а також у східних провінціях Елазиг і Діярбакир. Туристи часто відвідують виноградники в Текірдаг та Каппадокії. Цей регіон відомий своїми винами тисячоліттями. На території виноградників Barbare розташований один із головних винних заводів, який відкритий для відвідування цілий рік. Каппадокія є відомим місцем Туреччини, сюди організують тури. Туристам пропонують провести день на виноградних екскурсіях у Каппадокії, що включає можливість спробувати вина, виготовлені там [5].

У європейській частині Туреччини, Фракії, туристи відвідують нові й вже більш відомі виноробні заводи, також там розташовані виноробні: Галі, затока Сувла, Gülor і Doluca. Винний завод Gülor – перший турецький виробник магазинного вина. Винний завод Doluca вважається одним із перших і встановлює стандарти

для турецького вина. Doluca є поширеною маркою вина, яку найчастіше можна побачити у місцевих магазинах. Завдяки тому, що виноробні Фракії розташовані неподалік від Стамбулу, винні тури сюди популярні. У Фракії знаходиться ще кілька виноградників, найвідоміший – Arcadia. На території Arcadia знаходиться бутік-готель та ресторани.

В Ізмірі знаходяться три відносно молодих виноробні, а Урла для знавців часто є основною точкою для вивчення виноробства в Туреччині. У країні на Анатолійському півострові між Середземним та Чорним морем росте більше винограду, ніж практично в будь-якій країні світу. Лише з невеликої частини цих сортів виробляється вино. Багато істориків вважають, що виноробство виникло саме в цій частині світу. Попри те, що виноробна історія Туреччини є однією з найстаріших, сучасна виноробна промисловість країни відносно молода. Туреччина відновила виробництво вина недавно, як символ модернізації країни [10].

На сьогодні винна індустрія у Туреччині розвивається, і кількість туристів, які зацікавлені у відвідуванні винних заводів та дегустації турецьких вин, зростає. Також у Туреччині є два великих пивоварних заводи: Efes і Tekel Biras. Відвідавши один із цих заводів, можна сходити на екскурсію, дегустацію та відвідати крамницю, де можна придбати виготовлені там напої.

Сьогодні туристична Туреччина оговтується від пандемії досить швидкими темпами. Тут знову чекають на туристів. Після відкриття кордонів Туреччина знову стала однією з основних країн, яку обирають туристи. Через COVID-19 прогнози щодо кількості туристів втратили свою актуальність, але країна продовжує робити все можливе, аби зацікавити туристів. Туреччина є однією з перших країн, яка відкрила кордони та скасувала проходження 14-денного карантину після прибуття [1].

У турецьких аеропортах усе максимально автоматизовано: встановлені спеціальні камери, які сканують людину, що не затримує пересування аеропортом. Камера показує температуру всіх, і якщо у людини підвищена температура, то її забирають на обсервацію до лікарні. Медичне страхування можна оформити в режимі онлайн. У аеропортах знаходиться достатня кількість дезінфекторів, щоб кожен міг ними скористатися, дотримуючись дистанції. Кожну годину в аеропорті проводиться повна дезінфекція місць, де зазвичай збирається найбільше людей.

Всі водії автобусів та продавці вдягнені у захисні маски та рукавички. У турецьких готелях система захисту від COVID-19 також на

високому рівні. Одним із нововведень є те, що тепер їжу в готелях кладуть офіціанти, які знаходяться за захисним склом. Всі дотримуються правил: носять маски, тримають дистанцію та користуються антисептиками. У багатьох закладах харчування міряють температуру при вході. Представники невеликих фермерських господарств у Туреччині, які зазвичай реалізовували свою продукцію на ринках або віддавали на реалізацію в крамниці, активно опановують онлайн-продажі у зв'язку з сучасною ситуацією у країні [1].

Отже, гастрономічний туризм – це не просто можливість спробувати страву або багато видів одного продукту, а можливість дізнатися про країну через її національну кухню, зрозуміти традиції та культуру приготування їжі. У Туреччині смачно все, від простої вуличної їжі до ресторанных шедеврів. Тут кожен може знайти для страви на свій смак, адже турецька кухня має багату історію та традиції [8].

Гастрономічний туризм у Туреччині – це сектор, що швидко зростає, а оскільки Міністерство культури та туризму, а також місцеві фонди, федерації та асоціації проводять чисельні заходи по всій країні, у тому числі фестивалі та конкурси, направлені на популяризацію гастрономічного туризму, то зовсім скоро Туреччина може стати світовим центром гастрономічного туризму. У Туреччині кожен турист, незалежно від вподобань та матеріального забезпечення, може цікаво та смачно провести свій відпочинок. А оскільки Туреччина готова приймати туристів в умовах пандемії, із дотриманням усіх заходів безпеки на найвищому рівні, то зовсім скоро усі зацікавлені зможуть відвідати країну.

Джерела та література:

1. Відпочинок у Туреччині під час пандемії. Чи безпечно? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3067464-vidpocinok-u-tureccinipid-cas-pandemii-ci-bezpecno.html>.

2. В Туреччині презентували нову туристичну стратегію-2023 URL: <http://turprofi.com.ua/novosti/ot-kompanij/2956-v-turechchini-prezentuvalinovu-turistichnu-strategiyu-2023>.

3. Гастрономічний туризм URL: https://pidru4niki.com/1209061343560/turizm/gastronomichniy_turizm.

4. Гастрономічний туризм – відпочинок для гурманів URL: <http://mustang.lviv.ua/archives/862>.

5. Короткий вступ до турецьких вин URL: <https://ukr.worldtourismgroup.com/brief-introduction-turkish-wines-88498>.

6. Поїздка. Все про Туреччину URL: <http://124925.bezus.web.hosting-test.net/turechchina/>.

7. Гастрономический туризм в Турцию URL: https://turkeyforfriends.com/publ/otdykh/turizm/gastronomicheskij_turizm_v_turciju/21-1-0-5097.

8. Гастрономический туризм: шесть блюд, которые стоит попробовать в Турции URL: <https://tengritravel.kz/travel-notes/gastronomicheskij-turizm-shest-blyud-kotoryie-stoit-376256/>.

9. Музеи сыров. Турция. Карс URL: <https://cheasy.ru/content/106-muzei-syrov-turcia-kars>.

10. Турция – винная страна URL: <https://gursesintour.com/turkey/turciya-vinnaya-strana/506585/>.

11. CULINARY TOURISM IN TURKEY URL: <https://www.turkeyhomes.com/blog/post/culinary-tourism-in-turkey>.

12. The World Food Travel Association URL: <https://worldfoodtravel.org/>.

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 9

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 50 прим. Зам. № 44–21.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. (+38068) 68 35800, e-mail: 35800@ukr.net.